

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ KÜRT SORUNUNA YAKLAŞIMIN
SOSYO-POLİTİK ANALİZİ (1983-1993 ARASI)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Adnan İNANÇ

İstanbul
Ocak, 2018

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ KÜRT SORUNUNA YAKLAŞIMIN
SOSYO-POLİTİK ANALİZİ (1983-1993 ARASI)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Adnan İNANÇ

Danışman: Prof.Dr. Mehmet Emin KÖKTAŞ

İstanbul
Ocak, 2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Sosyoloji Bilimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Mehmet Emin KÖKTAŞ (Danışman)

Üye Prof. Dr. Ömer ÇAHA

Üye Prof. Dr. Ergün YILDIRIM

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ömer ÇAHA
Müdür V.

ÖNSÖZ

Tarihsel bir arka plana sahip Kürt sorunu Türkiye'nin temel bir sorunudur. Modernleşen ve merkezileşen devlet, Kürt sosyoekonomiği ve sosyo-politiği ile çelişik bir ilişki içerisine girmiş, süreç içerisinde bu çelişik durum, çatışık bir mahiyete evrilmiştir. Bu bağlamda Kürt sorununun iki tarafı bulunmaktadır; Devlet ve Kürtler.

Devlet açısından sorun; geleneksel sosyoekonomik ve sosyo-politik bir yapıyı muhafaza etmekte direnen unsurların yaratmış olduğu bir asayiş ve bir milli güvenlik sorunudur. Kürt etnik, kültürel ve siyasal varlığının devlet tarafından tanınmaması ve Kürtlerin bu duruma tepki göstermesi sorunun esasını teşkil etmektedir.

Devletin Kürt sorununun çözümüne yönelik iki ana yaklaşımından söz etmek mümkündür. Birincisi; sorunu asayiş ve milli güvenlik sorunu olarak kavrayan “güvenlikçi” yaklaşım, ikincisi ise Kürtlerin Türkiye bütününe tutarlı bir şekilde katılımını öngören “entegrasyon” yaklaşımıdır.

Turgut Özal, Başbakanlıkları ve Cumhurbaşkanlığı (1983-1993) dönemlerinde Kürt sorunu ve etnik terör sorunu ile yüzleşmiştir. Özal, Kürt sorununun Türkiye'nin temel bir sorunu olduğunu fark etmiş, PKK terör örgütünü besleyen ve büyüten olgunun güvenlikçi yaklaşımın olduğu kanaatine varmıştır.

Kürt sorununun ancak entegrasyon yaklaşımı ile çözülebileceğini savunan Özal, önemli entegrasyon politikalarını yürürlüğe koymaya çalışmıştır. Fakat Özal'ın entegrasyon girişimleri, bürokratik devlet aygıtı içindeki güvenlikçi yaklaşımın sert çekirdeğine çarparak sonuçsuz kalmıştır. Bununla birlikte Özal dönemi, siyaset mekanizmasının, devleti, sorunun çözümüne ikna edebilmenin çaba ve süreçleri olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmanın sınırı; Turgut Özal dönemi (1983-1993) Kürt sorununa yaklaşımın sosyo-politik analizidir. Kürt sorununun tarihsel bir arka plana sahip oluşundan hareketle çalışma yöntemi olarak “tarihsel yöntem” tercih edilmiştir.

Çalışma sürecimizde destek ve katkıları için tüm eş, dost ve yakınlarıma,

hassaten her zaman yanımda olan aileme, bu çalışmanın hazırlanması sürecinde verdiği moral, destek ve emeğini unutamayacağım Arif Arcan'a, ilk günden beri bilgi, tecrübe ve heyecanı ile yönlendiren ve yüreklendiren değerli katkıları ile beni zenginleştiren Prof. Dr. Mehmet Emin KÖKTAŞ'a teşekkürü bir borç biliyorum.

Adnan İnanç

Ocak, 2018

ÖZET
TURGUT ÖZAL DÖNEMİ KÜRT SORUNUNA YAKLAŞIMIN
SOSYO-POLİTİK ANALİZİ (1983-1993 ARASI)

Adnan İNANÇ

Yüksek Lisans, Sosyoloji

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Emin KÖKTAŞ

Ocak-2018, 160+ XV Sayfa

Kürt sorunu, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş ve ulus-devlet inşa sürecinde şekillenmiştir. Modernleşen ve merkezileşen bürokratik devlet aygıtının ulus-devlet inşa faaliyetleri, Kürtlerin sosyoekonomik ve sosyo-politik yapısı ile çelişik ve çatışık bir ilişki biçimine girmiştir. Bu bağlamında devletin, Kürtlerin etnik, kültürel ve siyasal varlığını tanınması konusunda sorun yaşanmıştır.

Hem Kürtlerin sosyoekonomik ve sosyo-politik yapısı hem de kuruluş aşamasındaki Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ulus-devlet inşa sürecinde Kürt etnik, kültürel ve siyasal varlığını tanımaması, Kürtlerin Türkiye bütününe entegrasyonunu güçleştirmiştir. Meşru siyasal temsil mekanizmalarında bulunamayan Kürtler, kendilerini ifade edebilecekleri vasıtalarından yoksun kalmışlardır. Kürtlerin siyasal temsil krizi ve kendilerini ifade edebilecekleri vasıtalarından yoksun oluşları, devletin güvenlikçi yaklaşımda ısrar etmesi, neticede etnik bir terör örgütü olan PKK'nın doğmasına yol açmıştır.

PKK terör örgütünün ortaya çıkması ile birlikte Kürt sorunu, etnik terör sorunu ile eşleşebilecek bir algı kırılmasına uğramıştır. Süreç içerisinde uluslararası bir soruna dönüşen Kürt sorunu, bu algı kırılması ile birlikte, Türkiye Cumhuriyetinin üniter yapısı ile milli güvenliğini tehditlere açık bir hale getirmiştir.

Özal, Türkiye'de bir Kürt sorununun olduğunu ve bu sorunun çözülmez ise Türkiye Cumhuriyeti Devletini zaafa uğratabileceğini ifade etmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin güvenlikçi yaklaşımının sorunu çözemediğini aksine sorunu çözümsüzlüğe uğrattığını savunan Özal, söylemleri ile Türkiye sivil toplumunun ve siyaset mekanizmasının, sorunun çözümü için daha etkin davranmasını sağlamıştır.

Kürt sorununun çözümü ve etnik terörün bertaraf edilmesi, Turgut Özal'ın önceliklerinden olmuştur. Turgut Özal, askeri vesayet yönetimi altında bulunmasına rağmen Kürt sorununun çözümü için önemli entegrasyon politikalarını uygulamaya çalışmıştır. Özal, Türkiye'deki etnik terörün temsilcisi PKK terör örgütünün ortadan kaldırılması için öncelikle Kürt sorununun entegrasyon politika ve uygulamaları ile çözülmesinin gerekliliğine sürekli vurgu yapmıştır.

ABSTRACT MASTER THESIS
SOCIO-POLITICAL ANALYSIS OF THE APPROACH TO THE
KURDISH ISSUE OF TURGUT ÖZAL PERIOD (1983-1993)

Adnan İNANÇ

Supervisor : Mehmet Emin KÖKTAŞ

Ocak-2018 – Page :161 + XV

The 19th century is characterized as an age of nationalisms. The empires, which contained many different ethnic and religious elements, began to fragment by the beginning of the 19th century. European nation-states were strengthened against the Ottoman Empire, which was considered an empire at that time.

Within this context, Ottoman modernization is a manifestation of the concept of "defensive modernization". Because the Ottoman State signified an issue of "survivability" and posed a problem in the face of strong European states. The Ottoman Empire has made efforts to undergo a process of reform and modernization in order to overcome such issues and problems.

The political existence of the Ottoman State, which was tarnished during the World War I, actually ended. The Republic of Turkey, which was established after the War of Independence against the occupation forces, preferred the form of nation-state postulates of political organization. The efforts of the defensive modernization, which was launched for the stability of state, evolved into a total modernization idea. Within the "Modernist Nationalist" conception, Turkish nationalism has been transformed into a dominant ideology of the nation-state. In fact, Turkish nationalism has been used as an ideological instrumentality in order to put the whole Westernization program into effect.

Within the context of nation-state construction, the ethnic and cultural existence of Kurdish elements has been denied. The isolation and assimilation practices that the Kurds have suffered, have alienated them throughout Turkey, constantly excluding them from legitimate representation mechanisms, as well as depriving them of the means by which they can express themselves. The Kurds'

representation crisis and their lack of means to express themselves have led to the birth of the PKK, an ethnic terrorist organization.

The Kurdish issue has brought about a perception that can be matched with the ethnic terror problem. The Kurdish issue, which has become an international problem in the process, has made the national security of Turkey vulnerable to threats with this perception compounded with concerns about territorial disintegration.

The solution of the Kurdish problem and the elimination of ethnic terror have been among the priorities of Turgut Özal. Turgut Özal tried to apply the integration policies for the solution of the Kurdish problem despite being under military tutelage administration. Turgut Özal manifested that PKK is a terroristic element, which represents a terrorist organization aiming at ethnic anarchy and conflict in Turkey, and consistently emphasized the necessity of solving the Kurdish problem within the context of "historical consciousness" but with integration policies and practices in order to remove the PKK terrorist organization.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT MASTER THESIS	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	5
1. KURAMSAL ÇERÇEVE: ULUS-DEVLET, MİLLİYETÇİLİK, ETNİSİTE VE ŞİDDET	5
1.1. Ulus-Devlet ve Milliyetçilik.....	5
1.1.1. Modern Devletin Doğuşu	5
1.1.2. Milliyetçilik Kavramının Anlam Yükü ve Ulus-Devletin Doğuşu.....	9
1.2. Etnisite ve Toplum	9
1.2.1. Etnisite ve Ulus-Devlet İlişkisi; Siyasal Toplumun Varoluş Dinamiği	12
1.2.2. Etnisite ve Şiddet.....	15
1.3. Küresel Postmodernist Dünyada Ulus-Devlet ve Milliyetçilik.....	19
1.3.1. Etnisite, Ulus-Devlet ve Milliyetçiliğin Yeni Anlam Yükleri.....	19
1.3.2. Etnisite ve Yeni Nesil Terörizm	24
1.3.3. Ulus-Devletin Bir Patolojisi Olarak Etnik Terör.....	26
BÖLÜM II	28
2. TÜRKİYE'DE KÜRT SORUNU	28
2.1. Türkiye Cumhuriyeti ve Kürtler (1923-1980).....	25
2.1.1. Kürt Sorunu Nedir?	28

2.1.2.	Tek Parti Dönemi: Bürokratik Devletin Ulus-Devlet İnşası Çabaları	31
2.1.3.	Tek Parti Döneminde Kürt Algısı ve Kürt Bölgelerine Yönelik Politikalar	40
2.1.4.	1922-1950 Tarihleri Arasında Kürt Siyasal ve Toplumsal Hareketleri	52
2.1.5.	1950-1960 Tarihleri Arasında Kürt Siyasal ve Toplumsal Hareketleri	55
2.1.6.	1960-1980 Tarihleri Arasında Kürt Siyasal ve Toplumsal Hareketleri	59
2.2.	1980’li Yıllar: Kürt Sorununda Dönüm Noktası	60
2.2.1.	Yeniden Bir Uluslaşma Deneyimi	60
2.2.2.	1961 Anayasasının Bir Tepkisi Olarak 1982 Anayasası: Siyasal Özgürlüklerden Siyasetlesztirmeye Bürokratik Devlet Yapısının Yeniden Tahkimi	62
2.3.	12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Kürtler	65
2.3.1.	Devletin Kürt Algısının Askeri Cuntada Billurlaşması	65
2.3.2.	Kürt Siyasallığının Kökenleri ve Modernleşmeci Kürt Milliyetçiliğinin Doğuşu	66
BÖLÜM III.....		72
3. TURGUT ÖZALLI YILLAR: NORMALLEŞME ARAYIŞLARI		72
3.1.	Turgut Özal ve Sistem Dışılık	72
3.1.1.	Özal’ın Siyasal Bir Figür Olarak Ortaya Çıkışı ve Nedenleri	72
3.1.2.	Turgut Özal’ın Temsil Ettiği Düşünsel Damarın Siyasal ve İdeolojik Kökenleri: MKP’den ANAP’a Türk Liberalizmi	77
3.1.3.	Turgut Özal’ın Sistemi Dönüştüren Değişimci Karakteri ve Sıra Dışı Devlet Adamlığı	83

3.2. Turgut Özal Dönemi Toplumsal Normalleşme Arayışları ve Toplumsal Normalleşmenin Araçları	87
3.2.1. 24 Ocak 1980 Kararlarından Anavatan Partisine; Bir Normalleşme Arayışı	88
3.2.2. Devlet Millet Kaynaşmasının Öncülleri: Turgut Özal'ın Sivil Toplum Anlayışı ve Sivil Toplum İnşası Çabaları	92
3.2.3. Turgut Özal'ın Bürokrasi İle Mücadelesi.....	95
3.3. Turgut Özal Döneminde Kürtler ve Terör Sorunu	99
3.3.1. Kürtlerin Siyasal Temsil Krizi ve PKK Terör Örgütünün Yükselişi.....	99
3.3.2. PKK Terörü ile Devlet Arasında Kalan Kürt Toplumsallığı: Kürtlerin Kendisine ve Toplumsal Bütüne Yabancılaşması	101
BÖLÜM IV	104
4. TURGUT ÖZAL DÖNEMİNDE KÜRT SORUNUNA İKİ YAKLAŞIM; GÜVENLİKÇİLİK VE ENTEGRASYON.....	104
4.1. Turgut Özal Dönemindeki Kürt Sorunu	104
4.1.1. Turgut Özal'ın Kürt Realitesi ile Karşılaşması ve Kürt Sorununa Yönelik İki Farklı Yaklaşımı	104
4.2. Özal Döneminde Uygulanan Güvenlikçi Politikalar ve Sonuçları	119
4.2.1. Sıkıyönetim, OHAL Uygulamaları ve Sonuçları	119
4.2.2. Geçici Köy Koruculuğu Sisteminin İhdas Edilmesi ve Sonuçları.....	121
4.2.3. Köylerin Boşaltılması, Sürgün, Zorunlu Göç ve Sonuçları.....	124
4.2.4. Faili Meçhul Siyasal Cinayetler ve Sonuçları	128
4.3. Turgut Özal Dönemi Entegrasyon Politikaları	133
4.3.1. Turgut Özal'ın Üniter Devlet Ekseninde Kürt Algısı.....	133

4.3.2.	Sosyal Siyasal Alanlarda Entegrasyon Faaliyetleri	135
4.3.3.	Ekonomi Alanlarda Entegrasyon Faaliyetleri	137
4.3.4.	Eğitim, Sağlık ve Ulaşım Alanlarda Entegrasyon Faaliyetleri.....	139
4.4. Kürt Sorunun Uluslararası Bir Mahiyete Evrilmesi ve		
	Turgut zal'ın Kürt Hamiliği	140
4.4.1. Yeni Uluslararası Düzenin Mimarisi Bağlamında		
	Türkiye'de Kürt Entegrasyonunun nemi	140
4.4.2. Halepçe Katliamı ve Türkiye'ye Yapılan Kürt G		
	Bağlamında Turgut zal'ın Kürt Hamiliğinin İlk İşaretleri.....	141
4.4.3. 1. Körfez Savaşı ve Türkiye'ye Yapılan Kürt Hicreti Bağlamında		
	Turgut zal'ın Kurumsal Kürt Hamiliği Teşebbüsleri	142
SONUÇ		151
KAYNAKÇA		152

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Ak Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
AKKA	Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Antlaşması
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler Örgütü
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DDKD	Devrimci Demokrat Kürt Derneği
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
F.M.S	Faili Meçhul Siyasal (Cinayetler)
GAP	Güneydoğu Anadolu Kalkınma Projesi
HP	Hürriyet Partisi
HP	Halkçı Parti
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi

MHP	Milietçi Hareket Partisi
MKP	Milli Kalkınma Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OHAL	Olağanüstü Hal
PKK	Partiya Karkeren Kurdiastan (Kürdistan İşçi Partisi)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

19. Yüzyıl milliyetçiliklerin çağıdır. Milliyetçiliklerin şahlandığı 19. Yüzyılda farklı etnik ve dini unsurları bünyesinde barındıran imparatorluk siyasal örgütlenme biçimi sarsılmaya başlamıştır. Nihayetinde 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde bütün bir dünyada imparatorluk siyasal örgütlenme biçimi tamamen ortadan kalkmış, milliyetçiliğin merkezde bulunduğu ulus-devlet siyasal örgütlenme biçimi işlerlik kazanmıştır.

Bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti, klasik döneminden sonra girmiş olduğu zaafı fark etmiş, Osmanlı devlet aklı kendisini eleştiriye tabii tutarak doğası gereği ilk önce askeri alanda ıslahatlara girişmiştir. Osmanlı Devletinin girişmiş olduğu askeri ıslahatlar idari sahaya yayılarak reformlar şekline bürünmüştür. Osmanlı Devletinin askeri ve idari aygıtında yapmış olduğu ıslahat ve reform girişimleri süreç içerisinde modern bir devlet inşası anlayışına evrilmiştir.

Modernleşen bir devlet, dolaysız olarak merkezileşmek durumundadır. Modernleşen Osmanlı Devleti, merkezileşme ile birlikte yönetimi altında bulunan farklı unsurları ile “bütünleşme” çabalarına girişmiştir. “Beka” sorunu ve endişesi merkezinde şekillenmiş bulunan Osmanlı Devletinin üç ana bütünleşme çabasından söz etmek mümkündür:

Birincisi; Osmanlı Devletinin 19. Yüzyılımı resmeden Tanzimat döneminde deneyimlediği farklı dini ve etnik unsurlarından müteşekkil bir “Osmanlı Ulusu”, yaratma çabasıdır. Osmanlı Ulusu fikri, farklı dini ve etnik unsurları bir arada tutmaya yetmemiş, Osmanlı Devletinin toprak ve siyasal birliğinden kopmalar hızlanmıştır.

İkincisi; II. Abdülhamid döneminde uygulanan “İslamcılık” politikalarıdır. Osmanlı milletler sisteminin hakim unsuru olan Müslümanlar, “dost-düşman” algısı dahilinde siyasal bir bilinç ile hareket ederek bütünleşecekleri ana fikrine sahip İslamcılık politikaları, Müslüman unsurların sömürge yönetimleri altında bulunmaları ve önemlisi Arnavutlar ve Araplar gibi Müslüman unsurların etnik milliyetçi bir tema ile Osmanlı Devletinin toprak ve siyasal birliğinden ayrılma niyet ve eylemleri ile başarısız olmuştur.

Üçüncüsü; İttihat ve Terakki Cemiyetinin iktidarı döneminde mayalanan Türk milliyetçiliğidir. II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı Devletinin en çalkantılı dönemdir. Ulus-devlet inşası için lazım gelen milliyetçilik olgusu bu dönemde önemli düşünsel bir derinlik kazanmıştır. Nihayetinde I. Dünya Savaşından yenik çıkan Osmanlı Devletinin siyasal varlığı fiilen son bulmuştur. Kurtuluş Savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Türk milliyetçiliğinin merkezde bulunduğu ulus-devlet siyasal örgütlenme biçimini tercih etmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş ve ulus-devlet inşası süreçlerinin merkezinde bulunan milliyetçilik olgusu etnik temelli bir Türk Milliyetçiliğine dayanmamaktadır. Türk Milliyetçiliği, ulusal bütünlüğün oluşturulması ve üniter devletin bekasının korunması amacıyla bir araç olarak kullanılmıştır.

Asıl olan; devletin bekasını Batı medeniyetine kayıtsız şartsız katılmada bulan “modernleştirici” bir anlayışın devletin bekasını sağlama ve idame ettirme girişimleridir. Türkiye Cumhuriyetinin ulus-devlet inşasında karşılaştığı temel gerilim ve çatışma alanları etnik temelli değildir. Temel gerilim, çatışma ve çelişme alanları; merkez/çevre, eski/yeni, modern/geleneksel, dinsel/laik-seküler karşıtlıkları bağlamında yaşanmıştır.

Tarihsel bir arka plana sahip Kürt sorunu, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş ve ulus-devlet inşa sürecinde şekillenmiştir. Modernleşen ve merkezileşen bürokratik devlet aygıtının ulus-devlet inşa faaliyetleri, Kürtlerin sosyoekonomik ve sosyo-politik yapısı ile çelişik ve çatışık bir ilişki biçimine girmiştir.

Kürt varlığının tanınmaması, Kürtlerin temsil mekanizmalarında yer almakta sürekli olarak zorlanmaları, bürokratik devlet aygıtının güvenlikçi yaklaşımında ısrar etmesi, PKK terör örgütünü ortaya çıkaran nedenlerdir. Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti ve Türkiye toplumu bir Kürt sorunu ve etnik terör olgusu ile yüz yüze kalmıştır.

Bu çalışmanın sınırı; Turgut Özal dönemi (1983-1993) Kürt sorununa yaklaşımın sosyo-politik analizidir. Kürt sorununun tarihsel bir arka plana sahip oluşu ve metinsel analizleri içeren bir literatür çalışması oluşundan hareketle, çalışmada yöntem olarak “*tarihsel ve analitik yöntem*” tercih edilmiştir.

Özal, Türkiye’de siyaset ve toplumsallığın normalleşme arayışlarının güçlü bir tezahürüdür. Turgut Özal siyaseti ve toplumsallığı normalleştirmeye çabalamış, Kürt sorununu Kürtlerin ulusal bütünlüğe dahil olabileceği entegrasyon yaklaşımını içinde çözmeye çalışmıştır.

Türkiye’nin bir Kürt sorunu bulunduğunu ilk defa seslendiren Turgut Özal olmuştur. Devletin, Kürt sorununu; sosyoekonomik ve sosyo-politik geleneksel bir yapının üretimleri olarak, geri kalmışlık, irtica, aşiret ve aşiret çetelerinin oluşturduğu başı bozukluk olarak algılaması, Türkiye’de bir Kürt sorunu bulunduğu gerçeğinin üstünü örtmüştür. Bu duruma karşın Kürt sorunun anlaşılmasında ve çözümünde Özal’ın çabası oldukça yoğun olmuştur. Konunun anlaşılması için özel raporlar hazırlanmış, Kürtler ile daha yakın bir temasa geçmiştir.

Özal, Türkiye’de bir Kürt sorununun olduğunu ve bu sorunun çözülmez ise Türkiye Cumhuriyeti Devletini zaafa uğratabileceğini ifade etmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin güvenlikçi yaklaşımının sorunu çözemediğini aksine sorunu çözümsüzlüğe uğrattığını savunan Özal, söylemleri ile Türkiye sivil toplumunun ve siyaset mekanizmasının, sorunun çözümü için daha etkin davranmasını sağlamıştır.

Özal dönemi, Kürt sorununun çözümüne yönelik hem “Güvenlikçilik” hem de “Entegrasyon” yaklaşımlarının tecrübe edildiği istisnai bir dönemdir. Özal, güvenlikçi yaklaşımların sorunu çözümsüz bir hale getirdiğini görmüş, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bölünmez bütünlüğünü merkez alarak Kürt unsurlarının ulusal bütünlüğe tutarlı bir şekilde entegrasyonu için politikalar üretmiştir.

Anadil yasağının kaldırılması, Kürt bölgelerinde ulaşım, sağlık, eğitim hizmetlerinin nitel ve nicel olarak artırılması, Kürtlerin ekonomik etkinliklere dahil olabilmesi için çeşitli mekanizmaların oluşturulması, uluslararası ilişki ve sorunlarda Kürt hamiliğinin üstlenilmesi, Özal döneminde Kürt sorununun entegrasyon politika ve uygulamaları ile çözüme kavuşturulma girişimleridir.

Fakat Özal’ın entegrasyon girişimleri, bürokratik devlet aygıtı içindeki güvenlikçi yaklaşımın sert çekirdeğine çarparak sonuçsuz kalmıştır. Bununla birlikte Özal dönemi, Türkiye’de bir Kürt sorununun bulunduğu gerçeğinin farkına varıldığı bir dönemdir. Önemlisi; Özal dönemi, siyaset mekanizmasının ve sivil toplum

unsurlarının, devleti, farkına varılan Kürt sorununun varlığına ve çözümüne ikna edebilmenin çaba ve süreçleri olarak ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmamızda Kürt sorununda Turgut Özal'ın uyguladığı politikalar, meseleye yaklaşım farklılıklarının incelenmesi ve analize tabi tutulması hedeflenmiştir. Genel bir ifade ile bu çalışmada, Türkiye'nin Kürt sorunu bağlamındaki politikalarının rasyonelitesini ve Turgut Özal dönemi uygulamaları temelinde analize tabi tutulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal bir çerçeve sunulmuştur. Öncelikle ulus-devleti doğuran modern devletin ortaya çıkışı incelenmiştir. Bu bağlamda ulus-devlet, milliyetçilik, etnisite, etnisite ve şiddet kavramları çözümlenmeye çalışılmıştır. Modernleşme hareketlerinin temel siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devlet ve dolaysız olarak milliyetçilik, etnisite, etnisite ve şiddet kavramlarının küresel ve postmodernist çağda değişen yeni anlam yükleri ile özellikle etnik terör olgusunun bu yeni anlam yükleri bağlamında adeta şahlanması analize tabi tutulmuştur.

İkinci bölümde Kürt sorununun mahiyeti ile Türkiye Cumhuriyeti bağlamında Kürt sorununun tarihselliği araştırılmıştır. 1922-1980 tarihleri arasındaki Kürt siyasal ve toplumsal hareketleri incelenmiştir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında Kürt sorununa eklenen etnik terör sorununun nedenleri analize tabi tutulmuştur.

Üçüncü bölümde Turgut Özal'ın siyasal bir figür olarak ortaya çıkışının neden ve sonuçları analize tabi tutulmuştur. 12 Eylül 1980 öncesi aşırı bir biçimde siyasallaşarak doğal ritmini kaybetmiş bulunan Türkiye toplumunu “normalleştirmeye” çalışan Özal'ın girişimleri ile Türkiye toplumsallığının ayrılmaz asli bir unsuru olan Kürtlerin “toplumsal yabancılaşma” süreçlerinin neden ve sonuçları incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise Turgut Özal döneminin Kürt sorununa iki ana yaklaşımını oluşturan “Güvenlikçilik” ve “Entegrasyon” politikaları incelenmiştir.

BÖLÜM I

KURAMSAL ÇERÇEVE: ULUS-DEVLET, MİLLİYETÇİLİK, ETNİSİTE VE ŞİDDET

1.1. Ulus-Devlet ve Milliyetçilik

1.1.1. Modern Devletin Doğuşu; Üniter Ama Sınırsız Egemenliğin İcadı

13. yüzyıldan itibaren Batı ve Orta Avrupa'da dikkat çekici değişimler her alanda kendisini göstermeye başlamıştı. Ortaçağın ekonomi politliğini oluşturan parçalı iktidar yapısından oluşan feodal sistem; soyut, zayıf ve dengeli bir krallık anlayışından süreç içerisinde gerçek manada merkezi monarşiye ve güçlü imparatorluklara evrilmiş, modern anlamda devlet örgütlenmeleri ile nihayetinde ulus-devlet örgütlenmesini mümkün kılacak unsurların temeli atılmıştır.

Genel savaşların son bulması, iklim şartlarının mutedilleşmesi, büyük çaplı salgın hastalıkların ortadan kalkması, hayatın olağan akışına girmesi ile birlikte doğurganlığın belirli bir ritim yakalamış olması; nüfusu arttırmıştı. Artan nüfusu besleyebilmek için ekilebilir alanlar genişletilmiş, süreç içerisinde geçimlik tarım anlayışı yerini, ticari tarım anlayışına bırakmış, ticarete yönelik üretim anlayışı, tabiatıyla artık bir ürünün oluşumunu sağlamıştır. Bu süreçte geçim alanları çeşitlenmiştir.

Kara Avrupa'sında ticareti ve dolayısıyla modern devletlin çekirdeğini oluşturan kent yaşamını canlandıran tüccarlar olmuştur (Pirenne, 2011: 100), Tarım teknolojilerindeki gelişmeler artık ürünü daha da arttırmış, paranın daha çok dolaşımına girmesini sağlamıştır. Roma İmparatorluğunun çökmesi ile birlikte neredeyse ortadan kalkmış bulunan değerli madenlerden darp edilmiş para dolaşımının yeniden belirli bir hacim kazanması, ikincil ihtiyaçlara ve lüks tüketim mallarına olan talebi arttırmış ve para dolaşımı hem nitelik hem de nicelik olarak ekonomik hayata iyice yerleşmiştir.

Feodaller, kentlerini cazibe merkezi haline getirmek için dışarıdan gelen tüccar ve ardılı sanayicilere çeşitli imtiyazlar sağlamışlardır. Feodalın tüccara verdiği imtiyazlar onun bir yabancı olmasından kaynaklanıyordu. Bir yabancıya verilen

imtiyaz, siyasala ait bir imtiyaz veya siyasal bir yetki paylaşımı değildi. Kentlerin gelişimi kır kent ayrımını kalın çizgilerle belirginleştirirken dolaysız olarak birbirlerine bağımlı bir ilişkiyi de geliştirmiştir. Bu karşılıklı bağımlılığın sürdürülebilmesi için ticaret ve sanayi vazgeçilmez ögeler olmuşturlardır (Pirenne, 2011: 99).

Tüccar ve sanayicilerin kentlerde yerleşmesi ile birlikte bir “orta sınıf” ortaya çıkmıştır. Feodal düzenin mal dolaşımına yönelik kısıtlamaları, üretim önceliklerini belirleyen keyfilikleri ile farklı vergi ve gümrük alanları, burjuvanın faaliyet alanını daraltmakta, kârını eritmekteydi. Orta sınıfın temsilcisi burjuvanın feodal siyasal birimlere karşı özgürlük talepleri; tek bir gümrük ve tek bir verginin mümkün olabileceği üniter bir devlet anlayışının zeminini oluşturmuştur.

Toprağın zenginlik üretmesi ile birlikte geleneksel toplumsal örgütlenme anlamsızlaşmış, yeni bir toplumsal örgütlenme ihtiyacı baş göstermiştir. Avrupa’da ticaretin uğramadığı bölgeler henüz köleliği yaşarken, ticaret ve sanayi ile ortaya çıkan orta sınıfın yükselttiği özgürlük talebi, geleneksel örgütlenmeyi artık sarsmaya başlamıştır. İlk sarsıntılar Kilisenin gölgesini sürekli üstünde gören siyasal birimlerde yaşanacaktır.

Kilisenin görevlileri haricinde ortaya çıkan prenslerin memurları, yeni bir idari örgütlenmenin habercisiydiler. Onüçüncü yüzyılda icra memurlarının ortaya çıkması, bir prensin gerçek bir kamu yönetimi kurmasına ve hükümranlığını zamanla egemenliğe dönüştürmesine olanak verecek siyasal gelişimin ilk belirtisi olmuştur (Pirenne, 2011: 165-166).

Kentlerin genişleyip gelişmesi ile birlikte “kamusal alanlar” da genişleyip çeşitlenmiştir. Bu genişleme ve çeşitlemeyi burjuvazi gerçekleştirmiştir. Kamusal alanların genişlemesi, kamuyu oluşturan kesimlerin kendi öznel varlıklarının farkına varabilmesine imkân sağlamıştır. Sosyal-politik mücadelelerin arenası olarak kamusal hayat, burjuva kurgulanışı itibariyle tarafların sosyal köklerinin kendisini hissettirdiği bir bağlama oturmaktaydı (Ögün, 1998: 56).

Habermas (2010: 93), kamusalı, özel/kapalı alan ve açık alan kavramsallaştırmaları üzerinden “aleniyetle” ilişkilendirir. Aristokratların malikânelerinde, emekçi sınıfın izbe mahallelerinde dışa kapalı dünyalar aleniyet

kazanmakta ve sır perdesi aralanan açık bir toplum ortaya çıkmaktaydı. Kamusal yaşam sadece aleniyet kazanmakla yetinmemekte, aynı zamanda giderek artan bir dinamizm de kazanmaktaydı (Çaha, 1998: 84).

Aristokrasinin ve ruhban sınıfının tekelinde bulunan iktidar aygıtına, “üçüncü sınıfın” dâhil olma talebinin temelini; gittikçe toplumsallaşan ekonomi faaliyet ve ilişkilerinin, kamusal alanları genişletip çeşitlendirmesi oluşturmuştur. O zamana dek ev ekonomisinin çerçevesi ile sınırlanmış faaliyetler ve bağımlılıklar, evin eşiğinden kamunun ışığına çıkmıştır.

Evin eşiğini atlamış yaşamlar gibi iktisadi faaliyetler de aleniyet kazanmıştır (Habermas, 2010: 93), Loncalar gibi geleneksel kurumlara bağımlı kapalı devre üretim, dağıtım ve bölüşüm anlayışı kapitalist bir mahiyet ile değişime uğramıştır. Mal ve hizmet dolaşımının her türlü kısıtlama ve engellemelere karşı burjuvanın özgürlük talebi, ekonomi faaliyetlerin bir ‘toplumsallık’ meydana getirmiş olması, burjuva kamusunun oluşumunun etkenleridir.

Burjuva, ekonomiyi yönetebilen bir zihniyetin ürünüdür. Sombart (2008: 116), burjuvayı bir sınıf olarak değil bir ‘insan tipi’ olarak tarif eder. Kentte oturan herkes ve karşımıza ilk çıkan tüccar ya da zanaatkâr “burjuva” değildi. İyi bir ev sahibi ekonomik yaşantısını akla uygun bir hale getirir. Senyörlük ekonomisi her şeyden önce harcama üzerine kurulmuş olan bir ekonomidir. Ekonominin temelinde bir değişiklik olmuştur. Ekonomi harcamalar üzerine oturmayı bırakarak gelirler üzerine oturmaya başlamıştır (Sombart, 2008: 117).

Modern devlet, geleneği ifade eden feodal siyasal örgütlenmeye karşı, burjuvanın rasyonel yönetim talebinden doğmuştur. Burjuvanın rasyonel yönetim talebi, devletin ve devlet aygıtlarının işlevselliğini yeniden tanımlamış ve bu işlevselliğe koşut olarak devletin örgütlenme biçimini ve içeriğini belirlemiştir.

Modern devletin omurgası, meşru şiddet tekeli ve egemenliktir; sınırlarla birlikte devletin fiziksel yapısını meydana getirirler. Bununla birlikte, devlet, idari merkezileşme anlamına gelen bürokrasi sayesinde rasyonel bir nitelik kazanır (Saygılı, 2010: 61).

Modern devletin temayüz eden vasfı sınırsız egemenliktir. Egemenlik kavramı, Ortaçağın sonlarında başlamış ve 19. yüzyıla kadar uzanan Kilise, aristokrasi, krallık ve burjuvazi gibi iktidar odakları arasındaki güç ve üstünlük mücadelesini açıklamak için kullanılan ve siyasal iktidar kavramından daha genel ve geniş bir ilişkiler alanına sahip bir kavramdır (Çetin, 2008: 39).

Batı ve Orta Avrupa'da büyük feodal olan krallar küçük feodallerine boyun eğdirerek gittikçe merkezi monarşi devletleri haline geldiler. Kiliseye karşı burjuva dinamizmini kullanan monarklar süreç içerisinde "yönetim hakkı" mücadelesini bu defa burjuvaya karşı vermeye başladılar. Burjuvazi sivil toplumun kamu gücünü temsil etmekle kalmıyor, siyasal bir işleve karşılık gelen sivil toplumun kamu gücünü örgütliyordu.

Feodal sisteminin yozlaşmış kalıntıları, güçlü monarklar tarafından farklı alanlarda yoğunlaştırılmış akıl dışı bir yönetimi muhafaza etmekteki ısrarıydı ve bu ısrar, burjuvanın sermaye birikimini ve sermaye birikiminin devamlılığını tehdit ediyordu.

Burjuvazi, politik gücünün iktisadi gücüyle orantılı olmasını istiyordu (Huberman, 2011: 170). Ulus-devlet süreci, sivil toplumun taşımış olduğu kamu gücünün iktidar gücüne dönüşerek devlet aygıtının geleneksel kral-feodal-ruhban iktidar örüntülerinden özerkleşmesidir. Sivil toplumun kamu gücünü siyasal bir güce dönüştürmede burjuvazi anahtar bir kavramdır. Fransız Burjuva Devrimi ile birlikte ulus-devlet siyasal örgütlenme biçimi baskın bir siyasal örgütlenme tipi olarak dünyanın geri kalanını derinden etkileyecektir.

On altıncı yüzyıldan itibaren Avrupa coğrafyasında ekonomik ilişkilerin belirleyici unsuru olarak ortaya çıkan kapitalizmin güçlü bir merkezî devlet yapısını zorunlu kılması, siyasal iktidarın "birliği" fikrine dayanan egemenliğin düşünülmesini kolaylaştırmıştır. Söz konusu birlik, mutlak monarşilerin güçlü dönemlerinde kralın kişiliğinde somutlaşır. Ama tarihsel gelişmelerin farklı bir mecraya kayması, egemenliğin temsil ettiği "birliğin" karşısında yer alan merkezin de değişmesi sonucunu doğurmuş, özellikle Fransız Devrimi'nden sonra egemenlik ulus'la özdeşleşmiştir (Beriş, 2006: 30).

1.1.2. Milliyetçilik Kavramının Anlam Yüğü ve Ulus-Devletin Doğuşu

Kapitalist üretim ilişkileri ile sermaye birikim süreçlerinin bir ürünü olarak ulus-devletlerin ortaya çıkması, Batı ve Orta Avrupa'daki devletlerin siyasal bedenlerinin, tanrısal karakterli "mutlak monarklar"dan laik karakterli "ulus"lara intikali ile mümkün olmuştur. Ulus-Devlet olgusu millet ve milliyetçilik ana teması etrafında şekillenmiştir.

Gellner, (2013: 38-41), devletin geçirmiş olduğu safhalar neticesinde modern devletin yönetsel nitelik olarak geliştiğine ve özellikle sanayileşme ile birlikte kapitalist üretim anlayışının dünya genelinde önemli bir yaygınlık kazanmış olduğuna işaret ederek esas çatışmanın uluslararası sistemde olduğuna dikkat çekmektedir. Gellner'a göre (2013: 42), uluslararası sistemin bu çatışmacı durumu milliyetçiliği doğurmakta, dolaysız olarak millet olgusu milliyetçiliği değil, milliyetçilik olgusu milletini doğurmaktadır.

Anderson, (1995: 62), millet ve milliyet olgusunun gelişebilmesi için ortak bir dilin mevcudiyetinin önemine işaret etmektedir. Bu ortak dilin toplulukların geçmişten beri getirmiş oldukları bir dil olması da gerekmiyor. Latin Amerikan milliyetçiliklerinde olduğu gibi siyasal topluluklar, sömürgecilerinin dilini, kendi ulusal dilleri olarak benimsemişlerdir. Kendisine millet vasfı biçmiş olan bir topluluğun ulusal anlamda ortak bir duygu ve düşüncede buluşabilmeleri için ortak bir dilde buluşmaları yeterlidir. Kendilerini bir ulus olarak takdim etmiş bulunan "hayali cemaat"ler, kullandıkları bu ortak dil ile basın ve yayın faaliyetlerinde bulunmuşlar, bir millet bilinci oluşturmuşlardır.

Anderson'a (1995: 52), göre milliyetçilik, kendi milletini imajlar yolu ile yaratmaktadır. Hayali cemaatler, kapitalist üretim anlayışının önemli bir çıktısı olan 'iletişim ve matbuat' âleminin yazı, söz ve görüntü imajlarıdır. Millet ve milliyet olgusunda varsayılan bağlar, tarihsel bir sürekliliği ve gerçekliği olan kültürel ve genetik bir bağ olmayıp tamamen hayali tasavvurlardır.

Giddens, (2008: 159-165), millet kavramının ortaya çıkışını, muhatap toplulukların taşımış oldukları toplumsal özelliklerinin siyasal bir yansıması olarak değil de toplulukların kendilerini siyasal otoriteleriyle özdeşleştirmeleri ve bu özdeşleştirmeleri içselleştirmeleriyle ortaya çıktığını savunmaktadır. Milletten kendisini

siyasal otoriteyle ilişkilendirerek tanımlaması, milliyetçiliğin de devletin toplum üzerinde uyguladığı dünya görüşü olarak tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu durum diğer milliyetçiliklerin daha anlaşılır bir ifade ile 'öteki' ulusların kendi mevcudiyet iddialarını kurumsal bir hükümet aracılığı ile uluslararası sistem dâhilinde ortaya koymuş olmaları ile yakından bağlantılıdır.

Weber; millet ve milliyetçiliği çözümleme noktasında; saygınlık, sorumluluk, bağlılık, aidiyet duygusu, dayanışma gibi insani üretimleri konu edinen din, kültür ve psikolojiyi merkeze alır. Weber, kapitalist üretim ilişkileri, yapı, yapısallık, modernleşme, modernite kalıpları vb. öznesi insan olmayan çözümleme araçlarının hem yanına hem de karşısına, din, kültür ve psikolojinin belirleyiciliğini oturtur.

Weber, (2012a: 61-62), milleti tanımlarken genelde kitleleri özelde ise küçük burjuvaziyi önceler. Kaybedecek ya da kazanacak fazlaca şeyleri olmamasına rağmen kitlelerin ve küçük burjuvazinin taşımış olduğu 'siyasal saygınlık' duygusunun şiddeti, egemenlerden, kamu yöneticilerinden, sermaye sahiplerinden daha yüksektir. Bu duygunun manevi gücü esas olarak ekonomik kaynaklardan gelmez. Siyasal saygınlığa bu bağlılık, gelecek nesillere karşı belli bir sorumluluk inancıyla da birleşebilir.

Weber'de (2012a: 63), kan bağı, millet kurma için tek ve yeter koşul değildir. Milli bağlılıkların kan birliğine dayanması gerekmez. Kaldı ki, belli bir ortak antropolojik tip, milliyet için konu dışı olmamakla birlikte, bu, millet kurma için ne gerekli, ne de yeterli koşuldur. Yine de "millet" düşüncesi, ortak bir kökeni ve zaman zaman belirsizlik gösterse de esastaki bir türdeşliği içermek eğilimindedir. Milli dayanışmayla, yine çeşitli kaynaklardan beslenen etnik dayanışma arasında benzerlikler vardır. Ama etnik dayanışma kendi başına bir millet ortaya çıkarmaz.

Weber (2012a: 67), millet ve milliyet duygusunun oluşumunda ortak kültür ve ortak dilin nesnel temeli oluşturduğunu söylemekle birlikte ortak kültür ve ortak dilin millet ve milliyet duygusunun oluşumunda tek başına yeterli olmadığını belirtmektedir. Milliyet duygusunun biçimlenmesinde en önemli pozitif temeli oluşturan kültürel öğelerden dil en başta gelir. Ama ortak bir dil bile tek başına tümüyle gerekli ya da yeterli koşul değildir. Örneğin ortak bir dilin yokluğuna karşın

belirli bir İsviçrelilik millî duygusu vardır; buna karşılık, ortak bir dilin varlığına karşın, İrlandalıların İngilizlerle paylaştığı bir milliyet duygusu yoktur.

Smith (1994: 76), “milletler hep vardı; değişen sadece kendilerinin bunun farkına varmaları ile fiiliyata dökülme düzeyleridir” tespitini yapmaktadır. Smith, millet bilincinin her devirde ve her devrin farklı coğrafyalarında farklı temalar şeklinde hep var olageldiğini iddia etmektedir. Millet bilincinin keşfedilmesi, bu keşfin fiiliyata dökülme düzeyi, modernizm ve sanayi devrimi ile birlikte yükselmiştir.

Smith (1994: 119), milliyetçilik ifade biçimlerinin anlam karşılıklarını; millet ve milli-devletlerin kurulma ve kendisini idame ettirme süreci, milli aidiyet ve milli duygu, millet ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm, kültürel bir doktrin ve milli iradeyi pekiştiren bir ideoloji, milli iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasi hareket olarak beş ana başlık altında toplamaktadır.

Millet kavramını tanımlamakta kullanılabilecek her durumda geçerli bir reçete bulmak güçtür. Millet, dil, din, inanç, tarih ve kültür birliğine sahip topluluklar olarak tanımlanabildiği gibi aynı toprak üzerinde ortak ekonomik ve toplumsal çıkarlara sahip bireylerin aynı yönetsel birime aidiyet duygularıyla bağlanması üzerine de kurulabilmektedir. Bir toplumda yukarıda anılan özelliklerden birinin ya da birkaçının bulunması çoğu zaman o toplumu millet yapmaya yetmektedir. Daha da ileriye giderek, bireylerin bu ortak özelliklerden bazılarının kendi toplumlarında bulunduğu duydukları inancın milleti oluşturan en önemli öge olduğunu söylemek gereklidir. (Boztemur, 2006: 163).

Modern devletlerin “uluslaşma”ları şüphesiz yüzyıllara yayılmış olan bir süreçtir. Bütün ideolojiler yaşadıkları çağın olaylarından ve gelişmelerinden etkilenerek oluşurlar. Milliyetçilik de modernliğin bir ideolojisi olarak modern tarihsel ve toplumsal koşulların etkisiyle ortaya çıktı. Modernliğin nesnel toplumsal koşullar ve değerler dünyası milliyetçilik söylemini üretti. Milliyetçilik, modernlik biçimiyle ulus-devletin bir ideolojisi olarak yapılanmıştı. Ulus-devletin kültürel ve politik bütünlüğü için önemli bir aidiyet kimliği olarak biçimlenmişti. Parçalanmış imparatorluk kültür ve siyasetleri karşısında ulus-toplum ve ulus-devlet bütünlükleri

üretmek kitlelere, topluluklara, cemaatlere ve milletlere yeni bir şemsiye sağlamaktaydı (Yıldırım, 2006: 181).

Fransız Burjuva Devrimi dünya çapında toplumsal ve toplumlar arası ilişkilere derin etkiler yapmıştır. Fransız Burjuva Devrimi ile birlikte devletin siyasal bedeninin tanrısal karakterli monarktan laik karakterli ulus-devlete intikali ile birlikte millet ve milliyet kavramları dolaysız olarak hukuk bağlamında laik, bireysel ve toplumsal ilişkiler bağlamında ise seküler bir mahiyete evrilmiştir. Devrim ile birlikte genelde dünyada özelde ise Kıta Avrupa'sında laik karakterli uluslaşma çabaları hızlanmıştır.

Kıta Avrupası'ndaki uluslaşma hareketliliği bağlamında Almanya'nın etnik temelli uluslaşma çabaları, ulus-devlet inşa süreçlerine 'etnisite' vurgusunun dâhil olmasına neden olmuştur. Laik ulusçuluk fikri, romantik Alman düşünürlerince etnik-ulus olarak yeniden kurgulanmış, bu fikirden yola çıkarak etnisitenin siyasal ve toplumsal düzenin yapıtaşlarından birisi ve hattâ en önemlisi olduğu düşüncesi Almanya'dan dünyaya yayılmaya başlamıştır (Aktürk, 2008: 31-32), On dokuzuncu ve yirminci yüzyılların önemli bir özelliği, etnik duyguların belirginliğidir (Gellner 2013: 58).

1.2. Etnisite ve Toplum

1.2.1. Etnisite ve Ulus-Devlet İlişkisi; Siyasal Toplumun Varoluş

Dinamiği

Etnisite, toplulukların varlık kökenlerine atıf yapan ilk biyolojik atayı, süreç içerisinde oluşmuş atalara ait ortak mirası, tarihsel olarak nesillerden nesillere devredilen duygu, düşünce ve kültürel ortaklığı, ortak bir inanç ve bu ortak inanç doğrultusunda üretilen şifahi anlatılar ya da yazılı metinlere aidiyetleri çerçevesinde kümelenmiş ve kümelenmeye devam olunan toplulukları ifade etmektedir.

Toplulukların etnik aidiyetleri, tarihsel bir gerçeklikten ziyade, toplulukların ortak bir kökene mensup olduklarına dair duydukları inançtır. Etnisite, atalara ait ortak mirasla karakterize edilen bir topluluktan geldiğine inanan kimseleri ifade etmektedir. Bu haliyle "*ethnos*", ortak kökenden, akrabalıktan kaynaklanan kültürel

birliğe uygun düşmektedir. Buradaki köken vurgusu biyolojik olmaktan ziyade sosyolojiktir (Kurubaş, 2008a: 13).

Siyasal ve sosyal anlamda etnisite kavramı modernizmin ortaya çıkardığı bir kavramdır. Modernite ile birlikte ortaya çıkan “birey” olgusunun “benlik” arayışının bir sonucu olarak, bireyin etnik aidiyet “kimliğini” keşfetmesi ve bu keşfine siyasal anlamlar yüklemesidir.

Bir ulus-devlet örgütlenmesinde milleti hangi etnisitenin temsil etmekte olduğu sorusu, topluluklar arasında temel gerilimi yaratmaktadır. Kendisini millet ile özdeşiren etnik bir kategorinin tarihsel arka plandan ve güncel pratikten devşirmiş olduğu saflaştırma faaliyetleri, etnik bir kategorinin esasında kendisini siyasal bir topluluk olarak takdim etmesidir.

Böylece; milliyetçilik, elde mevcut bulunan tarihî mirasın içindeki kültürler arasından seçici bir bakışla yeni kompozisyonlar oluşturur ve onları bütünüyle dönüştürür; ama her halükârda yararlandığı kaynak bu kültürel zenginliktir. Ölü diller yeniden canlandırılır, yeni gelenekler icat edilir, hayali bir geçmişe ait olan bazı saf semboller restore edilir (Gellner, 2012: 87-88).

Smith (1994: 42), ülkenin milletini temsil ettiği iddiasında bulunan etnik kategorinin niteliklerini incelemiştir. Smith, ortak bir kimlik duygusuna sahip tarihsel kültürü olan bir etnik topluluk; kollektif bir özel ada, ortak bir soy mitine, paylaşılan tarihi anılara, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsura, Özel bir “yurt”la bağa, nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusuna sahip bulunmalıdır demektedir.

Etnik bir kategorinin milleti temsil iddiası, iddia sahibi etnik kategoriye siyasal bir topluluk haline getirir. Weber (2012b: 73), siyasal topluluğu; belli bir bölgeyi yabancılara karşı güçle savunmaya hazır grup olarak tarif eder. Bölgesel savunma ve kontrol faaliyeti, fiziki bir güç ve egemenlik duygusuna içkindir. Siyasal otorite siyasal topluluğa özel niteliğini veren ölüm ve yaşam üzerindeki gücü içerir. Weber (2012b: 75), bir ulus içindeki üyeliği tanımlayabilen bireylerin çeşitli kültürel ve sosyal niteliklerine işaret ederek üç unsurun altını çizer:

- 1) Bazı tarihi deneyimlerin milliyet duygusunu oluşturma hızını,

- 2) Ulus üyeliği teriminin bir ülkeden ve bir tabakadan diğerine farklı anlamlarını,
- 3) Bir ulusal kimlik duygusunun biçimlenmesinde (liderliğe el koyan) entelektüellerin rolünü.

Smith (1994: 191), etno-milliyetçiliği genelde tahripkâr olarak tarif eder. Orta ve alt kültür ve siyasal tabakalar, üst kültür ve üst siyasal unsurları olan imparatorlukların, ekonomik ve siyasal birliklerin, sivil bir uyuşmanın süreç içerisinde oluşturduğu “çoğulculuk” anlayışların “bütünleştirmeci” faaliyetlerine karşı etno-milliyetçiliği kullanmışlardır. Etno-milliyetçiliğin “dağılmacı” modelleri, süreç içerisinde eksik modernleşme nedeniyle yerini “bağımlılık” modellerine bırakmıştır.

Etno-milliyetçilik, pek çok devletin çoğul doğasına radikal bir meydan okumayı teşkil ettiği için tahripkârdır. Afrika'da, Asya'da ve Latin Amerika'da "uluslar", "etnik gruplar", "cemaatler" arasında hem kurumsal hem de kitlesel düzeyde yıkıcı bir ırkçılık bolluğu vardır (Balibar ve Wallerstein, 1995: 50).

Anderson (1995: 161-163), milliyetçilik ile yakın temalara sahip olan “yurtseverlik” kavramını, etno-milliyetçi anlayışın kolayca evrilebildiği ırkçılıkla akrabalığını sorgulamaktadır. Bir yurtseverin ülkesi için canından vazgeçmesi, tarihsel kökene güçlü bir atıf içeren etnik aidiyetin oluşturduğu bir “arınma” biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzyılın büyük savaşlarını olağandışı kılan şey, öldürülmelerine izin verdiği insan sayısının emsalsizliği değil, ne kadar çok sayıda insanı canlarını vermeye ikna edebildiğidir. Nihai fedakârlık fikri ancak kader aracılığıyla bir arınma fikriyle birlikte var olabilir.

Batı toplumlarının kendi öznel gelişimleri neticesinde ortaya çıkan uluslaşma deneyimleri Batı dışı toplumlarda nasıl bir seyir izlemiştir? Smith (1994: 182), Batı dışı toplumlardaki ulus inşasının daha çok etnik temelli olduğunu söyleyerek, ulus inşasını; öncelikle belirli bir bölgenin siyasallaştırılması (teritoryal milliyetçilik), ardından da ortak kültürel bir temel oluşturma girişimleri olarak çözümlenmektedir.

Smith'e (1994: 196-197) göre bu siyasallaştırma ve ortak kültürel bir temel oluşturma girişimleri; türdeş bir millet oluşturmak için yüksek bir kültür yaratılmasına ve inşa olunan milletin bu yüksek kültür vasıtası ile tarihin öznesi olarak takdim edilmesine dayanmaktadır.

Etnik bir kategorinin siyasal bir topluluk yaratarak ulus-devlet siyasal örgütlenmesinde üst kimliği temsil etmekte olduğu iddiasını seslendirmesi, çok taraflı toplumsal bir gerilimi beraberinde getirmektedir. Ulusun üst kimliğini temsil iddiasında bulunan etnik kategorinin uluslaştırma faaliyetleri belirli bir şiddeti içerecektir. Toplumsaldaki diğer etnik kategorilerin hâkim etnisitenin uluslaştırma faaliyetlerini nasıl algıladıkları ile hâkim etnisiteye karşı mukabil bir şiddetin ortaya çıkıp çıkmadığı, karşılıklı etnik şiddetin niteliğini ve niceliğini belirlemektedir

1.2.2. Etnisite ve Şiddet

Fransız Burjuva Devrimi ile birlikte egemenlik ve egemenlikten doğan kurumsal şiddet kullanımı da monarkların siyasal bedeninden ulusların siyasal bedenine intikal etmiştir. Hobsbawn (2008: 7), Devrim Terörünü, giyotinlerin gümbürdemeleriyle kafaları kesilen karşı devrimcilerin idamlarını örgü örerek izleyen baldırı çıplak (sans-culottes; küçük burjuva) kadınlar üzerinden resmeder.

1793-1794 Jakoben Cumhuriyetinin siyasal teröründe cisimleşen; “ulusun bölünmez bütünlüğünü koruma ve kollama” söyleminin üretmiş olduğu politik şiddet, üçüncü sınıfın aristokrasiye ve Katolik ruhbanlığa karşı vermiş olduğu savaştaki yüksek öfkeyi kutsallaştırmıştır. Bu kutsallık, ulusun bireysel bedeninde cisimleşmiş, “insan hakları” kavramının yanına, doğal, kolektif, devredilemez ve kutsal “yurttaş hakları” kavramını yerleştirmiştir.

Biyolojik olarak insan, doğuştan getirmiş olduğu doğal haklarının yanında artık kutsal siyasal haklara sahiptir. Biyolojik bir varlık olarak temel bir gerçekliğe sahip olan insanın doğal hakları yanına konulmuş olan metafizik siyasal hak kavramı, 1789 Fransız Burjuva Devrimi ile birlikte dünya ölçeğinde bir yaygınlık kazanmıştır. Ulus kavramsallaştırması dahilinde temel bir gerçeklik olan insan, soyut bir bütüne dâhil edilmiştir; “ulus bir bütündür, bölünemez”.

Yaratılan yeni inanç sisteminin odak noktasında yer alan yurttaşlık kavramı, insanları bir araya getirerek onları birbirlerine bağlayan ve bir bütün oluşturan sihirli bir kavramdır. Çünkü yurttaşlar, aralarındaki sosyo-ekonomik farklılıklar ve eşitsizlikler göz ardı edilerek, yasalar aracılığıyla (ya da yine sihirli bir kavram olan “ortak çıkar” dolayısıyla) birbirlerinin aynı ya da hiç olmazsa benzeri kişiler olarak tanımlanırlar (Ağaoğulları, 2011: 614).

Ulus kavramına içkin “birbirlerinin aynı ya da en azından birbirlerinin benzeri” olma durumu; iki ana akımı temsil eden Fransız ulus anlayışında dolaylı, Alman ulus anlayışında dolaysız olarak etnisite kavramına atıfta bulunmaktadır. Etnisitenin şiddet ile olan ilişkisi üç ana kategoride açıklanabilir:

- 1) Ulus-devletlerin uluslararası sistem dâhilinde diğer ulus-devletler ile “ulusal çıkar” temelli yaşamış oldukları çelişik ve çatışık durumunun yaratmış olduğu şiddet,
- 2) Uluslaştırma faaliyetlerini yerine getiren hâkim etnik bir kategorinin diğer etnik kategorilerin farklılıklarını ve dolaysız olarak varlıklarını “yok sayarak” ulusal bir bütün oluşturma iddiası ile farklı etnik kategorilerin varlıklarını ulusal bütün içinde eritme süreçlerinde uyguladıkları şiddet,
- 3) Hâkim etnik kategorinin uluslaştırma faaliyetlerinin muhatabı olan diğer etnik kategorilerin siyasallaşarak hâkim etnik kategoriye karşı uygulamış oldukları şiddet.

Siyasal şiddet olgusu, bireysel şiddet olgusundan “iktidar olma süreçleri” bağlamında ayrılır. İktidar aygıtının şiddet eylemleri “resmi meşruluk” merkezinde şekillenirken toplumsal hareketlilik bağlamında ise “toplumsal alandaki meşruluk algısı”, siyasal şiddetin “haklılaştırma” süreçlerini oluşturmakta ve şiddetin bizatihi kendisini “olağanlaştıran/meşrulaştıran” bir zemini sağlamaktadır. Dahası, insan eylemlerinin sonuçları eylemcinin denetimini aşmakta, öte yandan şiddet, içinde fazladan bir keyfilik ögesi taşımaktadır (Arendt, 2014: 10).

Şiddetin ulus-devlet çağındaki 'kamusal şahlanması', büyük ölçüde yeni siyasi formun gözde ideolojisi olarak nitelendirilebilecek olan milliyetçiliğin politik ve sosyo-psikolojik hegemonyasını kurması ile eş zamanlıdır. Şiddetin 'sınır tanımazlığı' ve 'ölçsüzlüğünü', belirli hukuki formlar ve mekanizmalar içinde denetleme ve kontrol altına alma yönündeki tüm çabalara rağmen, modern dünyanın tarihi, "milli menfaatler" söz konusu olduğunda, hukuki kazanımların hem politik düzlemde hem de toplumsal yapıda nasıl aksi istikamete çevrilebileceğini gösteren kanıtlarla doludur (Öztañ, 2008: 139).

Etnisite boyutunda uluslaşma süreçleri ile ulusun bölünmez bütünlüğünün savunusu ve hedef etnik kategorilerinin karşı savunusunda ortaya çıkan şiddet

olgusunun niteliğini ve niceliğini belirleyen “çatışma” ve “örtüşme” alanları bulunmaktadır. Aktürk (2006: 28-30), çatışma ve örtüşme alanlarını; din, mezhep, sınıf, ideoloji, kabile, klan ve ırk olarak sıralamış ve aralarındaki çatışma ve örtüşme alanı ilişkilerini çözümlenmiştir:

- a) Kan bağı algısını esasa alan etnik kategori, mezhep, dil, sınıf ve ideoloji ekseninde var olan toplumsal kategorilerden ayrılarak ırk kategorisi ile ırk kategorisinin alt kümelerini önceler. İslam dinine mensup olmakla beraber Arapların ve Arnavutların Osmanlı Devletinin siyasi birliğinden ayrılmaları bu bağlamda önemli bir örnektir.
- b) Din ve mezhep bağı algısını esas alan etnik kategori için, ortak etnik köken, ortak din, ortak ya da akraba dil, bir anlam ifade etmemektedir. Bu durumun en çarpıcı örneği Bosna-Hersek savaşında yaşanmıştır. Güney Slavlardan oldukları varsayılan ve ortak bir dili konuşan Boşnak, Sırp ve Hırvat etnik grupları, Müslüman, Ortodoks ve Katolik fay hatları boyunca birbirlerine karşı mevzilenmişlerdir. Aynı durum Hindistan’da Hindu ve Müslüman ayrışma ve çatışmasında da yaşanmaktadır.
- c) Etnik bir kategori, ekonomik sınıflaşmayla birlikte finans, ticaret ve sanayi gücünü elinde bulunduran gruplar olarak ortaya çıkabilmekte, hâkim siyasallığı oluşturabilmektedirler. Ekonomik sınıflaşmayı gerçekleştiren daha çok etnik azınlıklardan oluşan bu gruplar, buldukları siyasi ünitelerde etnik şiddetin hem bir tarafı hem de hedefi haline gelmektedirler. Çin ticaret kolonilerinin süreç içerisinde bütün bir Güneydoğu Asya’daki siyasi süreç ve çatışmaları yönlendirmesi bu bağlamda verilebilecek bir örnektir.
- d) İdeolojik bir bütünlük içinde kendisini ifade eden siyasi unsurlar için mensup oldukları etnik kategorinin birinci derecede bir anlamı bulunmamaktadır. Şiddeti doğuran esas çatışık ve çelişik durumlar ideolojik çıktılar doğrultusunda yaşanmaktadır. On Dokuzuncu yüzyıl Avrupa sendikalizminin Avrupa ulus-devletlerini aşan dayanışmacı örgütlülüğünün ortaya çıkardığı yaygın şiddet kullanımı bu konudaki önemli bir örnektir.
- e) Etnik bir kategorinin hem kendisi içinde hem de alt kümeleri arasında da çatışma yaşanabilmektedir. Etnik bir kategoriye oluşturan kümelere

herhangi birisinin, etnik kategorinin tamamını temsil ettiği iddiası, etnik kategoriyi oluşturan diğer kümeler arasında bir çatışma alanı yaratabilmektedir. Yirminci yüzyılın başında Arap uluslaşma sürecinin aşiretler ve büyük aileler nezdinde parçalanması bu duruma verilebilecek önemli bir örnektir.

Etnik sorunlar milliyetçilik çağının bir patolojisi olarak ortaya çıkmıştır. Kurubaş (2008b: 25), ulus-devletin bazı kurgusal özelliklerinin etnik sorunlara zemin hazırladığı söylemektedir:

- (i) Ulusu oluşturan bireylerin kültürel, hattâ kimi zaman soy bakımından türdeş olması gerektiğine inanılması,
- (ii) Ulus-devletin bu türdeşliği sağlama ya da pekiştirme çabasında olması,
- (iii) Vatandaşlarını, kendi belirlediği ve tüm ulusu kapsadığı ileri sürülen tek ve tekil ulusal kimlikle tanımlayarak, sadakat ve aidiyetin sadece bu kimliğe yönelmesini istemesi.

Yani ulus-devlet bağımsız ve tek siyasal "birlik" ile türdeş ve tek kültürel "kimlik" istemektedir.

Birçok etnik grubun bir siyasal sistem içinde bir araya gelmesi, siyasal sistemde bir gerginliğin ortaya çıkmasına neden olmakta, bu gerginlik giderek etnik patolojiye dönüşebilmektedir (Öztürk, 1998: 4), Etnik patoloji, bir grubun diğer gruplara veya toplumlara karşı büyük bir güvensizlik, vehim, düşmanlık ve yabancılaşma hissi taşımasıdır (Öztürk,1998: 4).

Etnik şiddeti besleyen etnik patolojinin oluşma nedenleri nedir? (Öztürk 1998: 6-8), bir siyasal sistemde etnik soruların etnik patolojiye dönüşmesinin "iç" nedenlerini üç ana başlık altında incelemektedir:

- 1) Modernizasyon kurumsal yapılarda ve toplum değerlerinde, hızlı, düzensiz, ve bozucu değişimler oluşturmaktadır. Hızlı şehirleşme, eski endüstrilerin yeni teknolojiler ile köklü değişimlere uğraması, artan fiziki ve sosyal akışkanlık ile beliren yeni talep ve beklentiler sosyal bir strese yol açmaktadır. Özellikle sosyal akışkanlık ve gelir dağılımından yüksek

pay alabilmek için ortaya çıkmış bulunan yıkıcı rekabetler, toplumlararası ilişkileri olumsuz yönde derinden etkilemekte ve etnik patolojinin oluşumunu beslemektedir.

- 2) Bölgeler arasında görülen ekonomik farklılaşma, yaşam standartlarında gözle görülür gerileme, vergi adaletsizliği, devlet kaynaklarının kullanımı yönünde etnik grupların yıkıcı rekabeti, etnik patolojinin oluşumunda oldukça etkilidir.
- 3) Devlet kurumlarının zayıflaması, etkinliklerinin ve yasallıklarının zedelenmesi etnik gerilimleri arttırır. Çünkü devlet kurumlarının zayıflaması, modernitenin imkânlarından yararlanmak için mücadele eden gruplar arasında aracılık yapma gücünü zayıflatır. Zayıf siyasal kurumları olan bir toplumun cemaatlerden ve bireylerden gelen aşırı taleplere engel olma yeteneği yoktur. Katılımı ve sosyal talepleri önceden belirlenen kanallara aktaramayan aşırı yüklü devlet toplumdan izole olur ve soğur. Dolayısıyla sosyal çıkarlar arasında veya bu çıkarlar ile kendi arasında bağlantı kuramaz. Bu şartlar altında etnik kimlikler, etnik ideolojilerin desteği ile düşmanlık ve husumet yüklenirler.

Öztürk (1998: 8-9), etnik patolojinin oluşumunda “dış” nedenleri tartışırken temel olarak etnik grupların “bütünleşme” ve “dağılma” süreçlerine dikkat çekmektedir. Etnik şiddetin ortaya çıkmasına paralel seyreden etnik patolojik oluşumun başlıca dışsal nedenleri;

- 1) Yaygın etnik çatışmalar, etnisiteler üstü ve dışsal karakterli “bütünleşmeci” ya da “bütünleştirici” siyasal oluşumların dağılması ile ortaya çıkmaktadır. Sovyetlerin ve Yugoslavya’nın dağılması ile birlikte ortaya çıkan yeni siyasal durumun, “ertelenmiş” etnik temelli bir çatışmayı gün güzüne çıkartmış olması bu bağlamda önemli bir örnektir.
- 2) Uluslararası sistem içindeki devletler, uluslararası organizasyonlar kendi özel çıkarları doğrultusunda etnik sorunlara; insan hakları, çatışmaların durdurularak barış ortamının sağlanması, demokratik ve ekonomik yaşamın geliştirilmesi vb. gerekçeleri kullanarak taraf olmaktadır. Dış aktörlerin etnik sorunlara müdahil olması etnik patolojinin oluşumunu hızlandırmakta, etnik şiddetin ortaya çıkışını haklılaştırmaktadır.

Yaşanan küreselleşme olgusuna ve modernizmin bütün çıktılarını sorgulayan postmodernist felsefenin yaygınlığına rağmen modernizmin temel çıktısı olan etnisite, ulus-devlet ve milliyetçilik kavramları güncelde yeni anlam yükleri kazanarak belirleyici olmaya devam etmektedir.

1.3. Küresel Postmodernist Dünyada Etnisite, Ulus-Devlet ve Milliyetçilik

1.3.1. Etnisite, Ulus-Devlet ve Milliyetçiliğin Yeni Anlam Yükleri

Dünya çapında toplumsal ve toplumlar arası ilişkilerin yoğunlaştığı, ulus üstü kurum ve kuruluşların etkinlik ve yaygınlık kazandığı, bütünleşmeci hareketlerin ivmelendiği, etnik gruplar ile ulus-devletler arasında belirli bir yakınlaşmanın sağlandığı bir süreçte beklenenin ya da umut edilenin aksine etnik çatışma ve milliyetçilik yeniden dirilmiştir.

Günümüzde etnik hareketler, ulusal bütünleşme ve ekonomik kalkınmanın modernleştirici etkisiyle etnik kimliklerin zayıflayacağı görüşünü yalanlarcasına giderek önem kazanmakta ve siyasal eylemde bulunma yönünde bireyleri harekete geçirmektedir. Bu hareketler Sri Lanka (Tamil), Nijerya (Yoruba/Hausa/Ibo), Malezya (Çinli), Gürcistan (Abaza/Acar), Irak (Kürt) gibi azgelişmiş ülkelere, Kanada (Quebec), Belçika (Flaman/Valon), İspanya (Katalan/Bask), İngiltere (İskoç/Kuzey İrlanda) gibi gelişmiş ülkelere kadar her yerde görülebilen dünya çapında bir olgudur (Kurubaş, 2008a: 11).

Hâlbuki milliyetçiliği yaratan modernizmin bütüncül yaklaşımı postmodernizmin parçalı tutumu ile önemli bir eleştiriye uğramakta, ekonomik etkinlikler artık ulus-devlet temelli değil; neo-liberal bir ekonomik anlayışın merkezinde ulus üstü bir mahiyete bürünmekteydi.

Postmodernizmin düşünsel planda, neo-liberalizmin ise ekonomik etkinler bağlamında mümkün kıldığı küreselleşme olgusu, milliyetçiliğin de içinde bulunduğu büyük ideolojik anlatıların meşruiyetini dolaysız olarak varlık nedenlerini önemli ölçüde erozyona uğratmıştı.

Ulus-devletin oluşturmak zorunda olduğu bütünlükçü kamusal alan parçalanarak genişlemiş, ulusal boyutta ve uluslararası ilişkilerde sert ve tek merkez fikri yerini, gevşek ve oynak merkezler fikrine bırakmıştı. Ulus-devlet için siyasal

anlam ve içeriği yüksek ve yoğun olan yurttaşlık, yurttaşlık ödevleri, vatan, vatanseverlik, ulusal çıkar, ulusal sınır ve ulusal coğrafya fikri farklı anlam yükleri ile önemli değişim ve dönüşümlere uğramıştı. Küresel ve postmodernist bir çağda milliyetçiliğin yeniden şahlanması bir paradoks haline işaret etmektedir.

Smith (2002: 2), bu paradoksu açıklarken milliyetçiliklerin mahiyet farklarına işaret etmektedir. On dokuzuncu ve Yirminci yüzyıl milliyetçiliklerinin özgürleştirici ve birleştirici özelliklerine karşın Yirmi Birinci yüzyıl milliyetçiliğinin bölücü ve olumsuz özelliğine dikkat çekmektedir.

Smith (2002: 5), Yirmi Birinci yüzyıl milliyetçiliğinin bölücü bir hal almasının nedenlerini çözümlerken özgün milliyetçiliğin temel özelliklerinin süreç içerisinde ulus üstü unsurlarca törpülenmekte olduğunu öncelemektedir. Özellikle milli kimliğin siyaset ve kültür birlikteliği sadece kültürel boyuta indirgenmek istendikçe siyasetsizleştirilen milli toplum, siyasallığı ikame etmek için farklı arayışlar içerisine girmektedir.

Smith (2002: 15), esasında milli kültür birliğin de tehdit altında olduğunu belirterek; tarihsel açıdan sığ, hafızasız, muhtemelen gündelik yaşam pratiklerine dair bir performatik söylem üzerine kurulu küresel kültürün nihayetinde tüketilmesi sonucunda ortaya çıkan doyumsuzluğun, milli kültür unsurlarına geri dönülerek giderilmeye çalışıldığının altını çizmektedir. Toplumsallık, yerkürenin değer yargısız, geleneksiz gelecek kültüründen farklı olarak geçmişin belirli semboller, ritüeller, idealler ve gelenekleri korumaya çalışmaktadırlar (Smith, 2002: 15).

Selçuk (2012: 129), küreselleşmenin, toplumsal ve özellikle de ekonomik alanda ulus-devleti adeta işlevsizleştirmiş olduğundan hareket ederek etnik temelli çatışmanın ortaya çıkabildiğini çözümlemektedir. Bu bağlamda;

- a) Küreselleşme sürecinde ulus-devletin işlevleri azaldıkça, farklı toplumsal kesimleri bir arada tutan yapıştırıcı işlevi de azalmaktadır.
- b) Yoksullaşma ve marjinalleşme karşısında artan dayanışma ihtiyacı, alt-kimlikleri ön plana çıkarmaktadır.
- c) Ulusal pazarın yerini uluslararası pazara bıraktığı bir ortamda, ulus-devlet vatandaşlarının refahını sağlayacak temel işlevlerini yerine getiremediği; tam aksine uluslararası sermayenin çıkarına, onun işlerini yerine getiren

bir ‘büro’ya dönüştüğü ölçüde; toplum içindeki farklı etnik-dinsel kimlikler için artık bu devlete bağlı olmanın da bir nedeni kalmamaktadır.

- d) Etnik kimlik, radikalleşerek etnik milliyetçiliğe sarkıp politik argümanlar geliştirerek bölgesel ve ulusal düzeyde büyük kaoslara yol açmaktadır. Günümüzde, hem merkez hem de çevredeki birçok toplumda dinsel ve etnik alt-kimlikler, kimi zaman dağılma veya ayrılma ile sonuçlanan huzursuzluk ve iç çatışmalara neden olmaktadır.

Görece homojen ulus-devlet toplumsallıklarının heterojen bir düzlemi ifade eden küresellikte karşılaştıkları uyum sorunları ile oldukça farklı kimliklerin karşılaşması, bireysel ve toplumsal bağlamda belirli noktalarda bir direncin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Diğer taraftan tarih dışı kalmış ya da tarih dışına itilmiş unsurlar, kitle iletişim araçları ile hem dünyayı görebilmekte hem de dünya tarafından görülebilmektedirler.

Yıldırım (2006: 188), ulus-devletin homojen, küresel düzlemin heterojen mahiyeti bağlamında milliyetçiliğin küresel biçimlerinin üretmiş olduğu iki ana söylem biçiminin neden ve sonuçlarına dikkat çekmektedir:

- a) Modern milliyetçilik homojen bir kültürel dünya inşa etmeye çalışmaktadır. Hâlbuki küresel çağda çok-kültürlülük söylemi gelişmektedir.
- b) Modern zamanlarda toplumların bütünlüğü kolektif toplumsal kimliklerle sağlanmaktaydı. Bu kimlikler büyük ölçekli çerçeveler biçiminde modernliğin sanayileşme, kapitalizm, kentleşme ve ulus-devlet egemenliği olguları ile üretilmişti. Ancak küreselleşme ile beraber ulusal kimliğin zayıflaması, bu toplumsal kimliğin dağılması anlamına gelmektedir. Postmodernliğin kültürel dünyasında çoğullaşan kimlikler karşısında ulusal kimliklerin geleneksel yapılandırıcı ve birleştirici güçleri tükenmektedir. Ulusal kimlikler geçmişteki bütünleştirici anlama artık sahip değiller.
- c) Öte yandan ulus politikalarının tekil kültür siyaset projeleri, etnik/kabilevi, bölgesel ve lokal kimlikleri çoğunlukla bastırmış, dışlamış ve görmezlikten gelmiştir. Çünkü “öteki uluslar” karşısındaki politik rekabete karşı topyekûn birlik için homojenlik zorunlu olarak algılanmıştır. Yerel olanın

ve etnikliğin merkezde varlığına izin verilmemiştir. Küresel dünyada hiç beklenmeyen bir biçimde çevresel ve yerel unsurlar, görmezlikten gelmenin biriktirdiği “hınç ve öfke”yle yeniden geri dönmüştür.

- d) Ulus-devletlerin, ulus ötesi yeni örgütlenmelerle ilişkiye girmesiyle geleneksel yapılanmaları krize girmiştir. Buna bağlı olarak ulus-devletin meşrulaştırıcı ideolojisi olan milliyetçilik de önemli bunalımlarla yüz yüze kalmıştır. Bunu aşmak için çoğunlukla sivil milliyetçiliklerin milliyetçiliğini yeniden gündeme getirerek erozyona uğrayan koşullarını yeni ruhsal seferberlikle aşmaya çalışmıştır. Bu seferberlik, iki söylemde ifadesini bulan küresel milliyetçilik biçimlerini yaratmıştır.
- e) Milliyetçiliğin küresel biçimlerinden birincisi tepkici, radikal, karşıt ve çatışmacıdır.
- f) Milliyetçiliğin küresel biçimlerinden ikincisi küreselleşmenin ulusal değerleri ve örgütlenmeleri aşıcı tutumlarına karşı savunmacıdır.
- g) Bu bağlamda klasik "ulus milliyetçiliği" ve etnik milliyetçilik karşılıklı bir etkileşim içinde birbirlerini tetikleyerek çeşitli sorunlara yol açmaktadırlar.
- h) Milliyetçiliğin radikalleşmesiyle etnik çoğulculuk tehdit unsuru haline gelmekte ve çatışma potansiyelleri çoğalmaktadır.
- i) Etnik milliyetçilik de çeşitli şiddet eylemlerine yönelerek ulusal sathta ihtiyaç duyulan istikrar ve düzeni bozmaktadır. Küresel dünyanın bütün coğrafyalarında etnik şiddet, milliyetçilik talepleriyle insanları, toplumları, kültürel ve sosyolojik dokuları paramparça etmektedir.

Bir taraftan küreselleşmenin gerçekliği, ulus üstü yapıların etkinlik ve yaygınlık kazanma çaba ve zaferleri, diğer taraftan ise ulus-devletlerin küresel fırtına içinde ayakta kalma endişelerinin toplumsallıklarına yansımaları... Küresel dünya, yoğun bir rekabetin ete kemiğe büründüğü bir çatışma ve çelişki alanı; sermaye, emek ve teknoloji sürekli hareket halinde ve bu hareketlilikten faydalanmak isteyen ulus-devletler klasik egemenlik haklarından ödün vermektedirler. Refah toplumu anlayışı hızla bir risk toplumu anlayışına evrilmektedir.

Yeni siyaset yapma biçimleri ile yeni siyasal aktörler ortaya çıkmakta ve bu siyasal aktörler ulus-devletlerin ve uluslararası sistemin müesses yapılarını hedef alan yeni toplumsallık iddiaları ile gündeme gelmektedirler. Bu bağlamda ulus-devlete ait

büyük anlatılarının alacakaranlığında kalmış olan özellikle etnik yapılar siyasal iddialar ile varlıklarını aşikâr etmektedirler.

Postmodernist anlayışın salt görünüyor olma üzerinden meşrulaştırdığı “görünüyor olmanın” doyumunu, küresel dünyada varlığın aşikâr edilmesini yaygın bir “terör” eylemi üzerinden gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Zira yeni nesil terör olgusu bir savaş stratejisinden ziyade sonuçları ne olursa olsun görünüyor olma üzerinden işleyen siyaset yapma biçimine evrilmiş bulunmaktadır.

1.3.2. Etnisite ve Yeni Nesil Terörizm

Terör kavramı Fransız Burjuva Devrimine kadar geri götürülebilecek bir tarihselliğe sahip. Literatürde terör kelimesi; şiddet, siyasal şiddet, hedef siyasal birimlerin toplumsallıklarını sindirmek için korku ve ümitsizlik salmak, siyasal bir hedefe ulaşmak için şiddetin aşırı bir biçimde kullanılması anlamlarında kullanılmıştır.

Küreselleşme ile birlikte klasik terör tanımlamaları ve terörizm çözümlenmeleri yetersiz kalmaktadır. Küresel dünyada terörizmin geldiği noktanın algısal boyutu ön plana çıkmaktadır. Algısal farklılaşmalar ile küresel boyuttaki oyuncuların rekabeti, neyin terör faaliyeti ya da özgürlük mücadelesi olduğuna dair yargıların sürekli değişmesine neden olmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte karmaşıklaşan ilişkiler ve illiyetler sürekli ve radikal bir değişim haline işaret etmektedir. Afganistan’da mücahit grupların Sovyet Rusya ile olan savaşında Amerika Birleşik Devletlerinin mücahit gruplara yönelik lojistik, eğitim ve istihbarat desteği verdiği bilinmektedir. Fakat sonrasında aynı mücahit gruplar Amerika Birleşik Devletlerini yaygın bir terör tehdidi altına sokabilmişlerdir.

Sovyet Rusya da Batı ittifakı içindeki terör unsurlarına güçlü bir destek vermiş, Batı ittifakını oluşturan ülkeleri terör unsurları aracılığı ile istikrarsızlaştırmak istemiştir. Sovyet Rusya’nın kullanmış olduğu terör unsurları süreç içerisinde başta ABD olmak üzere Batı ittifakı ülkelerinin önemli asimetric stratejik ortakları haline gelebilmişlerdir.

Günümüz dünyasında terör sadece bir ülkenin veya bir bölgenin karşılaştığı bir sorun olmaktan çıkmış, dünyanın hemen her bölgesinde ve neredeyse bütün devletlerin belli ölçüde karşılaştıkları bir gerçek olmuştur (Baharçiçek, 2000: 12).

Etnik terörizm, bir örgütün ya da bireylerin, bir etnik kimlik kastı ile şiddet kullanma ve şiddet tehdidi ile kendisini destekleyip desteklememesine bakılmaksızın sivillere ya da savaşımayan diğer gruplara karşı korku verme ve onları etkileme olarak tanımlanabilir. Başka bir tanımlama ile etnik terörizm, ulusaltı gruplar tarafından amaçlarına ulaşmak için kasıtlı olarak yapılmış şiddet eylemleridir. Bu şiddet eylemleri ya farklı bir devlet kurma amacı ile ya da ülke içindeki diğer azınlıklardan daha farklı ve üstün bir statüye kavuşmak için yapılmaktadır (Şimşek, 2016: 329).

Genelde yeni nesil terörizmin özelde ise yeni nesil etnik terörizmin temel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- 1) Faaliyet ve etki alanları küresel ölçeklidir. Yerel ya da bölgesel gibi görülen terör unsurlarının aralarında örtük ya da açık güçlü bir ağ bulunmaktadır.
- 2) Savaş sanayisinin gelişimine paralel olarak yıkıcılık kapasitesi oldukça artmış olup, sofistike silahlara sahiptirler. Silah ve lojistik destek bağlamında müesses unsurlardan yoğun destek ve yardım alabilmektedirler.
- 3) Klasik savaş tekniklerinin yanında siber savaş, psikolojik savaş, bilgi ve haber manipülasyonu yetenekleri bulunmaktadır. Ayrıca uyuşturucu ve her türden kaçakçılık gibi illegal ekonomik faaliyetlerde uzmanlaşmışlardır.
- 4) Sert ve değişmez bir ideolojik doktrine sahip olmaktan ziyade, küresel konjonktüre paralel değişim gösteren gevşek ve değişken argümanlara sahiptirler.
- 5) Temel bir sosyolojiye ve değişmez bir profile sahip değildirler. Bu durum; yaygın bir biçimde farklı unsurlar ile ittifak kurabilme ya da çatışma alanları ile siyasal iddialarını sürekli değişime tabi tutabilme kapasitelerine sahip olmaktadır. Bu bağlamında yeni nesil terör örgütleri farklı unsurlarca kolayca kurgulanabilmekte ve kurgusal örgüt üzerinden taban arayışı mümkün olabilmektedir.

- 6) Kamuoyunu etkilemek, sürekli gündemde kalabilmek ve bağluları ile iletişim halinde olabilmek için her türlü haberleşme araçları ile her türlü medyayı kullanma becerilerine sahiptirler.
- 7) Örgüt hiyerarşisi ve liderlik kadrosu daha çok duygusal bir mahiyete sahiptir. Yerel ya da alt örgütler bağımsız hareket edebilmekte, örgütsel karar alma süreçleri esnek ve dinamiktir.

1.3.3. Ulus-Devletin Bir Patolojisi Olarak Etnik Terör

Etnik sorunlar milliyetçilik çağına özgü ve ulus-devlete bağımlı bir olgudur (Kurubaş, 2008b: 25). Özellikle Batı dışı toplumlarda ortaya çıkan milliyetçilikler, milli devlet olarak öngörülen bir toprak parçası üzerindeki bir etnik kategorinin kendisini, aynı toprak parçası üzerinde yaşayan diğer etnik kategoriler üzerinde hâkim ve ulus-devleti inşa edebilecek tek kurucu etnik unsur olarak takdimine dayanmaktadır.

Toplumunu oluşturan temel dinamikler, ulus-devlet tipi siyasal örgütlenme biçimi ile birlikte önemli paradigma değişimine uğramıştır. Farklı etnik ve dini unsurların bir arada, belirli bir ahenk içinde yaşamış oldukları heterojen var oluş gerçekliği, ulus-devletin kurgusal homojenlik iddiası ile parçalanmıştır.

“Ulus-devletin ulusun sınırlarıyla devletin sınırlarının örtüştüğü varsayımına dayanmasını, ulusu oluşturan bireylerin kültür (hatta kimi zaman soy) bakımından türdeş olmasını, sadakat ve aidiyetlerinin tüm ulusu kapsadığına inanılan tek ve tekil bir kimliğe yönelmesini istemesi gibi kurgusal özelliklerinin etnik sorunlara zemin hazırladığı söylenebilir.” (Kurubaş, 2008b: 25).

Ulus-devletin kurgusal homojenlik iddiası; sosyal, siyasal, etnik, dinsel ve kültürel farklılıkları bir tehdit olarak algılamıştır. Kendisini, ulus-devletin kurucu unsuru olarak takdim eden bir etnik kategori, hem alt kümeleri hem de farklı etnik kategoriler ile bir devlet organizasyonu dâhilinde farklı şiddetlerde çatışma içerisine girebilmektedir.

“Ulus-devlet bağımsız ve tek siyasal “birlik” ile türdeş ve tek kültürel “kimlik” istemektedir. Çünkü ulus-devlet, bu sayede tam bir toplumsal dayanışmanın ortaya çıkacağı ve sağlam bir siyasal örgütlenmenin gerçekleştirilebileceği varsayımına

dayanır. Bunun “devletin güvenlik ihtiyacı”nın bir gereği benimsendiği de söylenebilir.” (Kurubaş, 2008b: 25).

Etnik terör içsel nedenlerle ortaya çıkabildiği gibi dışsal etkilerle ortaya çıkabilmekte ya da ivme kazanabilmektedir. Ulus-devletlerin oluşturduğu uluslararası sistem, eşit egemenlerden oluştuğu için doğası gereği çatışmacı bir mahiyete sahiptir. Etnik terör, uluslararası sistem içinde önemli çatışma araçlarından birisidir. Sistem içerisindeki devlet ya da devlet grupları, hedefteki devlet ya da devlet gruplarını, sahip oldukları etnik sorunlarına müdahale ederek etkileyebilmektedirler.

Netice itibariyle etnik terör her hâlükârda milliyetçiliklerin merkezde olduğu ulus-devlet siyasal örgütlenme biçiminin bir patolojisi olarak ortaya çıkmaktadır.

BÖLÜM II

TÜRKİYE'DE KÜRT SORUNU

2.1. Türkiye Cumhuriyeti ve Kürtler (1923-1980)

2.1.1. Kürt Sorunu Nedir?

Türkiye'nin Kürt sorunu, Türkiye Cumhuriyetini kuran siyasi kadroların bir araç olarak kullandıkları “Tek-Etnili” ulus-devlet inşa çaba ve faaliyetlerinin karşılıklı etki ve tepki kaynaklı karmaşık temel bir sorundur.

Kürt sorunu, Türkiye'nin, derin tarihsel kökleri olan karmaşık bir sorundur. Siyasî, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla büyük bir sorundur. Kürt sorunu Cumhuriyet Türkiye'sinin Osmanlıdan devraldığı, ama bu devralışla birlikte mahiyeti de önemli ölçüde değişmiş olan bir sorundur. Son çeyrek asırda bu soruna bir de terör boyutu eklenmiştir. (Erdoğan, 2011: 44).

Uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, farklı siyasi yaklaşımlar yüzünden Türkiye'de bu soruna hâlâ ortak bir isim konulamamıştır. Bugüne kadar devlet ve farklı politik çevreler, soruna değişik isimler koymuşlar ve kendi tanımlamalarına göre de uygun çözüm önerileri geliştirmişlerdir. İsimlendirme, Kürtler açısından, aynı zamanda soruna yaklaşımı da ortaya koyduğundan, fazlasıyla önemsenmektedir. Bu çerçevede, *Vilayat-ı Şarkîye* ya da *Şark Meselesi*, *Doğu Sorunu*, *Güneydoğu Sorunu*, *Terör Sorunu*, *Kürt Sorunu*, *Kürt ve Kürdistan Sorunu* vb. bir dizi isim sayılabilir. (Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu, 2013: 10).

Kuşkusuz bu tanımlamaların hepsi, kendince ciddi politik değerlendirmelere ya da ön yargılara dayanmaktadır. “Vilayat-ı Şarkîye, Şark ve Doğu Sorunu” gibi coğrafyadan hareketle konulan isimler, esasen Kürtlerin inkârına dayanmaktadır. “Güneydoğu Sorunu” ise hem inkâra, hem coğrafyaya, hem de ekonomik geri kalmışlığa, bölgeler arası kalkınmışlık ve gelişmişlik farkına atıfta bulunmakta ve ekonomik sorunların çözümüyle, bu problemin de ortadan kalkacağını ileri sürmektedir. Kürt siyasi elitlerine göre ise, sorun, başından itibaren Kürtlerin varlıklarının inkârından ve dillerinin yasaklanmasından kaynaklanan bir kimlik sorundur ve o yüzden de “Kürt sorunu” olarak adlandırılmalıdır. (Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu, 2013: 10).

Cumhuriyet dönemi devlet söyleminin Kürt sorununu etno-politik bir sorun olarak değil de, “irticai”, “geleneksel” ya da “iktisadi” bir sorun olarak anmasının sebebi, devlet söyleminin *ideolojik* bir anlatı olmasıdır. Cumhuriyet dönemi devlet söylemi, ideolojik bir anlatı olduğundan, etno-politik bir sorun olan Kürt sorununu “irticayla”, “aşiretlerin ve eşkıyaların modern devlete gösterdiği dirençle”, “başka devletlerin kışkırtmasıyla” ya da “bölgesel geri kalmışlıkla” özdeşleştirmiş, dolayısıyla meseleyi yanlış aksettirmiştir. Diğer bir deyişle, cumhuriyet dönemi devlet söylemi, olguları oldukları halleriyle temsil etmemiş, aksine onları gizlemiş ya da çarpıtmıştır. (Yeğen, 2015: 21).

Kimliklerinin tanınmamasının yanı sıra, sonradan dörde bölünmüş tarihi Kürdistan coğrafyasının her parçasında Kürtlerin merkezi otorite ile yaşadıkları siyasi ve idari sorunlardan hareketle “Kürt ve Kürdistan sorunu” ismini daha doğru bulanlar da bulunmaktadır. Bütün Kürtlerin birleşik Kürdistan’da kurulacak yeni bir ulus devlet altında yaşamalarının, Kürtlerin hakkı olduğunu savunanlar da, aynı şekilde, sorunu bir ulus/ülke sorunu olarak görmekte ve “Kürt ve Kürdistan sorunu” terimini özellikle kullanmaktadırlar. (Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu, 2013: 10).

Yukarıda belirtilen tanımlamaların yanı sıra, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, bu sorunu aynı zamanda bir asayiş ve güvenlik sorunu olarak gören bürokratik elit, özellikle *Kürdistan İşçi Partisi (PKK)*’nin 1984’te ilk silahlı eyleme devreye girmesinden sonra, “terör sorunu” terimini, yoğun ve yaygın biçimde sosyal, kültürel ve siyasal alanda kullanıma sokmuştur. Günümüze kadar hegemonyasını sürdüren bu yaklaşım, sorunun esas boyutlarını ciddi ölçüde gölgelemiş, hatta adeta görünmez kılmıştır. (Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu, 2013: 10).

Bir sorunun kalıcı biçimde çözülebilmesinin ilk şartı, sağlıklı teşhis ile doğru isimlendirilmesidir. Bunun için de, öncelikle bu sorunun kökenlerini ve tüm boyutlarını bir arada değerlendirmek, ana sorunu ortaya çıkaran problemlerle, ana sorunun sonuçları olan problemleri ayırtmak gerekir. Bu bağlamda, sorunun çözümüne yönelik olarak birtakım önemli düzenlemeler yapılmış ve ret, inkâr ve asimilasyon politikalarını sonlandıracak bazı adımlar atılmış olsa da, Kürt kimliğinin bütün unsurlarıyla birlikte tanınmış olması için daha pek çok anayasal ve yasal reforma ihtiyaç duyulması nedeniyle, sorun bir kimlik sorunu olma vasfını hâlâ

korumaktadır. Bu yüzden de “Kürt sorunu/meselesi” terimi daha çok kullanılmaktadır.” (Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu, 2013: 10).

Kürt sorununda taraflar kimlerdir? Daha doğru bir ifade ile sorun, Türklerin ve Kürtlerin müdahil olduğu etnik bir gerilimden mi doğmuştur? Kürt sorunu, kavramın öznesi olan Kürt etnisitesinden mi beslenmektedir? Kürt sorununun kaynağı nedir?

Birbirleriyle evlenip aile kuran binlerce Kürt ve Türk vardır. Otuz yıldır süren sıcak çatışma ortamı, Kürtler ve Türkler arasında evlenme yoluyla aile kurmayı durduramamıştır. Bilakis devam etmiştir. Evlenmeler ve diğer sosyal ilişkiler, homojen bir Kürt toplumundan ya da homojen Türk toplumundan söz etmemizi imkânsız kılmaktadır. Kürtler ve Türkler, neredeyse birbirlerine mahkûm şekilde bir arada yaşamak zorundadırlar. (Sambur, 2008: 100).

Kürt sorunu, etnik kültürü inkâr edilen Kürtlerin büyük ölçüde Kürtlerin dışında Kürtlere rağmen yaratılan bir sorundur. Kürtler, bu sorunun yaratıcısı değil kurbanı pozisyondadırlar. Ancak günümüzde, Kürtlerin bizzat kendisinin bu sorunu yarattığı yönünde bir algılama oluşturulmaya çalışılmaktadır. Aslında yaşadığımız yoğun ve karmaşık gelişmeler, Kürt sorunun da kimin yaratıcı kimin kurban olduğunu net olarak belirlememize çok imkân tanımamaktadır. Kürtler bile, bu sorunun neresinde olduklarını artık bilmemektedirler. (Sambur, 2008: 95).

Türkiye’deki Kürt sorunu... etno-dilsel özellikleriyle çoğunluktan farklılaşan bir topluluğun kimlik taleplerinden kaynaklanan, ama aynı zamanda terör eylemleri nedeniyle şiddet içeren bir etno-milliyetçilik sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır (Kurubaş, 2008b: 19-20), Kürt kimliğinin bir sorun olarak karşımıza çıkmasında; Osmanlı Devletinden miras alınmış bulunan çok etnili demografik yapının, homojen bir demografik yapıyı öngören laik karakterli ulus devlet siyasal örgütlenme iradesi ile çatışmasından doğmuştur.

Kürt sorunu Türkiye’nin ağır bedeller ödemek zorunda kaldığı ana bir sorundur. Devletin ödediği maddi bedelin ötesinde, dram boyutunda yaşanan sosyal bir maliyet ile karşı karşıya kalınmaktadır. Akil İnsanlar Heyeti 2013 raporunda hem maddi plandaki maliyetleri hem de sosyal plandaki maliyetleri irdelemektedir.

Kürt sorunu, sadece Kürtlere değil, tüm topluma/ülkeye büyük maliyetler getirdi. Kuşkusuz en ağır bedeli Kürtler ödedi; inkâr edildiler, yok sayıldılar, dilleri yasaklandı, yer isimleri değiştirildi, çocuklarına kendi dillerinde isim koyamadılar. Bunlar yetmedi; yerlerinden yurtlarından zorla çıkarılarak adeta sürgün edildiler, yoksul ve sahipsiz bir şekilde büyük kentlerin varoşlarında kendi kaderleriyle baş başa bırakıldılar. Gidilen yerlerde de işsizlik, fakirlik gibi insan onurunu en ağır şekilde zedeleyecek sorunlar yaşadılar. Tüm bu politikalar, Kürtlerde sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik açıdan büyük yaralar açtı. (Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu, 2013: 12).

Şiddet ve baskılar arttıkça; ölü, yaralı, tutuklu ve dağa çıkan kişi sayısı büyüdükçe, Kürtlerdeki travma daha da derinleşti. Özellikle kendilerini “her şeylerini kaybetmiş bir nesil” olarak gören genç kuşaklarda travma çok daha büyük boyutlara ulaştı. Kürtlerdeki bu büyük travmanın altında yatan faktörlerin başında, bu sorun yüzünden bugüne kadar yaşanan ölümler gelmektedir. Cumhuriyet’in ilk 14 yılında yaşanan 21 isyan sırasında ölenlerin sayısı 45 bini geçmektedir. Aynı şekilde, PKK ile mücadele sırasında ölenlerin sayısı da 40 binin üzerindedir. (Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu, 2013: 12).

2.1.2. Tek Parti Dönemi; Bürokratik Devletin Ulus-Devlet İnşası

Çabaları

Türkiye’de ulus-devlet inşa çabalarının tarihselliği, Osmanlı Devletinin modernleşme çabalarının tarihselliğine paralel bir seyir izlemiştir. III. Selim ile (Saltanatı; 1789-1807) başlayan değişim, II. Mahmud’un (Saltanatı; 1808-1839) Osmanlı Devletinin toprak rejiminden başlayarak bütün bir idari ve askeri aygıtını ıslah çabaları ile devam etmiştir.

II. Mahmud sonrası ıslahat hareketleri belirli bir düşünsel derinlik kazanarak Osmanlı modernleşmesine evrilmiştir. Osmanlı modernleşmesi, devamlılık arz eden Tanzimat ve Meşrutiyet ana evrelerden oluşmuş olup, nihayetinde mirası Türkiye Cumhuriyetine intikal etmiştir.

Osmanlı modernleşmesi Osmanlı Devletini modern anlamda bir devlet yapısına dönüştürmüştür. Osmanlı modernleşmesinde her ana değişim uğraklarının

yarattığı kırılmalarında oluşan sosyo-politik yapı, bir sonraki sosyo-politik değişimin zeminini oluşturmuştur. Oluşan bu zemin, devletin değişim iradesine hem bir neden hem de bir meşruiyet sağlamıştır. Tanzimat döneminin Osmanlılık ideolojisi kimliği inşa çabaları ile mayaladığı değişim ve dönüşüm iradesi, anayasal hareketlere dönüşerek “Meşrutiyet Dönemine” bir zemin sağlamıştır. Meşrutiyet Dönemi ise Türkiye Cumhuriyetine giden yolu inşa etmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkmış bulunan “Türk” ve “Türklük” kavramı etnik bir aidiyete atıf yapmadığı gibi Türk milliyetçiliği de etnik bir kategoriye dayanmış bir siyasallığı açıklamamaktadır. Osmanlı Devletinin 19. Yüzyılın başından itibaren, hâkim olduğu Avrupa’dan, Balkanlardan, Rusya, Kafkasya ve Kırım’dan, Hicaz merkezli Arabistan’dan, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’dan atılması süreçlerinde Anadolu’ya defalarca büyük ölçekli Müslüman muhacereti vuku bulmuştur.

Çeşitli etnik kategorilere mensup Müslüman göçmenler, Anadolu’da Türkçe dilinin birleştiriciliği ile Türkleşmişlerdir. Bu süreçte Türklük, etnik bir kategori olarak değil, etno-lingustik temelli sosyo politik ve sosyo ekonomik bir yeniden yapılandırma olarak ortaya çıkmıştır (Karpas, 2010: 636). “Osmanlı Milletler Sisteminin” hâkim millet kodu olan Müslümanlık, bu yeniden yapılandırmada Türklük ile özdeşleşmiştir. Türk milliyetçiliği ise modernleşerek devleti ayakta tutmaya çalışan bir siyasallaştırmanın aracı olarak gelişmiştir.

Osmanlı Devletinin kurumsal varlığının son bulması, Kurtuluş Savaşı ve sonrasında Türkiye Cumhuriyetinin kurulması süreçlerini kapsayan 1919-1924 tarih aralığı Türkiye’nin Ulus-devlet inşa çabaları açısından özel bir öneme sahiptir. Kurtuluş Savaşı, millet iradesinin ve katılımının tek bir siyasal çatı altında örgütlenmesi ile mümkün olabilmiştir. Kurtuluş Savaşı ve Kurtuluş Savaşının idari ve siyasi aygıtı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Osmanlı Milletler Sisteminin” hâkim millet kodu olan Müslümanlık ekseninde örgütlenmiştir (Aktürk, 2008: 45).

1919-1922 yılları arasında, Atatürk’ün ilgilendiği başlıca konu, ülkedeki Müslüman unsurların bir çatı altında toplamaktı; İslamiyet’i, halkı bir arada tutabilecek temel bağ olarak düşünmüştü. O zamanlar, Atatürk, ülkenin “gayrimüslim düşmanlarını” -doğuda Ermenileri, batıda; Rumları ve bu unsurları destekleyen

Avrupalı devletleri- etkisiz hale getirmek için kendisini ülkedeki bütün Müslüman unsurların güçlerini bir araya getirmek zorunda hissediyordu. (Heper, 2010: 143).

Kurtuluş Savaşında yaşanan etnik temelli Anzavur (Çerkez), Çerkez Ethem (Çerkez), Kuvayı İnzibatiye (Çerkez), Koçgiri (Alevi-Kürt) ve Milli Aşireti (Kürt) ayrılıkçı isyanları yaşanmasına rağmen İslam dini temelli milliyet anlayışı önemli bir yara almamıştır. Genç Türkiye Cumhuriyetinin siyasal iradesi bağlamında yapmış olduğu Lozan Anlaşması hükümleri doğrultusunda Yunanistan ve Türkiye arasında vuku bulan “Büyük Mübadele” ve sonrasındaki muhtelif göç hareketleri bu durumun önemli göstergesidir. Türkiye Cumhuriyetinin örgütlediği birçok uluslararası mahiyetteki göç hareketleri, Türklük kavramının Müslümanlıkla eş değer tutulduğu bir algı merkezinde cereyan etmiştir (Aktürk, 2008: 50-51).

Türklük payesi her Müslüman unsur için geçerli miydi? Türkiye Cumhuriyetinin göç ve vatandaşlık sınırı, Osmanlı Devletinin kültür havzasından olmayanlar ve Osmanlı Devletinin siyasal birliğinden kopanlar ile İslam dininin Sünni Hanefi yorumu haricinde kalanlar ile sınırlandırılmıştır (Aktürk, 2008: 51-52).

Türkiye Cumhuriyetinin etnik temelli olmayan göç siyaseti dini/mezhebi temelli belirli bir homojenleşmeyi sağlamıştır. Gayrimüslim unsurların ülke topraklarından tasfiye edilmesi girişimleri olarak temayüz eden homojenleştirme çabaları, Türkiye Cumhuriyetinin Batı medeniyetine dâhil olma yolunda sergilediği ideoloji için lazım gelen toplumsal mühendisliği kolaylaştırıcı homojen demografik bir alt yapı sunmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti kadroları Osmanlı Devletinin modernleşme mirasını devralarak Türk Milliyetçiliğini üniter devletin bekası için araçsal bir mahiyette kullanmışlardır. Osmanlı Devletinden miras alınan modernleşmek; güçlü modern Avrupa devletlerine ve milletlerine karşı devleti ayakta tutabilmenin, milleti savunabilmenin temel şartı olarak kabullenilmiştir. Batı güçlü ve medeni ise Batı medeniyetine dâhil olmak devletin bekası için gereklidir.

“Tanzimat'ın devletle, orduyla, idarî sistemle ilgili belli sorunların çözümünde Batılılaşma'yı bir yöntem olarak öneren 'ılımlı' yaklaşımının yerine, 19.yüzyılın sonundan itibaren, 'topyekûn Batılılaşma' yanlısı olan bir çizginin etkinlik kazandığı görülmektedir. Bu 'radikalleşme', aslında, Batı'nın bir bütün olduğu fikrinin zorunlu

sonucudur. Eğer Batı model olarak alınacaksa ve eğer model olarak alınacak olan bu Batı bir bütünse, bu durumda, değişimin de topyekûn bir program olarak tasarlanması gerekmektedir. Bu yaklaşımın nüveleri Tanzimat'ta bulunmakla beraber, hayata geçirilmesini mümkün kılan ideolojik donanım 11. Abdülhamit döneminde Jöntürk hareketi içinde mayalanmış ve söz konusu yaklaşım meyvelerini nihayet, Cumhuriyet'in kurulmasını takip eden yıllarda vermiştir". (Toker & Tekin, 2009: 83).

Milliyetçilik, topyekûn Batılılaşma programının yürürlüğe konulabilmesi için ideolojik bir donanım olarak kullanılmıştır. Yusuf Akçura'nın 1904'te klasik Üç Tarz-ı Siyasetinde vurguladığı gibi Pan-İslamizm ve Osmanlılık zaten başarılı olamamıştı. Milliyetçilik yalnızca devletin bekası için değil modernleşme için de tek mantıklı seçenektir (Karpat, 2006: 67), Cumhuriyet döneminin resmi ideolojisi olarak geliştirilen Türk milliyetçiliği etnik bir özgünlük projesi olmaktan çok modernliği yakalamak iddiasını taşıyan topyekûn bir kültürel dönüşüm hareketiydi (Akman, 2009: 83).

Fransız Burjuva Devriminin laik ulusçu karakteri ile 19. Yüzyıl "Pozitivist Bilimselciliğin" etkisi altında bulunan Cumhuriyet kadroları, 1924 sonrasında CHP'nin iktidarını tahkim ederek kurumsallaşmasına ve Partinin hegemonyacı yetenek kazanmasına paralel olarak, ister etnik, ister dini isterse de kültürel kaynaklı olsun bütün geleneksel yapılara karşı savaş açmışlardır.

Milliyetçilik topyekûn kültürel dönüşümü gerekli kılan Batılılaşma hedefine sıkı sıkıya bağlı olduğu için, yerel, geleneksel veya dini toplumsal kimlik ve taleplerin ifadesini sakıncalı ve hatta tehlikeli bulmuştur (Akman, 2009: 83). Gelenekler, değişimin dinamik kaynakları olarak yeniden yorumlanıp modernliğin içerisine taşınmamış, bunun yerine dondurulmuş, folklorikleştirilmiş ya da müzeleştirilmiştir (Göle, 2009a: 65).

Batılılaşma Batı'da bir ekonomik devrim olarak gerçekleşirken, Türkiye'de üst yapı kurumlarında kültürel bir değişim olarak ortaya çıkmıştır (Altan, 2009: 142). Dokuz Eylül 1923 tarihinde "Halk Fırkası" adı ile kurulan CHP'de "Cumhuriyetçilik", "Halkçılık", "Milliyetçilik" ve "Laiklik" olarak sıralanan ilk dört ilke ancak 1927 yılında parti programına girebilmiştir. 1935 yılında "Devletçilik" ve "Devrimcilik" ilkelerinin eklenmesi ile birlikte Altı İlke on iki yılda inşa

edilebilmiştir. Altı İlkenin 1937 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına girmesi ile birlikte devletin resmi ideolojisi de tamamlanmıştır.

Milliyetçiliğin pratikte uygulanabilmesi için tabanda bir karşılığının bulunması gerekiyordu. Parti oligarşisi ile parti bağlıları nihayetinde dar bir grubu oluşturmaktaydı. Milliyetçi ideolojinin tabana aşılması ve içselleştirilmesi için CHP ile organik bağlantısı olan ya da direkt CHP'nin bir organı olarak teşkilatlandırılan "Türk Ocakları", "Halkevleri-Halk Odaları" ve "Köy Enstitüleri" kurularak faaliyete geçirilmiştir.

Osmanlı Devletinin emperyal yeteneğinin Avrupa'da imkânsız bir hale gelmiş olması, emperyal emeller güden İttihat ve Terakki Cemiyetinin emperyal ilgisini, Rusya'nın tahakkümü altında bulunan Asya'ya yöneltmiştir. Bu bağlamda İttihat ve Terakki Cemiyeti 1912 tarihinde "Turancı" ideolojinin gelişmesi, fikri düzeyde taban bulması ve Asya'daki Türkî unsurlarla ideolojik iletişimin sağlanması amacıyla Türk Ocaklarını kurdu muştur.

Türk Ocakları Turancı fikirlerinden arandıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti kadrolarının ilgisini çekmiştir. Türk Ocaklarının Başbuğu mesabesindeki Hamdullah Suphi'nin 15 Haziran 1923 tarihinde Yeni Mecmua 'da yayımlanan; "Türk Ocağı Garpcıdır. Kendimizi Avrupalı hissettikçe Türk kalacağız. Türklüğümüzü Avrupalı olmaya yüz tuttuğumuz zaman bildik. Türk Ocağı bilir ki medeniyet birdir ve Türk genci ulu, canlı, eski, yeni bütün medeniyetleri bilmek ve tanımak ister. Medeniyet birdir, yalnız şekli başkadır. Fakat Türk Ocağı medeniyetin garptaki şeklini ister. Bilir ki o medeniyette, hayat, ateş, can vardır." (Üstel, 2009: 264), Beyanatu, Türk Ocaklarının Milliyetçi ideolojinin tahkimi yönünde özellikle gençliğin örgütlenmesini üzerine almıştır.

Yine Hamdullah Suphi Türk Ocaklarının 1924'te yapılan Birinci Genel Kongresinde Türk Ocaklarının görev tanımını şöyle yapmaktadır: "Artık Türk Ocaklarının "lisan hududlarını istilalara karşı korumak"la belirlenen "manevi Türk vatanının bekçiliği" ve "yeni Türk devriminin bekçiliği" olmak üzere iki temel görevi vardır." (Üstel, 2009: 265).

Kısa zamanda 250 şube ve 30.000'in üzerindeki kayıtlı üyeye ulaşmış bulunan Türk Ocakları, her ne kadar CHP'nin kontrolü altında faaliyet göeteren bir kuruluş

olsa da bürokratik devlet anlayışına dayanan Tek Parti siyaseti, Türk Ocaklarında açığa çıkan “Sivil Türkçülüğü” kendisine hem bir rakip hem de bir tehdit olarak algılamıştır. Türk Ocakları 1931 yılında tasfiye olunarak kapatılmıştır (Üstel, 2004: 12).

1931 yılında CHP genel sekreteri Recep Peker partinin örgütsel ve doktriner bakımından güçlenmesine ve partinin devlet ve hükümet üzerinde egemenlik kurmasına çalışır. Bu çabaların en önemli sonuçlarından biri partinin, Türk Ocaklarını kendi bünyesine katma talebidir. Bunun üzerine Ocak kendini lağvetme kararı alır. Bu kararın 1931 yılı parti kongresinde onaylanması ile birlikte kapatılan Türk Ocaklarının yerini almak üzere Halkevlerinin kurulmasına karar verilir. Parti bir yıl içerisinde tasarladığı hedefi gerçekleştirecek, 19 Şubat 1932'de ilk olarak 14 Halkevinin (Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya, Samsun) açılışını yapacak, bu açılış törenleri, radyo yayınları ile tüm yurda duyuracaktır. Halkevlerinin kapatıldığı 1950 yılına kadar bu sayı 478 Halkevi, 4322 Halkodasına ulaşır. (Yeşilkaya , 2011: 113).

Modernleştirme ideolojisinin taşıyıcılığını şehir merkezlerinde Halkevleri, köylerde ise Halkodaları yerine getirmiştir. Halkevleri, modernleştirmeye uygun kamusal alan kurgusunun önemli bir parçasıdır. Halkevleri halkı modernleştirmek, modern fikirlerle tanıştırmak için devlet ve siyaset aygıtı ile potansiyel ulus arasında bir iletişim ağı kurmuştur. Halkevlerinin özellikle taşrada ve kırsal alanlarda yerine getirdiği iletişimin ana teması; Partinin ulus-devlet inşasında halkı modernist fikirlere “ikna” edilmesidir (Karpas, 2009: 334).

Cumhuriyet dönemindeki bürokrat sınıfın, köylülerle özdeşleşme konusundaki düşüncesi yetersizdi (Mardin, 2009: 143). Sanayileşmemiş ve tarımsal karakterli bir ekonomi politiğin yürürlükte olduğu Türkiye’de devlet ve siyaset aygıtının “köylüye ve köylülüğe” kayıtsız kalması önemli siyasal sonuçlar doğurmuştur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kırsal kesimden olağanüstü teveccüh görmesi CHP’yi telaşlandırarak harekete geçirmiş, kırsal ile olan bağlarını kuvvetlendirme ihtiyacına sevk etmiştir.

Halkevleri girişimi daha çok kırsal kesim ile olan iletişimi sağlamak amacını gütmüştür. CHP’nin kırsal ile olan iletişimi tek başına yeterli değildi. Köylünün

ekonomik olarak kalkındırılması gerekiyordu. Bu gereklilik modernleşmeye uygun bir inşa ile halledilmesi gerekiyordu. Köylüyü yerinde yani köylerde eğitecek Köy Enstitüleri bu tema doğrultusunda kurulmuş ve yaygınlaştırılmıştır (Karaömerlioğlu, 2006: 88).

Köylerden devşirilen öğrencilerin, tarımsal bir işletme mantığı ile örgütlenen Köy Enstitülerinde uygulamalı eğitimden geçirildikten sonra ait oldukları köylerde öğretmen olarak istihdam edilmesine dayanan basit mantık kısa sürede başarısını kanıtlamıştır. Öğrencilerin aynı zamanda işgücü olarak kullanılması nedeniyle eğitim maliyetlerinin de oldukça düşük olması, bu başarının diğer dikkat çeken tarafını oluşturmuştur.

Bu başarıya karşın devlet bürokrasisindeki rekabet, özellikle anti-komünist ideolojik tutumlar, CHP'nin taşra teşkilatlarında etkin olan toprak ağalarının önderliğinde yürütülen karşı kampanya, Köy Enstitülerini hedef tahtasına oturtmuştur. Esasında; bürokratik devlet aygıtının Kemalist ideolojiyi yeterince yaygınlaştırmadığı eleştirisi Köy Enstitülerinin gözden düşmesinin ana nedenidir (Karaömerlioğlu, 2006: 103).

“Türk Tarih Tezi”, Tek Parti döneminin ulus-devlet inşa çabalarında kullanmış olduğu önemli araçlardandır. Ulus-devlet siyasi örgütlenmesi, her türden gelenek ile bağın radikal bir biçimde kopartılmasına karşılık gelen modernleştirme faaliyetlerinin bir ürünüdür.

Ulus-devlet inşa çabalarının önemli faaliyetlerinden birisi “ulusal unutmaya”nın sağlanmasıdır. “Özellikle devletin kuruluş aşaması, mikro bellek anlatılarının bastırıldığı, unutmaya kolektif bir edim olarak ulus-inşası için gerekliliğinin vurgulandığı kurucu dönemlere işaret eder. Geçmişe dair resmi söylem, yerel bellekleri bastırır.” (İnce, 2016: 41).

Türk Tarih Tezi Türkiye Cumhuriyetinin ulusal unutmaya. Ulusal unutmaya, ulus olarak tarif edilen geniş halk kitlelerine, bildiklerinden farklı bir uzak geçmiş ve ilk köken bilgileri sunarak yakın geçmişten kopmalarının sağlanmasıdır. Tek Parti döneminin milliyetçilik ideolojisi, Batı medeniyetine kayıtsız şartsız katılımı öngördüğü için artık homojenleşmiş Müslüman kitlenin topyekûn kendisini konumlandığı geleneksel İslami evrenden kopması amaçlanmıştır. Bu çerçevede,

Kemalist tarih tezi, Kemalist ideolojinin en önemli bütünleyici parçalarından biri olarak bir kültür devrimi özelliği taşır. Ulusçuluğun yanı sıra pozitivizm ve laiklik bu ideolojik formülün felsefi temellerini oluşturmuştur. (Ersanlı, 2009: 803).

Türk Tarihinin Ana hatları kitabında, onun Methal adlı özetinde, hemen sonra yazılan 4 ciltlik Lise Tarih kitaplarında ve bunların basitleştirilmiş şekli olan Orta mektep İçin Tarih kitaplarında ispat edilmek istenen "gerçek" şu önermeleri içeriyordu: (Ersanlı, 2009: 805-806).

- 1) Türkler sarı ırkın mensupları değildir. Türklerin Moğollarla etnik/ırksal bir irtibatı yoktur. Türkler Aryan ırktandır.
- 2) Türkiye'deki Türkler Orta Asya'dan gelmişlerdir. Göçler, genellikle iklim şartları nedeniyle gerekli görülmüştür.
- 3) Türklerin kökü ve adı milattan önce 9 000 ya da 12 000 ve hatta 20 000 yıl öncesine kadar gider.
- 4) Türklerin dili dünyadaki diğer büyük diller üzerinde etki yapmıştır. Dilin kökünde doğanın gücü vardır. İnsan ilk gücünü güneşten, dil de ilk gücünü güneşten almıştır. Sonradan eklenen Arapça ve Farsçadan arındırılmalıdır.
- 5) Türklerin tarihi Osmanlı egemenliği ile başlamamıştır. Türklerin, Osmanlı ve İslâm öncesi siyasal varlıkları, kurdukları 18 devletle sabitleşmiştir.
- 6) Osmanlının yanlış idaresi çok eski çağlardan medeniyet sahibi olan Türklere zarar vermiştir. Türk siyasal ve kültürel kimliğinde Osmanlıyı esas almak yanlıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin ulus-devlet inşasında kullanmış olduğu araçlardan birisi de 1930'lu yıllarda İtalya ve Almanya merkezli ortaya çıkmış olan "ırkçılık" enstrümanıdır. Türkiye toplumsal hayatında sosyolojik, antropolojik ve sosyal psikolojik bir karşılığının bulunmadığı üstün ırk kavramının merkezde olduğu ırkçı politikalar kime karşı kullanılacaktı? Asıl neden siyasi rejimin Batılılaşma politikasıydı. Muasır medeniyet seviyesini yakalamak şiar edinilince, Batı'da egemen olan bilimsel ve ideolojik görüşlerin doğrudan transfer edilmeye çalışılması kaçınılmazdı. (Arslan, 2009: 411).

Diğer taraftan ırkçılık, faşist partilerin örgütlenme mantığındaki totaliter disiplin Tek Parti hegemonyasının tahkim edilmesi amacıyla kullanılmış ama hiçbir surette içselleştirilmemiştir. Nitekim II. Dünya Savaşında ilk önce Faşist İtalya'nın nihayetinde Nazi Almanya'sının ağır bir yenilgi alması neticesinde CHP'de ırkçılık süratle gözden düşmüş ve rejim dışı siyasal bir görüş olarak ilan edilmiştir. Türk siyasal yaşamında ırkçı yaklaşımlar marjinal siyasi bir görüş olarak kalmıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin ulus-devlet inşasındaki milliyetçilik olgusu etnik temelli bir Türk Milliyetçiliğine dayanmamaktır. Ulus-devlet inşasında Türk Milliyetçiliği, ulusal bütünlüğün oluşturulması ve üniter devletin bekasının korunması amacıyla bir araç olarak kullanılmıştır.

Asıl olan; devletin bekasını Batı medeniyetine kayıtsız şartsız katılmada bulan ideolojisidir. Türkiye Cumhuriyetinin ulus-devlet inşasında karşılaştığı temel gerilim ve çatışma alanları etnik temelli değildir. Gerilim, çatışma ve çelişme alanları, merkez/çevre, eski/yeni, modern/geleneksel, dinsel/laik-seküler karşıtlıkları bağlamında yaşanmıştır.

Cumhuriyet'in resmi tutumu, Anadolu'nun dama tahtasına benzeyen yapısını, hiç sözünü etmeden reddetmekti. Cumhuriyet ideolojisinin benimsettirildiği kuşaklar da böylece, yerel, dinsel ve etnik grupları, Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar olarak görüp reddettiler. Karşılaştıklarında, birer kalıntı olarak davrandılar onlara. (Mardin, 2009: 144).

Kemalist cumhuriyet toplumun üst sınıflarını, devleti, üst düzey entelektüel ya da ideolojik kurumlarını dönüştürmüş (Gellner, 2013: 116), dolaysız olarak Türkiye Cumhuriyetinin milliyetçi ideolojisinin taşıyıcılığını ve tahkimini, bürokratik devlet içerisindeki asker-sivil elitler ile bürokratik devletin siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda güçlü örüntüler oluşturduğu devlet aygıtı dışındaki eliteleşmiş aydın-eşraf unsurlar yerine getirmiştir. Taşradaki ekonomik imkânlara el koyan eşraf, taşrada modernleşmenin bir ajanı olarak işlev görmüştür.

Kemalist ideolojinin sert, değişmez, yoruma açık olmayan bir doktrine sahip oluşu, Modernist Milliyetçi ideolojinin Kemalizm veya Atatürkçülük etiketi ile sürekli güncellenmesine imkân tanımış, Türkiye'nin temel değişim uğraklarına etki etmeye devam etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çeyrek asrına damgasını vuran CHP'nin Tek Parti hegemonyası; dar bir seçkin grubunun salt iktidar olma süreçlerine karşılık gelmemektedir. Türk siyasal kültürünün “devletin milleti ile birlikte var olma ve var kalma” baskın karakteristiği; siyasal seçkinlerde sürekli olarak bir “beka” endişesini zinde tutmuştur.

Osmanlı Devleti son yüzyılında sürekli olarak savunma ve savrulma durumunu yaşamıştır. Bu durum devlet aygıtında önemli bir travmanın oluşumuna neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devletini kuran siyasal kadrolar bu travmanın önemli taşıyıcılarıdır.

Modernleşme çabaları ile topyekûn Batı medeniyetine katılımı öngören milliyetçilik ideolojisi ve uygulamaları, “devletin bekası” endişesi etrafında şekillenmiştir. Devletin milleti ile birlikte var olma ve var kalma refleksi, genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti siyasal kadrolarının, tabandan gelen her türden sosyal, siyasal, ekonomik, dini ve kültürel talepleri, “beka” ekseninde bir tehdit olarak görmeye itmiştir.

Türk siyasal kültüründe devlet “özne” bir konumdadır. Milletin var olma ve var kalma şartının devletin var olma ve var kalma şartına bağlı olduğu bu öznellik anlayış; devletin ve devlet aygıtını oluşturan unsurların önceliklerini milletin önceliklerinin önüne koymaktadır.

Tek Parti dönemindeki ulus-devlet inşa çabaları beka endişelerinden bağımsız değildir. Osmanlı Devletinden miras alınan bölünme ve parçalanma travması üniter bir ulus-devlet inşasına kuvvetlice damgasını vurmuştur.

2.1.3. Tek Parti Döneminde Kürt Algısı ve Kürt Bölgelerine Yönelik Politikalar

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Kürt meselesi devletin birinci gündemi olmuştur (Yayman, 2016: 139). Tek Parti döneminde Türkiye Cumhuriyeti devleti ile Kürt unsurları arasındaki gerilim ve çatışma etnik temelli bir özelliğe sahip değildir. Modernleşme süreçleri dışında kalmış bulunan Kürtler ile modernist ideolojinin ulus-devlet inşa çabalarının ortaya çıkardığı gelenek/modernite çatışmasıdır.

Kürtler, Kurtuluş Savaşında Müslüman Anadolu bütünlüğü içinde kalarak diğer Müslüman unsurlarla birlikte savaşmışlardır. Lozan görüşmeleri öncesinde İngilizlerin Kürtleri azınlık statüsünde gösterme çabalarına bilhassa Meclisteki Kürt milletvekilleri tarafından karşı çıkılmıştır. Bitlis Mebusu Ziya Bey'in Meclisteki konuşması çarpıcı bir örnektir:

“Arkadaşlarımızdan bazıları akalliyetler bahsinde Avrupa'nın bizim için hazırladığı afyonlu aldatıcı yeni kelimelere intikal ettiler. Bendeniz de müsaadenizle aynı mevzu üzerinde bir iki söz söyleyeceğim. Avrupalılar diyorlar ki: "Türkiye'de yaşayan akalliyetlerin en büyüğü, en kesretlisi Kürtlerdir. Bendeniz Kürdoğlu Kürdüm. Binaenaleyh bir Kürt Mebusu olmak sıfatıyla sizi temin ederim ki Kürtler hiçbir şey istemiyorlar. Yalnız büyük ağabeyleri olan Türklerin saadet ve selâmetlerini istiyorlar. (Alkışlar) Biz Kürtler vaktiyle Avrupa'nın Sevr paçavrası ile verdiği bütün hakları, hukukları ayaklarımız altında çiğnedik ve bütün manasıyla bize hak vermek isteyenlere iade ettik. Nasıl ki, El Cezire Cephesinde çarpıştık. (Alkışlar) Nasıl ki, Türklerle beraber kanımızı döktük, onlardan ayrılmadık ve ayrılmak istemedik ve istemeyiz. (Alkışlar) Binaenaleyh sözüme hitam verirken Heyeti Murahhasamızdan rica ederim ki, akalliyetler mevzubahsedildiği zaman Kürtlerin hiçbir mütalebesi olmadığını ve Kürtlerin kanaatine tercüman olarak buradan söylediklerimi söylesin ve iddia etsin. Binaenaleyh tekrar rica ederim ki, Suriye'de, o mevhum Suriye'de terk ettiğimiz hudutları kurtarsınlar. Bu memleketin, bu vatanın eczası, en mühim parçası olan Kerkük'ü Süleymaniye'yi Musul'u unutmasınlar. (Zaten orası bizimdir sesleri) Binaenaleyh bu istirhamımı takdimle sözüme hitam veriyorum.” (TBMM, 1995: 342-343).

Kürt sorunu bir anlamda modernleşme sorunudur. Kürt aşiretlerinin geleneksel yapısı, ancak modernleşme ve ulus devlet projesi içinde tehdit edici bir yapılanma olarak görülmüştür (Subaşı, 2008: 164). Kürt kimliğinin, önce ‘Osmanlılık’, sonra ‘Türk’ tanımlı merkezî vatandaşlık bağına karşı bir alternatif olarak belirişi, Osmanlı modernleşmesi ile başlayan devletin kimlik inşası sürecine karşı tepkilerden biridir (Koçal, 2014: 6).

Türk- Kürt ikileminin ortaya çıkmasının temeli; Kemalist kuruluşun, Osmanlı modernleşmesinden devraldığı ve sürdürdüğü devlet eliyle laikleş(tir)me politikaları, tarım toplumunun kültürel üst-yapısı olarak doğulu-köylü ideolojisini yaşamaya

devam eden Kürtlerin, ülkenin batısında Batılı moderniteye eklemleme sürecindeki Türklerle farklılaşmalarının (Koçal, 2014: 7), yarattığı çelişkinin derinleşmesidir.

Cumhuriyet'in Kürt siyasetini kabaca beş alt döneme ayırmak mümkündür. Birincisi, Kurtuluş mücadelesinin verildiği ve Kürt varlığının kabul edildiği 1918-1925 dönemidir, ikincisi 1925-1950 arasını kapsayan, devletin resmi tezlerinin oluştuğu "inkâr ve asimilasyon" (Fevzi Çakmak ve Abidin Özmen Raporlarında "asimilasyon" terimi açıkça kullanılmıştır) dönemidir. Üçüncüsü, DP iktidarıyla başlayan ve 1970'lere kadar devam eden "bekleyiş" devresidir. Dördüncüsü, 1970-1980 arasını kapsayan "farkındalık" dönemidir. Beşincisi ise PKK'nın ortaya çıkmasıyla başlayan ve daha çok 1990'larda temel karakteristiklerini kazanan yeni dönemdir. (Yayman, 2016: 40).

Türkiye Cumhuriyeti, Tek Parti iktidarı döneminde Kürt realitesi ile daha çok Şeyh Sait İsyanı ile birlikte tanışmıştır. Şeyh Sait İsyanı ile birlikte Tek Parti iktidarı, Kürt bölgelerindeki sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel durumu analiz etmek ve karşı tedbirler almak için 14 adet rapor hazırlanmıştır. Hazırlanan raporlar doğrultusunda takip edilecek politikalar ve alınacak tedbirler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tek parti döneminde Kürt meselesine veya Doğu sorununa yönelik iki temel siyaset veya yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Birinci yaklaşım, Fevzi Çakmak, İsmet İnönü, Umum Müfettiş İbrahim Tali Öngören, Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey, Umum Müfettiş Abidin Özmen, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya gibi isimleri içermektedir, ikinci yaklaşım ise, Kazım Karabekir, Celal Bayar, Vali Cemal Bardakçı ve Korgeneral Ömer Halis Bıyıktay gibi isimler tarafından temsil edilmektedir. Aralarında önemli farklılıklar bulunan iki yaklaşımı iki simge isim üzerinde de okumak mümkündür, İsmet İnönü'nün başını çektiği birinci yaklaşıma "İnönücü ekol" ya da "güvenlikçi perspektif", Celal Bayar'ın temsil ettiği ikinci yaklaşıma ise "Bayarcı ekol" veya "sivil ekol" adı verilebilir. (Yayman, 2016: 71).

Bu iki tarz-ı siyaset arasında ve doğal olarak iki grup arasında ciddi bir rekabet olmuş ve mücadeleyi birinci grup kazanmıştır. İnönücü diye adlandırdığım bu ekol, Kürt meselesini "askeri tedbirler, zorunlu iskân, asimilasyon ve Türkleştirme" siyasetiyle çözeceğini düşünmüştür, ikinci gruptakiler ise daha mutedil tedbirlerin

alınmasını isterken aynı zamanda devletle vatandaşlar arasındaki engellerin kaldırılmasını savunmuşlardır, iki grubun meseleye dair yaklaşımı, yöntemi, üslubu ve araçları oldukça farklıdır. (Yayman, 2016: 71).

Türkiye Cumhuriyeti devlet aygıtının Kürt sorununu algılama ve analiz etme biçimi raporlar aracılığı ile oluşmuştur denilebilir. Türkiye Cumhuriyetindeki “Raporlaştırma” geleneği bürokratik merkezi bir devlet olan Osmanlı Devletinin mirasıdır. Raporlaştırma; merkezi devlet ve iktidar aygıtının, çevresinde olup bitenleri yine merkezden görevlendirilmiş unsurlarınca merkezin gözü ile anlamaya çalışmasıdır.

Türkiye Cumhuriyetinin Kürt sorununa yönelik ilk raporu 14 Eylül 1925 tarihinde Baş Vekil İsmet İnönü’ye sunulan Meclis Başkanı Abdülhalik Renda’nın hazırlamış olduğu rapordur. Renda raporunda Kürtleri sistematik etnik milliyetçilik yapmakla suçlamıştır. Daha ilk raporda Kürtlerin etnik milliyetçilik yapmakla suçlanması, Türkiye Cumhuriyeti’nin Kürt sorununa yaklaşımının ana omurgasını oluşturacaktır.

Abdülhalik Renda raporunu, Gaziantep, Urfa, Siverek, Diyarbakır, Siirt, Bitlis, Van, Muş, Genç, Elazığ, Dersim, Ergani, Mardin, Malatya ve Maraş vilayetlerini, Van Gölü’nün kuzey ve güney sahilini, Muş, Genç ve Elazığ arasında isyan yeri olan kazaları ve Dersim vilayetinin bütün kazalarını, Malatya’nın güneyindeki Kâhta, Hısnımansur ve Besni kazalarını gezerek hazırlamıştır. Renda raporundaki bölge hakkında izlenimler ve alınacak tedbirler ana hatları ile aşağıdaki gibidir: (Yayman, 2016: 73-78).

Renda’nın İsyân Bölgesiyle İlgili İzlenimleri;

- Kürtler lisanlarını hâkim kılmışlar ve Türkçe öğrenmeye muhtaç olmadan bütün işlerini görebilecek hale gelmişler ve Türk erkeklerinin yüzde 80’ini Kürtçe öğrenmeye mecbur kılmışlardır.
- İsyân din perdesi altında milli bir harekettir.
- İsyân bölgesindeki memurlar devlet görevlerini yerine getirmemişlerdir.

- Bölgedeki memurlar Batı'da ve merkezdeki memurlardan daha aşağı seviye ve iktidardadır. Kendilerini dışlanmış ve mağdur görmektedirler.
- Jandarma keyfi hareket etmektedir.
- Kasaba ve köylerde pislik devam etmektedir. Bölgede sağlık memuru yoktur.
- Bölgede bayındırlık işleri pek geridir.
- Mahkemeler adaletle değil, tezvirat ve dedikoduyla karar vermektedir. Bölgede binlerce kişi masum ve mağdur olarak firardadır.
- Öğretmenler idealizmden uzaktır.
- İsyan eden köylerin büyük kısmı madden ve bedenen zarar görmemiş, isyanın elebaşlarının birçoğu hala derdest edilmemişlerdir.
- Ermenilerden boşalan köylere yavaş yavaş Kürtler yerleşmektedir.
- Kürt nüfusu sürekli biçimde çoğalmaktadır.
- Bölgeye yerleştirilen muhacirlerin iktisadi durumları oldukça iyidir.
- Çoğu yerde hükümet ve karakol binaları hiçbir tesir yapmayacak derecede pek adi ve haraplıdır.
- Bölgedeki arazilerin çoğunun kadastro yapılmamıştır. Arazi vergisi toplanamamaktadır.
- Aşarın kaldırılması ağa ve bey köylerinde henüz hayırlı tesirler gösterememiştir; aşiret reisleri ile ağaların nüfuzları kırılmamıştır.
- Dersim daha çabuk temsil edilebilir.
- Gelecekte milli bir isyan için propagandalar devam ediyor. İntikam fikirlerinin iyiden iyiye yerleşmesine her vasıta ile çok çalışılıyor.
- Kürtlüğe temayül etmeyerek Türk ahali ile isyan sahasında hükümete taraftarlık etmiş olanlar gelecekte ve hayatlarından emin görünmüyorlar. Oraları terk etmek istiyorlar.
- Silahlar yalnız isyan mıntikasında toplanmıştır. Diğer bütün mahallelerde birçok silah mevcuttur.
- Asıl sorun Kürtlerde milliyetçilik fikrinin gelişmesidir. Sonuç olarak arz ettiğim bu notlar içinde en çok önem verdiğim husus, Kürtlerde fikr-i milliyetin günden güne çoğalması ve gelecekte tamamen milli bir isyanın ortaya çıkması meselesidir.

Renda'nın Doğu'nun Islahına Yönelik Tedbir ve Teklifleri;

- Önemli ulaşım hatları üzerindeki köylere Türk yerleştirmek ve yeniden Türk köyleri tesis etmek.
- Türk olup, Kürtlüğe mağlup olmaya başlayan il ve ilçe merkezlerinde eğitime önem vererek Türklere Türklüklerini iyi tanıtmak, Türkçeyi hâkim kılmak.
- Kürt bölgesi içinde Arapça konuşan ve erkekleri Kürtçe bilen Siirt, Mardin, Midyat, Savur gibi mahallerde mekteplere ve hassaten kız mekteplerine çok ehemmiyet vermek ve kızların mektebe rağbet etmesini temin etmek.
- Vilayet merkezi, iki ilçesi ve Ovacık ilçesinin merkezi ile civarı Türk olan ve taşıdıkları aşiret isimlerinden ahalisi Türk olduğu anlaşılan Dersim vilayetinde yatılı okullara önem vermek; Türkçeyi hâkim dil haline getirmek.
- Fırat'ın batısındaki vilayetlerin bir kısmında dağınık vaziyette yerleşmiş olan Kürtleri Türk yapmak.
- Doğu demiryolunun Erzincan, Elâziz, Muş, Van Gölü sahiline veya Diyarbakir'e mümkün olduğu kadar az zamanda varmasını temin etmek.
- On sene müddetle bölgede sıkıyönetim ilan etmek.
- İsyanı teşvik ve idare etmiş olanlarla bunların akraba ve yakınlarını sıkıyönetim bölgesinin dışına nakletmek.
- Aşiret hayatını ortadan kaldırmak için hükümeti güçlü yapmak.
- Hükümet binaları ile jandarma karakollarını güçlü biçimde yeniden inşa etmek.
- Bölgedeki arazilerin kadastro işlemlerini yapmak.
- Kayıt altına alınmamış nüfusun kayıtlarını yapmak.
- İsyanın masraflarını, isyana iştirak edenlere ödetmek.
- İsyan bölgesinde silah taşınmasını yasaklamak; ancak vesika ile silah taşınmasına müsaade etmek.
- Doğu vilayetleri için bütün memurları kapsamak üzere mecburi hizmet tesis etmek; bölgeye gidecek memurlara mükâfat ve tazminat vermek.

- Jandarmayı keyfilikten kurtarmak; bu işi meslek haline getirmek.
- Küçülmüş olan vilayetleri büyütmek.
- Mıntıkanın âmir-i mülkisi ve aynı zamanda idare-i örfiye reis ve amiri olan ordu müfettişi nezdine idari, adli ve mali müşavir vermek.
- Haklarında celp olan kişilerden isyana iştirak etmeyenler için af veya tecil hayata geçirilmelidir.

Renda raporu, Şark Islah Planı'nın oluşturulup hayata geçirilmesine neden olmuştur. Şark Islahat Planı, Cemil Uybadın, Mahmut Esat Bozkurt, Orgeneral Kazım Orbay ve Abdülhalik Renda tarafından hazırlanmış ve 24 Eylül 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Devletin Doğu siyasetini ve Kürt siyasetini belirleyen Şark Islahat Planı içeriği, temel referansları, tespit ve teklifleri bakımından tarihi bir metindir. Şark Islahat Planı'nın temel teklifleri; (Yayman, 2016: 84-87).

- Türkiye beş genel müfettişlik bölgesine ayrılmıştır. Beşinci genel müfettişlik bölgesi şu illerden oluşmaktadır: Hakkâri, Van, Muş, Bitlis, Siirt, Genç, Beyazıt, Mardin, Urfa, Siverek, Elaziz, Dersim, Malatya, Ergani vilayetleri ile Pülümür, Kiğı, Hıms ilçeleri.
- Kürt isyanını yönlendiren ve yönetenlerle bunların yakınları ve aşiret reislerinden hükümetin Doğu'da kalmalarını uygun görmediği kişi, aile ve gruplar Batı'da hükümetin göstereceği yerlere gönderilecektir.
- Vilayet ve kaza merkezlerinde hükümet ve belediye dairelerinde ve diğer kuruluşlarda, okullarda, çarşı ve pazarlarda Türkçeden başka dil kullananlar cezalandırılacaktır.
- Bölgeye gidecek yabancı kişi ve kuruluşların hükümetten izin almaları gerekmektedir, izni olmayan kişi ve kuruluşların bölgeye girmesine kesinlikle müsaade edilmeyecektir.
- Olağan mahkemelerde ve sıkıyönetim mahkemelerinde asker ve sivil "yerli" hâkim bulunmayacaktır.
- İsyandan arta kalmış olup cezalandırılmayan kişiler kanun önüne çıkarılacak ve cezalandırılacaktır.
- Van şehri ile Midyat arasındaki hattın batısında Ermenilerden kalan araziye Türk göçmenler yerleştirilecektir. Bu sebeple sıkıyönetim

bölgesindeki illerde Ermeni malları satılmayacak, hatta Kürtlere kiraya dahi verilmeyecektir.

- Ermeni mülklerine yerleşmiş olan Kürtler yerleştirildikleri yerlerden çıkartılarak eski yerlerine veya Batı bölgelerine gönderilecektir.
- On sene sürecek bir planla Yugoslavya, Bulgaristan, Kafkasya ve Azerbaycan'dan gelecek 500.000 nüfusun bu bölgeye yerleştirilmesi için her sene bütçeye beş milyon lira tahsisat konulması tavsiye edilmiştir.
- Doğuya idealist ve yetişmiş Türk kökenli memurlar gönderilecek; ikinci derecedeki memurluklara dahi Kürt memurlar atanmayacaktır.
- Aslen Türk olan ve fakat Kürtlüğe karışmak üzere bulunan Siirt, Mardin, Savur gibi ahalisi Arapça konuşan mahallerde Türk Ocakları ve kız mektepleri açılması gerekmektedir.
- Özellikle Dersim, tercihen yatılı okullar açılmak suretiyle Kürtlüğe karışmaktan bir an evvel kurtarılmalıdır.
- Bölgedeki arazi ve nüfus tahrir işlemleri acilen yapılacaktır. Nüfus tahrir işlemlerinin yapılması sonrasında askerlik yaşına gelmiş erkekler hızla askere alınacaktır. Bu askerler başka bölgelere gönderilecek ve bir süre için silahsız olarak askerliklerini yapacaklardır.
- Bölgedeki karakollar, savunmaya uygun inşa edilmeli ve telefon ve helyosta ile donatılmalıdır.
- Kaçakçılık, istihbarat, casusluk ve güvenlik açısından sınır komiserleri askeri yerleşim ve değişimi dışındaki konular için de Umum Müfettişlikten gerekli yetkiyi alabilirler.
- Aşiret yapısı on sene içinde dağıtılacak ve hükümet dairelerinde aracı kişiler kullanılmayacaktır.
- Bölgede görev yapan tüm memurlara yüzde 75 zam verilecektir.
- Bölgede bulunan silahlar toplanacak ve ruhsatsız silah taşınmasına izin verilmeyecektir.
- Genel müfettişliğin en önemli görevlerinden biri bölgeye yol yapılması olacaktır.
- Fırat'ın batısında yaşayan Kürtlerin Kürtçe konuşmalarına izin verilmeyecek ve özellikle kadınların Türkçe konuşmaları sağlanacaktır.

- Bölgeye görkemli hükümet konakları ve karakollar yapılacaktır.

Şark Islahat Planının uygulama sonuçları genelde Doğu bölgesini özelde ise Kürt bölgelerini ulusal bütünlüğe dâhil edememiştir. Tedip (terbiye etme), tenkil (cezalandırma) ve temsil (kendisine benzetme) stratejilerinden oluşan Şark Islahat Planı, bölgenin, ulusal bütünlüğe ve üniter devlete yönelik yabancılaşmasını arttırmıştır. Şark Islahat Planının başarısız olduğu bizatihi İsmet İnönü tarafından dile getirilmiştir. Plandan on yıl sonra İsmet İnönü bu durumu, birçok paradoksu barındıran raporunda açıkça belirtmiştir. İnönü'ye göre başarısızlık stratejiden ziyade kötü yönetimle ilgilidir.

İsmet İnönü tarafından Atatürk'e sunulmak üzere hazırlanan çalışma, 21 Ağustos 1935 tarihinde kaleme alınmıştır. İsmet İnönü, Atatürk'ün emriyle çıktığı seyahatinde Anadolu'nun çeşitli illerini gezmiş, halkı ve yetkilileri dinleyerek edindiği izlenimleri bir rapor halinde Atatürk'e sunmuştur. İnönü gezisine Adana ilinden başlayarak, Antep, Elazığ, Malatya, Diyarbakır, Siirt, Bitlis, Mardin, Van, Muş, Malazgirt, Kars, Iğdır, Ağrı, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Giresun, Rize, Trabzon, Ordu, Samsun illerini ziyaret etmiştir. İnönü, ziyaretleri kapsamında Güneydoğu, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgesini gezmiştir, İnönü'nün ziyaret ettiği illere bakıldığında, Anadolu'nun Doğu sınırlarını bir yay çizerek dolaşmış ve gözlemlerini çarpıcı bir üslupla kâğıda dökmüş olduğu görülmektedir. Kürt meselesinde güvenlikçi perspektifin başını çeken İnönü, Kürt meselesinin Türkleştirme (asimilasyon) ve iskân siyasetiyle çözümünü savunmuştur. (Yayman, 2016: 141-142).

Raporun Temel Tespit ve Önerileri;

- Gezilen bütün illerde fakirlik, iskân problemleri, sıtma, trahom gibi hastalıklar yaygındır. Altyapı yetersizdir, elektrik, su ve ulaşım hizmetleri aksamaktadır, özellikle de iç bölgelerde ulaşım zordur.
- İskân politikaları devletin bekası için önemlidir. Sınıra yakın yerlerin ve Elazığ, Erzincan, Erzurum gibi büyük merkezlerin Türkleştirilmesi önem arz etmektedir.
- İhmal ve kötü yönetim bölge illerini bitirmiştir. Ehil olmayan devlet memurları ve idareciler keyfi kararlar aldıkları için sorunlara çözüm

üretmiyor. Doğu'da Kars, Van ve Erzurum en çok ihmal edilmiş yerlerdir ve kötü idareden dolayı çok kötü durumdadırlar.

- Devletin kudretini göstermek için ordunun güçlü ve prestijli gözükmesi gerekir. Ordunun ihtiyaçları öncelikler arasında olmalıdır.
- Doğu ve Güneydoğu illeri Birinci ve Üçüncü Umum Müfettişlik'le yönetilmektedir. Bu birimler geniş yetkilerle donatılmalıdır.
- Hükümet halka inememektedir.
- Halkı ağaların elinden kurtarmak gerekmektedir.
- Her vali, farklı bir politika izlemiştir. Bu durum bölge siyasetinde istikrar sağlayamadığı gibi yönetimde de devamlılık temin edilememiştir.
- Planın öngördüğünün aksine Ermenilerden boşalan yerlere Kürtler yerleşmiştir.
- Özellikle Dersimli Kürtler bölgedeki çiftçileri ve tüccarları soymakta asayiş bozmaktadırlar. Erzincan bölgesi hızla Kürtleştirilmektedir. Erzincan Kürtleşirse Kürdistan kurulabilir.
- Doğu bölgelerinde idare daha sıkılaştırılmalı ve askeri ve idari birimlerdeki personel faaliyetleri disipline edilmelidir.
- Türkleştirici iskân faaliyetlerine devam edilmelidir. Van ve Erzincan'da acele olarak, Muş Ovasında aşamalı olarak ve Elazığ Ovasında da kuvvetli bir Türk kütlesi oluşturulmalıdır. Erzincan Ovasına yeni bir karar çıkartılarak Doğu Karadenizliler yerleştirilecektir.
- Önce Türk köylerine okul açılmalıdır. Eğitim ve öğretime ayrılan sınırlı devlet imkânları ilk önce Türk unsurlarına yönelik kullanılmalıdır. Kürtleşmiş köylerdeki halkı Türklüğe döndürmek için eğitim verecek hocalar itina ile seçilmelidir.

Güvenlikçi perspektifi temsil eden İnönü'nün raporuna karşılık sivil perspektifi temsil eden Celal Bayar da bir rapor hazırlamıştır. İktisat Vekili Celal Bayar, 10 Aralık 1936 tarihli Şark Raporu'nu, Başvekil İsmet İnönü'nün Kürt Raporu'nun mürekkebi kurumadan kaleme almıştır. Alışılmışın tersine Karadeniz Bölgesi'nden başlattığı yurt gezisini, Doğu vilayetlerinde yoğunlaştıran ve Akdeniz vilayetleriyle tamamlayan Celal Bayar, gezisinin sonunda Başbakan'a verilmek üzere

Şark Raporu adını verdiği bir çalışma yazmıştır. Bayar, 11 Eylül 1936 tarihinde başladığı gezisini 21 Ekim 1936 tarihinde, tam 40 günde tamamlamıştır. Celal Bayar, raporunu 10 Aralık 1936'da Başbakanlık makamına sunmuştur. Bayar'ın geziye başlaması ile raporunu yazıp Başbakanlık'a teslim etmesi arasında toplam dört aylık bir süre vardır. Bu kadar kısa sürede böylesine yoğun bir programla bölgenin gezilmesi Bayar'ın özel olarak bu çalışmayı yapmakla vazifelendirildiği duygusu uyandırmaktadır. (Yayman, 2016: 159).

Raporun Temel Tespit ve Önerileri;

- Geçmiş hükümetler, halk üzerindeki hâkimiyetlerini ağalar ve şeyhler vasıtasıyla yürütmek istemişlerdir. Ağalar ve şeyhlerin soyduklarının bir kısmını hükümet erkânına vermeleri suretiyle müşterek idare-i maslahat devri yaşanmıştır.
- Doğu'da, bugün için dahi, tamamen yerleştiğimiz iddia olunamaz.
- Dayanacağımız en mühim kuvvet, ordumuz ve jandarmamızdır. Bu iki mühim kuvvetin disiplinli ve modern zihniyetle idaresi karşısında, iftihar duymamak mümkün değildir.
- Geçen sene Başvekilimiz ismet İnönü'nün seyahatinden sonra idari ve mali sahalarda da yapılmaya başlanan yenilikler göze çarpmaktadır. Yeni işe başlamış aydın kaymakamlar, tahsil görmüş yeni mal müdürleri karşımıza çıkmışlardır.
- Hükümet binaları, bilhassa kazalardakiler, pek perişandır. Bu binalar içinde uzun müddet oturup çalışanların, enerji ve muhakeme kabiliyetlerini kaybedeceklerinden korkulur.
- Yeni eleman, yeni bir zihniyetle yerleşmeye çalıştığımız bu muhitlerde muntazam hükümet dairelerinin, memur ailelerinin ikametgâhlarının inşası mühim bir mesele halindedir. Devlet otoritesinin kurulabilmesi için bu da bir zarurettir.
- Şeyh Sait ve Ağrı İsyanlarından sonra Türklük ve Kürtlük ihtirası, karşılıklı şahlanmıştır.
- İsyan edenleri cezalandırmak için şiddetin manası, anlaşılır ve yerindedir. İsyandan sonra, fark gözetmeksizin idare etmek de, bundan ayrı ve mutedil bir sistemdir.

- Hariçten sokulmaya çalışılan politikanın zararlı cereyanlarını kırmak ve bu yurttaşları anavatana bağlamak için devamlı çalışmak ister.
- Kendilerine, yabancı bir unsur oldukları resmi ağızlardan da ifade edildiği takdirde, bizim için elde edilecek netice, bir tepkiden ibaret olabilir.
- Bugün, Kürt diye, bir kısım vatandaşlar okutturulmamak ve devlet işlerine karıştırılmamak isteniyor. Ve daha doğrusu bu kısım vatandaşlar hakkında ne gibi bir sistem takip edileceği idare memurlarınca açık olarak bilinmiyor.
- Bunu bir sisteme bağlayarak, kendilerine açık talimat verilmesini, çok yerinde ve faydalı bir tedbir olarak görmekteyim. Hiç olmazsa bu suretle, tereddütlerin ve kişisel değerlendirmelere dayanan keyfi hareketlerin önüne geçilmiş olur.
- Doğu vilayetlerinde toprak dağıtmanın, halkı toprak sahibi kılmanın ehemmiyeti aşikârdır.
- Gayemiz bunları sadece toprak sahibi yapmakla yetinmek de değildir.
- Mümkün olduğu kadar kredi vasıtalarını, üretim imkânlarını da aynı zamanda vermek lazımdır. Mahsullerinin satışlarının da temin etmek icap eder.
- Bu suretle hükümet, ağaların yerini alır ve bu hareket tarzı, halkla hükümeti birbirine bağlar.
- Köylüyü toprak sahibi yapmak, köylüyü hükümete bağlayacak çok tesirli bir tedbirdir. Bu tedbirin tam semere verebilmesi için de ikinci bir şart vardır: O da muhitteki nüfuz sahibi mütegalibenin aileleriyle birlikte iç vatana nakledilmesi keyfiyetidir.
- Bu hareket, devlet nüfuz ve kuvvetini göstermekle beraber, halkın zorbalıktan fiilen kurtulmasına yardım etmektedir. Bu itibarla muhitte memnuniyet yaratmaktadır.
- Bölgeye milletin iktisadi bünyesini kuvvetlendirecek ekonomi ve yönetim bilgilerine sahip idareciler gönderilmelidir.
- Bölgenin en büyük derdi ulaşımıdır. Üretimin arttırılması, ekonominin gelişmesi ve dolaysız olarak bölgenin entegrasyonu için yeni tol ve şoseler açılmalıdır.

- Doğunun kalkınması gereklidir. Bölge milli pazarla buluşturulmalı, tarıma dayalı sanayi tesisleri açılarak bölgenin tarım ve hayvancılık potansiyeli harekete geçirilmelidir.
- İsyenlar sonrasında da bölgede şiddet ve olağanüstü hal siyaseti sorunları derinleştirmektedir. Olağanüstü hal siyaseti terk edilmelidir.

İsmet Paşanın sertlik yanlısı ve çözümü askeri tedbirlerin artırılmasında gören bakış açısı karşısında, mutedil/liberal görüşler ileri süren Celal Bayar'ın Şark Raporu, bu dönemde hazırlanan raporlar içinde Vali Cemal Bardakçı Raporu'yla birlikte farklı bir yerde durmaktadır. Bu dönemde hazırlanan raporlar göz önüne alındığında Celal Bayar'ın yaklaşımının ve görüşlerinin büyük önemi bulunmaktadır. İsmet Paşa ile Celal Bayar'ın o dönemde ortaya çıkan yaklaşım farkı, tesirleri bugün de devam eden iki farklı yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. (Yayman, 2016: 160).

2.1.4. 1922-1950 Tarihleri Arasında Kürt Siyasal ve Toplumsal Hareketleri

1922-1937 tarihleri arasındaki Kürt siyasal ve toplumsal hareketleri, Kürtlerin kendilerini, Ankara Hükümetine karşı isyanlar ile ifade etme biçiminde ortaya çıkmıştır. 1922-1937 tarihleri arasında vuku bulmuş isyanların kronolojik olarak tam listesi aşağıda çıkarılmıştır.

12-28 Eylül 1924, Nasturi Ayaklanması

13 Şubat-31 Mayıs 1925, Şeyh Sait İsyanı

9-12 Ağustos 1925, Raçkotan ve Raman Tedip Harekâtı

1925-1937, Sason Ayaklanmaları

16 Mayıs-17 Haziran 1926, Birinci Ağrı isyanı

7 Ekim-30 Kasım 1926, Koç uşağı İsyanı

26 Mayıs-25 Ağustos 1927, Mutki isyanı

13-20 Eylül 1927, ikinci Ağrı isyanı

7 Ekim-17 Kasım 1927, Bicar Tenkil Harekâtı

22 Mayıs-3 Haziran 1929, Asi Resul İsyanı

14-27 Eylül 1929, Tendürek Harekâtı (Şeyh Abdülkadir isyanı)

20 Mayıs-9 Haziran 1930, Savur Tenkil Harekâtı

20 Haziran 1930, Zilan Ayaklanması

16 Temmuz-10 Ekim 1930, Oramar İsyanı

7-14 Eylül 1930, Üçüncü Ağrı isyanı

8 Ekim-14 Kasım 1930, Pülümür isyanı

Eylül 1930, II. Mahmut Berzenci isyanı

Ocak 1937, II. Sason isyanı

21 Mart 1937, Dersim İsyanı

Kürtleri isyana yönelten nedenler ile isyanın sonuçları Türkiye yakın tarihinin spekülasyonlara açık önemli bir alanını oluşturmaktadır. Resmi söylem, Kürt isyan hareketlerinin ana nedenini “Kürt etnik milliyetçiliğine” bağlamış, “dış mihrak” etkisini de güçlü bir şekilde ima etmiştir. Kürt milliyetçileri ise milliyetçilik iddialarına sahip çıkmakla beraber dış mihrak etkisini reddetmişlerdir. Kürt milliyetçilerinin milliyetçilik iddialarına sahip çıkmalarının nedeni; sanki olgun ve yaygın bir Kürt milli hareketi varmış izlenimi uyandırarak Kürt kimliğinin farkındalığının artması beklentisidir.

Ulusun bütünlüğünü ve üniter devletin bölünmezliğini şiddet kullanarak korumayı ve kollamayı ilke edinen Türkiye Cumhuriyeti devlet ve iktidar aygıtındaki güvenlikçi yaklaşım, Kürt İsyânlarında Kürt etnik milliyetçiliğinin varlığı ile dış mihrak etkisini “haklılaştırma” aracı olarak kullanmıştır. Bununla beraber resmi söylemin dış mihrak etkisi iddiasına önemli bir gerçeklik kazandıran etmenler; Musul Sorununun varlığı ile bazı Kürt Beylerin ve küçük aşiretleri örgütleyebilen Kürt milliyetçi örgütlerinin başta Sovyetler Birliği olmak üzere çevre ülke-devlet unsurlarından yardım talep etmiş olmalarıdır.

Lozan Antlaşmasında çözülemeyen ve sonraya bırakılan Musul Sorunu İngiltere ile Türkiye arasında temel çatışma noktasını oluşturmuştur. Musul Sorununun çözümü için ağırlıklı olarak ortaya çıkan yöntem; Musul'da yapılacak bir oylamayla Musul'un Türkiye'ye mi yoksa İngiliz mandasında bulunan Irak'a mı bağlanacağı plebisit yöntemidir (Hallı, 1992: 39).

Kürt, Türk ve Arap unsurlardan oluşan Musul demografik yapısında Kürtler ve Türkler nüfusun %66'sını oluşturmaktaydılar. Yapılacak bir oylamada Kürtlerin ve Türklerin Anavatana yani Türkiye'ye bağlanma yönünde oy kullanacakları aşikârdı. Bu durumda İngilizler Kürt unsurlar arasında bağımsız milli bir devlet fikrinin yaygınlaşması için çalışmalar yapmışlardır (Hallı, 1992: 36). Fakat Musul Sorunu özelinden hareket eden resmi söylemin bütün bir Kürt isyan hareketlerinde dış mihrak etkisini araması, haklılaştırma arayışları olarak anlaşılmaktadır.

Ne resmi söylemin ana sebep olarak ileri sürdüğü çapta bir Kürt etnik milliyetçiliği mevcuttu ne de Kürt milliyetçilerinin iddia ettiği gibi olgun ve yaygın bir Kürt milli hareketi vardı. Aşiretlerin kendi politikaları ve aşiretlerin hükümetle olan ilişkilerinin niteliği katılım konusunda belirleyici bir rol oynadı. Sıradan insanların dinî ya da milli, kendi saikleri ayaklanmaya katılımlarında söz etmeye değer bir rol oynamadı. (Bruinessen, 2013: 435).

Kürt İsyanlarının kitlesel bir karakter gösterdiği merkezi bölgelerdeki isyanların ana nedeni ise; iktidar aygıtının temsil ettiği Modernist Milliyetçi İdeolojisinin zorla modernleştirme faaliyetlerinin geleneksel Kürt sosyo politik ve sosyo ekonomik yapısında doğurmuş olduğu tepkidir. İslâm halifeliğine dayalı inanç ortaklaşmasının siyasal alanda etkisizleşmesi ve ulusal kimliğin hem etnikliği hem de sekülerliği bakımından Kürtleri dışarıda bırakan 'Türklük'le tanımlanması (Koçal, 2014: 12), bu tepkinin temel nedenidir.

Modernist Milliyetçi ideolojisinin türdeş bir ulus inşa faaliyetleri Türk-Kürt ikileminin doğmasının ana kaynağıdır. Diğer taraftan Türkiye'deki Kürt olgusunun "sorunlaşmasında" Tek Parti dönemindeki güvenlikçi yaklaşımın payı büyüktür. Koçgiri, Şeyh Sait, Ağrı, Dersim gibi isyanlarla başlayıp günümüze dek devam eden askerî çatışma sürekliliği ve yaşanan şiddetin boyutu, toplumsal algıda Türk-Kürt farklılaşmasını besleyen, hatta doğrudan üreten bir başka kaynak olmuştur. Öyle ki,

'Kürt' kimliği, 'sorun' tanımı ile bütünleştirilerek 'Kürt sorunu' diye adlandırılan değişmez bir kategorinin konusu kılınmıştır. (Koçal, 2014: 17).

1938-1946 tarihleri arasında herhangi bir Kürt siyasal ve toplumsal hareketliliği gözlenmemektedir. Kürt İsyanlarının askeri güç kullanılarak şiddetli bir biçimde bastırılmış olması ve II. Dünya Savaşının yaratmış olduğu koşullar bu hareketsizliğin temel nedenleridir.

1946-1950 tarihleri arasında ise; çok-partili rejime geçilmesiyle beraber, Kürtlerden DP'ye büyük bir yönelim oldu. Herhangi bir somut etnik-kültürel talebin karşılanmasından çok, bu ilgi Tek Parti baskısının kalkmış olmasına, bölgeyle bağlı olan insanların milletvekili gösterilmesini, kemikleşmiş CHP kadrolarının tasfiyesine yönelik bir umudun işaretiydi (Aktürk, 2008: 65).

2.1.5. 1950-1960 Tarihleri Arasında Kürt Siyasal ve Toplumsal Hareketleri

1950-1960 tarih aralığı Kürtlerin siyasal ve toplumsal taleplerini legal düzlemde demokrasi aracılığı ile duyurabilme ümitlerinin arttığı bir dönemdir. 1950 tarihinde DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte Kürtler kâğıt üzerinde yazılı kalmış bulunan siyasal temsil hakkını fiilen kazanmış oldular. Mustafa Remzi Bucak, Mustafa Ekinci ve Yusuf Azizoglu gibi Kürt kimliği baskın kişiler DP'den milletvekili seçilmişlerdir. Diğer taraftan Mustafa Muğlalı olayında olduğu gibi birçok keyfi uygulama ile baskı ve şiddet faaliyetleri DP'nin öncülük ve desteği ile hukuk mercilerine intikal ettirilmiş, sorumluları önemli cezalar almışlardır.

DP iktidarı boyunca (1950-1960) Kürt entelijansiyası Kürdî olmasa da bir ses bulabilmiş ve başta öğrenci dernekleri olmak üzere farklı yerlerde kümelenmeye başlamıştı (Alış, 2012: 64). DP'nin özgürlükçü siyasal söylemi ve müspet uygulamaları Kürt unsurlarını ulusal bütünlük olgusunun temel şartı olan vatandaşlık kavramına yakınlaştırmış, ulusal bütünlüğü oluşturan diğer unsurlar ile birlikte eşit yurttaşlık duygusu yeşermeye başlamıştır.

Fakat DP'nin 1955'li yıllardan başlayarak 1946'daki özgürlükçü ruhunu kaybetmesi ve otoriter bir tutuma evrilmesi, Kürtlerin DP'den kopmasına yol açmıştır. DP çatısı altında toplanmış bulunan özgürlükçü kanat DP'den ayrılarak Hürriyet Partisini kurmuşlardır. Önemli sayıda Kürt siyasetçi de HP'ye katılmıştır.

HP kısa bir zaman süresi içerisinde Kürt ve alevi etnik unsurların başarılı bir şekilde temsil edildiği bir parti görüntüsü kazanmıştır. Önce DP'de siyasete başlayan Diyarbakır Belediye Başkanı Zülküf Bilgin'in daha sonra HP'ye geçerek bu partiden belediye başkanı seçilmiş olması bile HP'nin etnik muhalefet için üstlendiği rolü aydınlatmak açısından yeterince önemli bir işarettir (Aktürk, 2008: 66).

DP iktidarı ile birlikte Türkiye'de sanayileşme ve kalkınma hareketleri ivmelenmiş, bu duruma bağlı olarak "iç göç" olgusu gündeme gelmiştir. Tarımda hızlı makineleşme, II. Dünya Savaşından sonra görülen yüksek oranlı nüfus artışı, sağlık hizmetlerindeki iyileşmelere paralel olarak ölüm oranlarındaki düşüş, topraksız köylü sayısını arttırmış, sanayi ve ticaret açısından gelişmekte olan büyük şehirlere yönelik kitlesel mahiyette bir iç göç yaşanmasına neden olmuştur. İç göçler en çok Kürt unsurların yoğun olarak yaşadığı Doğu, Güneydoğu ve Güney bölgelerinde vuku bulmuştur.

1950'li yıllarda ortaya çıkan ve 1960'lı yıllarda doruk noktasına ulaşan iç göç olgusu herhangi bir devlet düzenlemesine tabii olmadığı için doğal ve yüksek tempolu bir "sosyal hareketliliği" beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin demografik ve toplumsal yapısı köklü ve sürekli bir değişme uğramıştır.

Herhangi bir denetime ve düzenlemeye tabii olmayan iç göç hareketliliği, Kürtlerin bir taraftan ulusal bütünlüğe yaklaştırırken diğer taraftan da Kürt kimliğinde önemli bir farkındalığın oluşmasına neden olmuştur. Köylerden batıdaki büyük kentlere göç, Kürtlerin doğu ve batı arasındaki kültürel farkın ve oldukça büyük ekonomik eşitsizliğin bilincine varmalarına neden oldu. Bunun da ötesinde pek çok Kürt genci okuma imkânı bularak politize olmaya başladı (Bruinessen, 2013: 57).

Büyük kentlerin sunmuş olduğu eğitim ve öğretim imkânlarının genişliği, farklı dünya görüşleri ile tanışma ve siyasallıkla temasın dolaysız bir hale gelmesi, kentsel modernleşme süreçleri geleneksel toplumsal örgütlenme biçimlerini

anlamsızlaştırmış, yeni toplumsallaşma ve siyasallaşma biçim ve içerik arayışlarını gündeme getirmiştir.

El yordamı ve kısıtlı da olsa bir kentleşme deneyimin yaşanması, meslek edinme, vasıf kazanma, sermaye birikim süreçlerine katılım, bölgeler arası iletişim ağlarının kurulması vb. etki ve etkenler, Kürtlerin siyasal ve toplumsal talep ve itirazlarını farklılaştırmış, çeşitlendirmiş ve önemli bir ideolojik derinlik kazandırmıştır.

2.1.6. 1960-1980 Tarihleri Arasında Kürt Siyasal ve Toplumsal

Hareketleri

DP iktidarı 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile son bulmuş, Askeri Darbenin ürünü olan 1961 Anayasası ile Türkiye, paradoksların yaşandığı çok farklı bir döneme girmiştir. 1961 Anayasası siyasal özgürlükleri alabildiğine genişletmiş, siyasal ve toplumsal örgütlenmelerin önündeki önemli engelleri ortadan kaldırarak elle tutulur bir serbesti sağlamıştır.

Siyasal özgürlükleri ve örgütlenme serbestisini alabildiğince genişleten 1961 Anayasası diğer taraftan da devletin, toplumsal ve siyasal yaşama dolaysız müdahil olabileceği “vesayetçi” bir anlayışı kurumsallaştırmıştır. Milli Güvenlik Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet Personel Dairesi, Cumhuriyet Senatosu, devletin, sosyal, siyasal, idari ve ekonomik alanlarda kullanabileceği etkin müdahale araçları olarak tasarlanıp kurumsallaştırılmıştır.

Türkiye'nin yaşadığı paradoksu Kürtlerin de yaşadığı tabidir. 1961 Anayasasının sağlamış olduğu özgürlükçü ortam Kürt kökenli siyasetçilerin söylemlerinde etnik dozu arttırmış, Kürt halkının sorunları ve çözüm yolları siyasal bir dil ile seslendirilmiştir. Diğer taraftan iktidar aygıtı Kürt realitesini yok saymaya devam etmiştir. Kürtler, farklı bir etnik unsur olarak değil, Türk etnisitesinin bir kolu olarak tanımlanmış, “kendisini Kürt sanan” Kürtlere Türklüklerini hatırlayabilmeleri için yoğun bir propaganda yapılmıştır.

Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri coğrafi bir isimlendirmeden çok, siyasi bir isimlendirmeye dönüşmüştür. Kürt ve Kürt

bölgeleri isimlendirmeleri bilinçli olarak kullanılmamış, Kürt kelimesi tabu haline getirilmiştir. Bu bağlamda Milli Birlik Komitesi DPT bünyesinde “Doğu Grubu” adı altında bir çalışma grubu oluşturmuştur.

1960’lı yıllar ile birlikte Kürt siyasetçiler partileşme yönünde önemli adımlar atmışlardır. HP milletvekillerinden Ekrem Alican, 1960 sonrasında Yusuf Azizoğlu'yla beraber kurduğu Yeni Türkiye Partisi ile Kürt oylarının çok büyük kısmını toplamış ve Güneydoğu Anadolu'da pek çok yerde rakipsiz lider olmuş, hattâ YTP Kürt partisi olarak anılır olmuştur (Aktürk, 2008: 66).

1961'de Türkiye genelinde % 13.7, Doğu ve Güneydoğu illerinde %35 ile %55 bandında oy oranı sağlamış bulunan YTP, Kürtlerin sosyo politik yapısına uygun makul bir siyaset üretmiş, 1962 yılında CHP liderliğinde kurulan koalisyon hükümetinin önemli bir ortağı olmuştur. YTP feodal Kürt liderlerinin geleneksel bir siyasal alışveriş çerçevesinde ulusal siyasetle entegre olma çabasının göstergesidir (Aktürk, 2008:67).

Fakat CHP kaynaklı bir olay, Kürtlerin siyasal temsil aracılığı ile ulusal bütünleşmeye dâhil olabilme ümidini söndürmüştür:

“Koalisyon ortağı CHP'nin İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın Yusuf Azizoğlu'na Kürtçülük ithamında bulunarak yüklenmesi ve sonrasında TBMM'deki tartışmalar, özgürlüklerin görece geniş olduğu 1960'larda dahi CHP tarafından temsil edilen merkezî bürokrasi ve burjuvazinin yükselen Kürt feodalleri ve seçkinleriyle böylesi bir eklemlenmeye razı olmadıklarını gösteriyor. Kürt sözcüğünün serbestçe ve sıkça kullanıldığı bu meşhur atışmadan sonra bazı Kürt milletvekilleri Azizoğlu'nun tavrına (ben Türk'üm demesine) tepki göstererek istifa ettiler. Görece özgür bir çok-partili ortamda ve ekonomik büyüme koşullarında YTP üzerinden Kürt seçkinlerinin Türkiye siyasetine uzun vadeli entegrasyonu ve bu seçkinler üzerinden bazı kültürel hakların tanınmasıyla "Kürt Sorunu" olarak bilinen konular belki de uzun vadeli bir çözüme kavuşturulabilirdi fakat bu şans kaçırıldı ve 1965 ve 1969 seçimlerinde Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri gibi illerde % 55'lere (Hakkâri) varan oy aldığı halde, YTP diğer illerde ve bölgelerdeki tabanını kaybettiği için Türkiye genelinde önce % 3.72'ye sonra da % 2.18'ye geriledi ve silikleşerek önemini kaybetti.” (Aktürk, 2008: 68).

YTP'den sonra Kürtler siyasal bir temsil krizi yaşamıştır. Türkiye'de merkez sağ ve merkez sol partiler oy kaygısı ile Kürt bölgelerden hep aynı güçlü feodal seçkinleri milletvekili yapmışlardır. Merkez sağ ya da merkez sol partilerde Kürt kökenli siyasetçilerin bulunuyor olması Kürtlerin siyasal temsiliyeti anlamına gelmiyordu. Kürtlerin yaşadığı siyasal temsil krizi süreç içerisinde ayrılıkçı illegal siyasal örgütlenmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda 1965 yılında Faik Bucak ve Sait Elçi'nin "Milliyetçi Kürtler" teması dâhilinde illegal KDP'yi kurlmaları bu duruma verilebilecek çarpıcı bir örnektir.

Diğer taraftan 1961 yılında kurulan TİP, Kürt kökenli vatandaşların etnik aidiyetleri nedeniyle baskı ve ayrımcılığa tabi tutulduğunu legal bir zeminde dile getirmekteydi. TİP'in ılımlı sosyalist söylemi içinde ifadesini bulan "Kürt Halkı" kavramı, özellikle Kürt gençlerini TİP'e çekmiştir. Legal bir zeminde yapılan sosyalist siyaset biçimi kısa zamanda Kürtler arasında yankı bulmuştur. Fakat TİP'nin 1970 yılında yaptığı kongresinde "Türkiye'nin doğusunda Kürt halkı yaşamaktadır" şeklinde aldığı karar TİP'nin kapatılmasına yetmiştir.

12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi ile birlikte radikal sol ve sosyalist akımlar ezilmeye çalışılmış, toplumsal hareketler askeri güç kullanılarak bastırılmıştır. CHP, YTP'nin merkez sağ karakterli "makul Kürt siyasetini" engellemiş, 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi ise yasal sol ve sosyalist hareketi illegal bir zeminde örgütlenmeye mecbur bırakmıştır. 1971-1980 arasındaki dönem yasadışı ve şiddete kayma yolunda bir kuluçka evresi olarak değerlendirilebilir (Aktürk, 2008: 70).

12 Mart Askeri Müdahalesi sonrası sol ve sosyalist hareketler illegal örgütlenmelere gitmiş, görece bir kitle de kazanmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kurulan sol ve sosyalist içerikli Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi, Devrimci Demokratlar Partisi, Rizgari, Kawa, Kürdistan Ulusal Kurtuluşcuları ve Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ayrılıkçı ve illegal oluşumlardır. Kürt siyasal hareketleri yasadışı kaymakla kalmamışlar, aynı zamanda ideolojik yaklaşımları radikal değişimlere uğramıştır. 1974-1980 yılları arasında kurulan Kürt örgütlerinin istisnasız tümü, "Kürdistan"ı Türkiye'den ayrı bir ülke, dört devlet arasında paylaşılmış bir sömürge olarak kabul etmekteydiler." (Bozarslan, 2008: 1181).

Kürtlerin siyasal temsil hak ve vasıtalarının ellerinden alınması radikalizmin ve ayrılıkçı hareketlerin güç kazanmasına neden olmuş, 12 Eylül Askeri Cunta Yönetimi uygulamaları süreci hızlandırarak, silahlı terörü tek seçenek haline getirmiştir. Dolaysız olarak PKK ve uzantıları, Kürt bölgeleri ve Kürt hinterlandında siyasal temsiliyet bağlamında rakipsiz kalmışlardır. PKK'nın rakipsizliği bölgede çözüm imkânlarını yok denecek kadar kısıtlamıştır.

2.2. 1980 Kürt Sorununda Dönüm Noktası

2.2.1. Yeniden Bir Uluslaşma Deneyimi

1961 Anayasasının sağlamış olduğu geniş özgürlükler ile devletin vesayetçi yaklaşımının yaratmış olduğu paradoksal ortam, siyasal yozlaşmayı beraberinde getirmiştir. Türkiye’de siyaset ve siyasal kurumlar derin bir krize girmiştir.

Söz konusu kriz, iktidar blokunun kendi iç parçalanmışlığı ve politize olmuş bağımlı sınıfların artan siyasal etkinliği neticesinde, siyasal araçlarla yönetilebilmekten de uzaklaşmıştır (Özçelik, 2011: 74).

Türkiye toplumunun aşırı siyasallaşması, kutuplaşması ve mevcut siyasal kurumların temsil yeteneğini ve etkinliğini kaybetmesi siyasal yozlaşmanın temel nedenleridir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ise bu siyasal yozlaşmanın bir ürünüdür.

12 Eylül Askeri Darbesinin lideri Kenan Evren, Türkiye’nin yaşamış olduğu siyasal parçalanmışlığı ve ortaya çıkan bir tür toplumsal yabancılaşmayı gidermek için çeşitli tedbirlere başvurmuştur. Kenan Evren, ailesini koruma ve kollama refleksi ile harekete geçen bir “baba” üslubuyla halka seslenmiştir.

Kenan Evren’in tercih ettiği “vatandaşlarım” hitabı bilinçli bir hitaptı. 12 Eylül 1980 öncesi “yurttaş” hitabı siyasallığa atıf yapan bir kavramdı ve Kenan Evren’in “baba”lığı bağlamında aile bireylerinin kendilerini “baba” ile eşitleyebilecek bir siyasallığa yer yoktu.

Türkiye’ye kastedenleri, bir baba figürü ile adeta aile bireyelerine tanıtır gibi tanıtmıştır. Sanki Türkiye’de yaşanan süreçlerin siyasal, sosyal, ekonomik, ekonomi politik, kültürel, psikolojik ve sosyal psikolojik hiçbir arka planı yokmuş gibi bir

söylem geliştirmiştir. Her şeyi bilen ve her türlü tehlikeden haberdar bir baba edasıyla ailesinin selameti için aile bireylerinden mutlak bir itaat beklemiştir.

12 Eylül 1980 tarihli Askeri Darbeyi ilan eden 1 Numaralı bildiri de bu durum açıkça belirtilmiştir:

“Büyük Atatürk’ün bize emanet ettiği ülkesi ve milletiyle bu bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile, varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir... Vatandaşların sükûnet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirimleri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetlerine güvenmelerini beklerim.” (Milli Güvenlik Konseyi, 1980).

Kenan Evren kendisini Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün varisi olarak görmüş, Türk’ün yeni babası olarak rol model aldığı Atatürk gibi trenle yurt seyahatlerine çıkmıştır. Kenan Evren konuşmalarının ana temasını; 12 Eylül 1980 öncesinin “karanlık günlerinin” anlatılması ve bir daha o günlere dönmek için hazırlanmış ve oylamaya sunulacak yeni Anayasanın tanıtımı üzerine kurmuştur. Kenan Evren hemen her konuşmasında kayıtsız şartsız itaat edecek ‘Vatan Evladının’ tarifini yapmıştır:

“Gençlerimiz müspet ilim anlayışı yönünde Atatürk ilkeleri, milli kültür, milli tarih şuuru ve iftihar ile Türk töresi ve geleneklerine saygı ile çağdaş medeniyet yolunda yetiştirileceklerdir. Alkolizm, uyuşturucu madde ve keyif verici zehirlerden şimdiye kadar olduğu gibi daima uzak tutulacaklardır. Kumar, cehalet, kültürsüzlük, saygısızlıktan alıkonulacaklardır. Boş zamanlarını beden ve zihin sağlığını geliştirmekle geçireceklerdir. Bu konuda kıymetli öğretmenlerimize ve ana - babalarımıza da büyük sorumluluklar düşmektedir. Sevgili vatandaşlarım, gençlerimize ne kadar sahip çıkarsak memleketin geleceği de o kadar sağlam olacak demektir. Gençlik başıboş bırakıldığı sürece, işte 12 Eylül’den evvel olduğu gibi bir takım sapık ideolojilerin sahiplerinin peşine takılır ve onların gittiği istikamette gider.” (Evren, 1982a).

Kenan Evren’in uluslaşma anlayışı “makbul vatandaş”ın inşasıdır. Türk Ulusu Ata’sının izinden gidecek, kendisi için düşünüleni, kendisi için uygun görüleni içselleştirip sahiplenecektir. Vatandaş kavramı siyasal bir atıf içermemektedir; vatandaş ancak milleti için var olup, milleti için yaşayacak bir unsurdur. 1980’li

yıllarda Milli Eğitim bu ana tema çerçevesinde dizayn edilmiştir. Başka bir anlatımla hakkın öznesi, öncelikle devlettir. Söz konusu yaklaşım, bütün sonuçlarıyla Vatandaşlık Bilgileri kitaplarına yansiyacaktır.” (Üstel, 2016: 279).

2.2.2. 1961 Anayasasının Bir Tepkisi Olarak 1982 Anayasası: Siyasal Özgürlüklerden Siyasetlesizleştirmeye Bürokratik Devlet Yapısının Yeniden Tahkimi

12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin ürünü olan 1982 Anayasası, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin ürünü olan 1961 Anayasasının bir tepkisidir. 1961 Anayasasının sağlamış olduğu geniş siyasi özgürlükler ile toplumsal örgütlenme serbestisi 1982 Anayasasında sistematik bir şekilde kısıtlanmıştır.

1960 Askeri Darbesinin, DP'nin iktidar deneyimini göz önünde bulundurarak, tek bir partinin iktidarını mümkün kılacak ve bir parti hegemonyasını oluşturabilecek “çoğulcu siyaseti” aşabilmek için genişlettiği siyaset yapma imkânları, özellikle 1973 ile 1980 yılları arasında siyaseti yozlaştıran müzmin koalisyonlar döneminin doğmasına yol açmıştır. Koalisyonlar dönemi devletin tutarlılığını sarsmış, kamu yönetimini önemli ölçüde siyasallaştırmıştır. Her bakanlık, sanki belli bir siyasi parti tarafından mülk edinilmiş gibi bütünüyle o partinin tasarruflarına bırakıldı (Heper, 2006: 200).

12 Eylül Askeri Darbesi, darbe gerekçesinin ana teması olan “devlet otoritesinin ortadan kalkmasını” 1961 Anayasasının sağlamış olduğu geniş siyasi özgürlüklere bağlamıştır. 12 Eylül 1980 Askeri darbesini ilan eden 1 Numaralı bildiri bu durum açıkça beyan edilmiştir:

“Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür. Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında

tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.” (Milli Güvenlik Konseyi, 1980: 1).

Evren, 26 Ekim 1982 Tarihli Erzurum konuşmasında 1982 Anayasasının temel hak ve hürriyetler konusunda yaklaşımını izah ederken 1961 Anayasasının negatif etkilerini beyan etmiş, temel hak ve hürriyetlerin neden kısıtlanmak istediğini açıklamıştır:

“Ancak, bu temel hak ve hürriyetlere, gerek milletlerarası metinlerin caiz gördüğü, gerek demokrasi tarihimizde ve bilhassa 1961 Anayasası'ndan sonra geçirdiğimiz tecrübelerin, bize öğrettiği zaruretlerle, hiç şüphe yok ki, bazı sınırlamalar getirilmiştir. Hudutsuz ve sınırsız hak ve hürriyet olamaz. Eğer böyle bir hak ve hürriyet anlayışı kabul edilirse, insanlar arasında eşitlik ortadan kalkmış olur.” (Evren, 1982b).

12 Eylül Askeri Darbesi, toplumsal ve siyasal örgütlenme serbestisini önemli ölçüde daraltarak siyaset yapma imkânlarında önemli ölçüde kısıtlamaya gitmiş hatta gerekli gördüğü durumlarda yasaklama getirmiştir. Mevcut siyasal partiler ve siyasal içerikli yüzlerce dernek kapatılmıştır. 12 Eylül 1980 öncesi faaliyette olan siyasal parti genel başkanlarına ve yöneticilerine siyaset yapma yasağı getirilmiştir.

Başta dernekler ve siyasi partiler kanununda önemli değişiklikler yapılmış, toplantı ve gösteri yapabilme neredeyse imkânsızlaştırılarak güvenlik ve idare bürokrasisinin izine tabi kılınmıştır. Başta % 10 ulusal oy barajı ilkesi benimsenerek seçim sisteminde siyasal temsil mekanizmalarını daraltıcı değişiklikler yapılmıştır.

12 Eylül Yönetimi devlet otoritesini ve müdahalesini tahkim etmek için geniş yetkileri olan Anayasal kurumlar ihdas etmiş, ekonomik ve sosyal örgütlenmeleri denetim altına almak için çeşitli yasal düzenlemelerde bulunmuştur. Milli Güvenlik Kurulu, Yüksek Öğretim Kurulu, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, sıkıyönetim ve sonrasında oluşan Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve Özel Yetkili Mahkemeler, Askeri Yargı, meslek odaları ile işçi ve işveren sendikalarına kamu temsilcisinin atanması devlet otoritesinin tahkimi için oluşturulmuş kurum, kuruluş ve yasal düzenlemelerdir.

12 Eylül Askeri Darbesi, 1960 Darbesinin ve 1961 Anayasasının ardındaki örgütleyici ve kurucu gücü olan CHP'yi ve CHP nezdinde temsil edilen seçkinci

siyasal ve bürokratik kadroyu önemli ölçüde tasfiye etmiş, yeni siyasal ve bürokratik seçkinler yaratmıştır. Diğer taraftan ise Türk siyasal kültüründe önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. 12 Eylül Askeri Darbesinin “Eski Türkiye” olarak nitelediği 12 Eylül 1980 öncesini kıyasıya eleştiriye tabi tutmuş olması, Türkiye toplumunda siyaset olgusuna bakışta “realist” sayılabilecek değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye'deki seçmen kitlesi de, hızlı öğrenen bir diğer siyasal aktör kategorisi olarak ortaya çıkmıştır (Heper, 2006: 252-253).

12 Eylül Askeri Darbesinin devlet otoritesinin ön planda olduğu siyasetsiz bir toplum dizayn etme çabaları, nihayetinde Türkiye’de aşkın devlet anlayışını önemli ölçüde erozyona uğratan “sivil toplum” anlayışının temel şartı olan “uzlaşma” ve “birlikte yaşama” arayışlarını gündeme getirmiştir. Nitekim, farklı politik akımlar 80 sonrasında, yüzlerini devlete muhalefetten birbirlerine çevirmişler ve aralarındaki ideolojik duvarları yer yer yıkarak birbirlerinin varlığını keşfettiklerine, kabul ettiklerine dair işaretler vermişlerdir (Göle, 2009b: 611).

Türkiye’nin geçirmiş olduğu siyasal süreçler, sert temel değişimler ve dönüşümler, siyasal temsil mekanizmaları vasıtasıyla toplum tarafından makul bir çizgiye oturabilmiştir. Siyasal temsil mekanizmalarına sahip olan toplum kesimleri, değişimin ve dönüşümün aktif tarafı ve hatta yürütücüsü olabilmişlerdir.

Türkiye’nin farklı süreçlerde yaşadığı siyasal tıkanmalar, toplumsal çatışma ve çelişkiler, nihayetinde belirli bir çözüme ve dengeye, ancak siyasal temsil mekanizmalarının ürettiği yeni siyasal yaklaşımlar ve yeni siyasal aktörler vasıtasıyla ulaşabilmiştir. Türkiye’deki askeri darbe teşebbüslerinde ordunun kurumsal olarak siyasal yaşamda kalıcı olmayı düşünmemesi ve askeri darbeler neticesinde dizayn edilmiş olan siyasi yapının, kısa sayılabilecek bir süre içinde toplumsal dinamikler tarafından içeriğinin değiştirilmesi bu durumun önemli bir göstergesidir.

Türkiye’deki Kürt toplumunun, her bir siyasal süreçte siyasal temsil mekanizmalarının dışına itilmiş olması, Türkiye toplumsallığının geneli içinde vuku bulan normalleşme süreçlerini yaşayamamasına neden olmuştur. Bu bağlamda 12 Eylül 1980 Askeri Darbe dönemi, Türkiye’deki Kürt toplumu açısından trajik olayların yaşandığı, yıkıcı sonuçlarının çözümsüzlük sarmalı biçiminde günümüze değin uzandığı bir dönemin adı olmuştur.

2.3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Kürtler

2.3.1. Devletin Kürt Algısının Askeri Cuntada Billurlaşması

Kürt meselesinin tarihsel gelişimine bakıldığında, problemi 1980 öncesi ve sonrası diye iki döneme ayırmak gerekmektedir. 1980'li yıllara kadar daha çok mahalli bir sorun olarak varlığını sürdüren bu mesele, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle yeni bir aşamaya girmiştir (Yayman, 2016: 49). 12 Eylül Askeri Cunta Yönetimi, genelde bütün bir ülke çapında özelde ise Kürt bölgelerinde haksız, hukuksuz, hesapsız, yoğun bir baskı ve şiddet uygulamıştır.

“12 Eylül askeri müdahalesinin ülkede yol açtığı insan hakları ihlallerinin boyutları oldukça geniş olmuştur. Toplumunu yaygın şekilde etkileyen askeri rejimin uygulamaları, izleri çok uzun süre silinemeyecek ölçüde ihlallere neden olmuştur. Bu ihlaller başta yaşam hakkı ihlali olmak üzere işkence ve kötü muamele, sosyal, siyasi ve kültürel haklardan mahrum bırakılma, gibi insan haklarının neredeyse tüm bileşenlerine yayılan yelpazede gerçekleşmiştir.” (TBMM, 2012: 839).

12 Eylül Askeri Cunta Yönetimi Kürtleri iki nedenden dolayı özel hedef haline getirmiştir. Birincisi; Kürt siyasallığı kendisini daha çok radikal sol ve sosyalist görüşler ile ifade etmekteydi, ikincisi; Tek Parti döneminde inşa olunan “Kürtlerin etnik temelli ayrılıkçı/bölücü faaliyetler içinde olduğu” varsayımına dayalı devlet algısının Cunta Yönetimindeki “ideolojik” billurlaşmasıdır. Cumhuriyet’in tamamına yayılan bir süreklilik içinde ele alınan Kürt sorunu, devlet söyleminde “modernleşme, merkezîleşme, millileşme ve sekülerleşme” terimleri eşliğinde, giderek “ideolojik bir anlatı”ya dönüşmüştür (Subaşı, 2008: 12).

Askeri Cuntanın Kürt bölgelerinde uygulamış olduğu; yargısız infazlar, gözaltında ölümler, faili meçhul cinayetler, hukuksuz gözaltı ve tutuklamalar, ağır işkence ve kötü muamele, başta anadil yasağı olmak üzere sosyal, siyasi ve kültürel haklardan mahrum bırakma, keyfi köy baskınları, hukuksuz arama tarama faaliyetleri, doğrudan sürgün ya da göçe mecbur etme, tutuklu, sanık ve mahkûm yakınlarına fiziki ve psikolojik şiddet vb. uygulamalar PKK Terörünün temellerini atmıştır.

Bu bağlamda Diyarbakır Askeri Cezaevi 12 Eylül döneminin bir sembolüdür. Diyarbakır Cezaevinde binlerce tutukluya ve yakınlarına yapılan baskı ve işkenceler, adeta bardağı bir kez daha taşıran damla işlevi gördü ve bu uygulamalar, bir yandan

neredeysse her tahliye edilenin dağa çıkması sonucunu doğurdu (Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu, 2013: 11).

12 Eylül Askeri Cunta Yönetiminin Kürtçeyi kanunla yasaklaması, Kürtlerin ulusal bütünlüğe dâhil olma yönündeki imkânına ağır bir darbe vurmuştur. Bütün bir Kürt halkı ilk defa resmen bölücü olarak tarif edilmiş, dil bağlamında etnik farklılık adeta aşikâr edilerek süreç içerisinde PKK terör örgütü ile Kürt halkının “eşitlenmiş olduğu algısı” bölgede kopuşu ve çözümsüzlüğü beslemiştir.

12 Eylül uygulamaları, 1950 ve sonrası gelişen Kürt siyasal ve toplumsal hareketlerindeki yasallık ve Türkiyelilik arayışlarının önemli ölçüde kaybedilmesine yol açmıştır. Kürt siyasal hareketliliğinde 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesinin etkisi ile başlayan radikalleşme ve illegalize olma süreci, 12 Eylül uygulamaları ile birlikte PKK terör örgütünün siyasallık tekeline ulaşmasına zemin sağlamıştır. PKK'nın inşa ve temsil ettiği Kürtlük bilinci, Türkiyelilik bağlamından temel bir “kopuş” sürecini hızlandırmıştır.

PKK terör örgütü, Kürt bölgelerinde silah gücünün verdiği üstünlük ile siyasal anlamda bir parti hegemonyası kurmaya çalışacak, “Kürtleştirilen” Kemalizmin (Bozarslan, 2008: 1194), Modernist Milliyetçi ideolojisi anlayışı çerçevesinde zorla bir “Kürt modernleşmesi”ni yürürlüğe sokacaktır.

2.3.2. Kürt Siyasallığının Kökenleri ve Modernleşmeci

Kürt Milliyetçiliğinin Doğuşu

1880 Şeyh Ubeydullah İsyanı ile ilk emareleri görülen (Bozarslan, 2009: 841), 19. Yüzyıl sonları ile 20. Yüzyılın başlarındaki ilk dönem Kürt milliyetçiliği, Türkiye modernleşmesi süreçlerine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Yavuz Sultan Selim ile İdris-i Bitlisî arasında vuku bulmuş olan askeri ve siyasi ittifak, Osmanlı Devletinin Kürtlere geniş bir özerklik tanınması ile neticelenmişti.

II. Mahmud ile başlayan Tanzimat ile birlikte belirginleşen, İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı döneminde kurumsal bir yetkinlik kazanan modern devletin üniter yapısı, Kürtlerin özerklik durumu ile çelişmiştir. Kürtlerin modernleşme süreçlerinin

dışında kalmış olmaları nedeniyle Kürtlerin sosyo-politik yapıları ile sosyal ve siyasal örgütlenme biçim ve içerikleri esaslı bir değişime uğramamıştır.

Kürt unsurların daha çok gevşek aşiret konfederasyonları şeklinde oluşan geçici üst örgütlenmeleri, bir ulus-devlet inşasını gerçekleştirecek anlamda bir Kürt milliyetçiliği fikrinin oluşumuna imkân vermemiştir.

Kürt milliyetçiliğinin toplumsal açıdan önemli bir güç olma niteliği yeni bir olgudur (Bruinessen, 2013: 390). II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da Aşiret Mekteplerinde eğitim gören önemli feodal Kürt Beylerinin genç oğulları ile Jön Türk hareketi içinde faaliyet gösteren Kürtler daha çok kültürel Kürt milliyetçiliğini geliştirebilmişlerdir.

Kültürel Kürt milliyetçiliğinin siyasi milliyetçiliğe kayışı, İmparatorluk geleneğinden ulus-devlet modeline geçişte tekabül etmektedir (Bozarlan, 2009: 841). Siyasi Kürt milliyetçiliği, Türkiye Cumhuriyeti ulus-devlet siyasal örgütlenmesinin Türk milliyetçiliği referanslı merkezîyetçi niteliği nedeniyle keskinleşmiştir. Celal Bayar'ın deyimiyile; "Türklük ve Kürtlük ihtirası, karşılıklı şahlanmışır".

Türkiye'de Kürt unsurlarının siyasallaşarak şiddet üreten etnik Kürt milliyetçiliğinin gündeme gelmesinde Türkiye Cumhuriyetinin Tek Parti dönemindeki milliyetçi uygulamalarının payı büyüktür. Bu bağlamda Kürt siyasi milliyetçiliği daha çok etnik bir tepkiden ibarettir.

Etnik sorunların temel tetikleyicisi etnik grupların siyasallaşmasıdır... Etnik grupların varlıkları ve kimlikleri herhangi bir nedenle tehdit altına girer ve bastırılmış etnik duyguların canlanmasına uygun bir ortam doğarsa, etnik gruplar kimliklerine daha fazla sarılarak siyasi amaçlar gütmeye başlayabilir ve etnik kimlik temelinde harekete geçebilirler (Kurubaş, 2008b: 23).

Diğer taraftan Kürt nüfusunun yoğun olduğu Ortadoğu'da gelişen milliyetçilikler ve kurulan ulus-devletler Kürt unsurlarında etnik kimliklerine yönelik belirli bir farkındalık duygusunu uyandırmış, kimlik arayışlarının siyasal bir dil ile ifade biçimi yoğunluk kazanmış, belirli bir kimlik bilincine sahip elit Kürt unsurları bir vatana sahip olabilmeyi talep etmişlerdir.

Ortadoğu'daki etnik temelli siyasal yapıların kurulma ve kendilerini ifade etme süreçlerinin hızlanması ve bu süreçlerde Kürtleri dışarıda bırakması, Kürt unsurlarını etkilemiştir. Zira milliyetçilik, siyasal bir cemaatin özüne dönerek kendi kalabilmesi kadar, meşru bir varlık olarak diğer unsurlarla eşitlik içinde evrenselleşme isteğidir. Bu istek ancak bir vatana sahip olabilmekle mümkündür (Bozarslan, 2009, s. 842). Kürtlerin öznel ve meşru siyasal bir varlık olma tahayyülleri elbette daha eski dönemlere dayanmaktadır.

Kürtlerde milliyetçilik olgusu yeni olmakla birlikte Kürt milli bilincinin varlığının izlerini 17. Yüzyılda dahi bulabilmek mümkündür. Kürtlerin kendilerini (Müslüman olmayan komşularıyla farklılıkları bir yana) Türklerden, Araplardan ve Farslardan daha farklı gördüklerine dair epey eskilere dayanan göstergeler mevcuttur.

17. yüzyılda yaşamış olan Kürt şair Ahmed-i Hani, manzum destanı *Mem u Zin*'in önsözünün "*Derde me*" (Hastalıklarımız) başlığı altındaki bölümünde, Kürtlerin Osmanlı ve Safevi ya da onlardan önceki imparatorlukların boyunduruğu altına girmelerine neden olan bölünmüşlüklerinden yakınır. Ümidini Kürtlerin arasından çıkacak bir sultana bağlar: (Bruinessen, 2013: 390).

Keşke aramızda ahenk olsaydı

eğer bizler içimizden birine itaat etseydik

O Türkleri, Arapları, Farsları, onların tümünü

tabiyeti altına alırdı

Dinimizi, devletimizi mükemmelleştirir

Ve kendimizi ilim ve irfanda eğitirdik...

Kürt şair Ahmed-i Hani'nin *Mem u Zin* eseri Kürtler arasında, avamından havasına, gencinden yaşlısına, çokça bilinmesine ve devamlı olarak okunmasına rağmen Kürt sosyo-politik örgütlenme biçimi olan aşiretçilik, güçlü bir önderin etrafında merkezileşmeyi mümkün kılmamıştır.

Kürt milliyetçiliğinin milli kimlik inşa çabaları önemli bir soruyu/sorunu gündeme getirmiştir: "Kürt Milleti kimdir? Dinsel temelli Osmanlı milletler sisteminin millet tarifi, "Türk kimdir" sorusunda ortaya çıkardığı temel soru/sorunları "Kürt kimdir" sorusunda da ortaya çıkartmıştır.

Kürtlerin; dinsel bağlamında ana kategori olarak Sünnilik/Alevilik/, alt kategori olarak Mecusilik/Yezidilik/Zerdüşlük, yerleşim ve yaşam alanı bağlamında yerleşiklik/konargöçerlik, köylülük/kentlilik, sosyal zümre bağlamında ise ağalık/marabalık kategorileri, Kürt milli kimliğinin tarifini ve inşasını zora sokmuştur.

Milliyetin oluşumunda önemli bir olgu olan dil birliği açısından da temel sorunlar ortaya çıkmıştır. Kürtçenin farklı lehçe ve şivelerinin, yukarıda zikredilen ayırt edici kategoriler ile olan ilişkisi, milli kimlik tarifinde ve milli kimlik inşasında dil birliğinin de yeter şart olmadığını ortaya koymuştur.

Modernleşme ile inşa edilebilecek Kürt milliyetçiliğinin önünde büyük bir engel olarak duran ve geleneğin ayakta tuttuğu Kürt sosyo-politik yapısı, modernleşme yanlısı birçok Kürt siyasetçisi ve aydını tarafından eleştiri konusu yapılmıştır. Kürt sağının feodal yapıdan beslendiği, Kürt siyasal seçkinlerini temsil eden unsurların ise feodal arka planı göz önüne alındığında, Kürt sağının, geleneksel yapının tasfiyesi anlamına gelen modernleşmeye pek hevesli olmadığı açıkça görülmektedir. Kürt siyasallığında modernleşmeci milliyetçi hareketlenmeler Kürt sol hareketinde karşılık bulmuştur.

Gerek Batıcı modernleşmeci, gerek solcu gelişmeci siyasal hareketlerin ortak noktası geçmişle bağı koparmaya yönelik devrimci ve ilerlemeci değişim anlayışlarıdır. Devrimci sil baştan söylem ve eylemleri, modern tarihselliği zayıf toplumların geçmişlerinden kopmak ve "yeni"yi yakalamak istencini ifade eder. (Göle, 2009b: 61).

Sol siyasal görüşün dolaysız olarak karşı olduğu feodal karakterli Kürt sosyo-politik yapısı, Kürt sol hareketlerinin temel eleştiri konusu olmuştur. Bununla beraber, Kürt bölgelerine hâkim olan karakteristik tarıma dayalı sosyo-ekonomik yapı, Kürt sol hareketlerinin köylülük tabanından beklentileri doğrultusunda geleneğe karşı eleştirilerini belirli ölçülerde sınırlamıştır.

Kürt bölgelerinde radikal modernleşme savunusunu ve gelenek ile olan direkt savaşı başlatan PKK terör örgütü olmuştur. Bu durum, PKK'nın Kürt bölgelerinden tarihsel, sosyal ve kültürel anlamda temel bir kopuşuna da işaret etmektedir.

PKK ve PKK nezdinde Abdullah Öcalan, temelde Marksist-Leninist, yöntemde ise Stalinist uygulamalar ile radikal bir modernleşmeyi savunmuştur. PKK modernleşmesi, haddi zatında Türk Modernist ideolojinin ayak izlerini takip etmiştir. Öcalan Kemalizm'i Kürtleştirmiştir. Apoculuk, Türklüğün Kemalist mistisizmine bir alternatif oluşturularak Kürdlüğün yeniden icat edilmesi idi." (Bozarlan, 2009: 864).

Öcalan, PKK terör örgütünü hegemonyacı tek parti olarak görmüş, Kürt Ulusunu inşa edici bir siyasallık ve idealizm ile doktrine etmiştir. "Makbul Kürt" tipolojisini tariflemiş, tarife uymayan ya da tariflemeye direnen Kürt unsurlarını tasfiye yoluna gitmiştir. PKK'nın terör ve siyasal şiddet uygulamaları Türkiye Cumhuriyeti Devletinin unsurlarına yöneldiği kadar bölgedeki Kürt unsurlarına da yönelmiştir.

PKK'nın öncülük ettiği hareketi tanımlayan başlıca özellikler laik yönelimli, gelenekselcilik karşıtı olması ve derin dinî ya da aşiret bağları olmayan, yeni şehirli ya da üniversite eğitimi almış Kürtler tarafından yoğun olarak desteklenmesidir. (Yavuz, 2011: 211)

Radikal modernleşme faaliyetleri bağlamında geleneğe karşı savaş açan PKK, Kürt Ulusunu köleleştirici bir üst yapı olarak gördüğü din olgusuna doğrudan tavrı almış, İslam dinini çağdışı ve Kürt ulusunun düşmanı ilan etmiştir. Türk Tarih Tezinin temel argümanları Kürtleştirerek bir "Kürt Tarih Tezi" ileri sürülmüş, bu bağlamda bir tarih yazım faaliyeti içine girilerek bütün bir tarih anlatıları, Kürt unsuru merkezinde şekillendirilmiştir. Kürt Tarih Tezi, Türk Tarih Tezinin aksine ulusal unutmayı değil de bir "ulusal hatırlamayı" amaçlamıştır. Kürt Tarih Tezine göre;

- Kadim Mezopotamya uygarlıklarının temelinde Kürt varlığı vardır. Dolayısıyla en kadim ulus Kürt Ulusudur.
- Kürtler tarih içinde önemli merkezi devletler kurmuşlar, Mezopotamya'da ve Mezopotamya'nın hinterlandı içinde uzun soluklu barışı sağlamışlardır.
- Kürtlerim milli dini Zerdüştlük ve türevleridir. Zerdüştlük dinin milli bir din olarak seçilmesi, Zerdüştlüğün komünist felsefenin tarihsel ilerlemeci aşamalarını içeren temel bir felsefeye sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece din/ideoloji çakışması amaçlanmıştır.

- Kadın Mezopotamya uygarlıklarında temel üretici ve örgütleyici bir güç olduğu için özgürdü. Kadın tekrar özgür olmalıdır.

Hem Türk modernleşmesindeki hem de Kürt modernleşmesindeki siyasal elitlerin değiştirici iradesi belirli bir kopuşu beraberinde getirmektedir. Modernlik olgusu, Batılı olmayan toplumların kendi tarihleriyle ilişkilerini altüst ediyor. Hatta diyebiliriz ki modernite, zincirin halkalarını birbirinden kopararak, geçmişle bugün arasındaki devamlılık köprülerini attığı gibi, tarihin ve kültürün karmaşık örgüsünü siyasî ideolojik basitlemelere terk ediveriyor. (Göle, 2009a: 61).

BÖLÜM III

TURGUT ÖZALLI YILLAR: NORMALLEŞME ARAYIŞLARI

VE

DEVLETİN KÜRT REALİTESİ İLE KARŞILAŞMASI

3.1. Turgut Özal ve Sistem Dışılık

3.1.1. Özal'ın Siyasal Bir Figür Olarak Ortaya Çıkışı ve Nedenleri

24 Ocak 1980 İstikrar Kararlarının mimarı, Süleyman Demirel'in Başbakanı olduğu 43. Hükümetin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'dır. Geniş çaplı bir liberalizasyon ve dışa dönük büyüme ekonomi politika ve stratejilerini içeren 24 Ocak Kararları, tam anlamıyla yürürlüğe konulamadan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi vuku bulmuş, Askeri Darbe Hükümetinde ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcılığı görevini yürüten Turgut Özal 24 Ocak Kararlarını kısmen uygulayabilmiştir.

24 Ocak Kararları, bütünlükçü siyasal bir program dahilinde ancak 1983 yılından itibaren yine Turgut Özal liderliğindeki ANAP hükümetlerince uygulanabilmiştir. 1923 yılından 1983 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti, devlet ve siyaset aygıtının etkin olduğu "içe dönük dışa bağımlı" bir kalkınma modelini uygulamıştır.

Devletin delaleti, 1135 delegenin katılımı ile 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında yapılmış olan İzmir İktisat Kongresi ya da I. İktisat Kongresi, devlet ve siyaset aygıtının etkin müdahil olduğu "içe dönük dışa bağımlı" kalkınma politikaları uygulamalarının tescili mahiyetindedir.

Sermaye birikiminin bulunmayışı ile nitelikli insan kaynaklarının yok denecek kadar az oluşu Türkiye Cumhuriyetinin Osmanlı Devletinden devraldığı ana sorunların başında gelmektedir. 1923-1924 tarihleri arasında vuku bulan "Büyük Mübadele" neticesinde nitelikli insan kaynağının yoğun olduğu gayrimüslim unsurların büyük bir bölümü, ellerinde bulunan sermaye birikimi ile bir daha dönmek üzere ülkeyi terk etmiştir. Bu durum, sermaye birikimi sorununu daha da derinleştirmiştir.

Türkiye'nin Cumhuriyet dönemi ile birlikte deneyimlediği ulus-devlet tipi siyasal örgütlenme; burjuva sınıfının hakim olduğu bir siyasal zemin üzerine oturmak zorundadır. Bir burjuva sınıfına sahip bulunmayan Türkiye, burjuva sınıfını devlet katında üretme yolunu seçmiş, bürokratik devlet burjuva sınıfı rolünü oynamaya çalışmıştır. Gazi Mustafa Kemal, 30 Ocak 1923 tarihinde İzmir'de gazeteciler ile yapmış olduğu bir sohbet toplantısında bu durumu açıklıkla izah etmiştir:

“Bence bizim milletimiz yekdiğerinden çok farklı menafî takip edecek ve bu itibarla yekdiğeriyle mücadele halinde buluna gelen muhtelif sunufa malik değildir. Mevcut sınıflar yekdiğerinin lazım ve melzumu mahiyetindedir. Binaenaleyh Halk Fırkası bilcümle sınıfın hukukunu ve terakki ve saadetini temin edebilir” (Atatürk, 1959).

İzmir İktisat Kongresi, bürokratik devlet aygıtı ile mevcut tarım, sanayi ve ticaret erbabını buluşturmuş, devletin önderliğinde bir kalkınma hamlesi içerisine girilmiştir. Devlet, tarım, sanayi ve ticaret işletmeleri kurmuş, kurdurmuş, kredi ve kefalet imkanlarını sağlayarak belirli bir sermaye birikimini sağlamaya çalışarak devlet denetiminde bir burjuva sınıfının oluşumunu amaçlamıştır.

Yirminci yüzyıl başında Türkiye toplumu genel olarak; ilkel usullerle, “geçimlik” bir anlayış dahilinde, birbirlerinden kopuk ve dış dünyaya kapalı köylerde tarım yapan demografik bir yapıya sahipti. Türkiye toplumunun bu hali ile geniş tabanlı bir siyasa oluşturması mümkün değildi. Birbiriyle iktisadî, sosyal, siyasal, kültürel bağlantıları bir hayli zayıf olan on binlerce küçük köye dağılmış olarak yaşayan geniş köylü yığınları, siyasal işleklilik ve etkililikten yoksundu (Tezel, 2015: 163). Dahası; Osmanlı Devletinin son çeyrek yüzyılı, sürekli ve geniş çaplı savaşlarla geçtiği için bu demografik yapıda büyük bir zaaflar oluşmuştu.

Türkiye Cumhuriyetini kuran siyasal kadrolar ekonomi etkinliklerine aktif olarak katılmışlar, Kurtuluş Savaşında eşraf ile kurmuş oldukları siyasal ittifakı, ekonomi ittifakı ile devam ettirmişlerdir. CHP'de vücut bulan bu ittifak, doğası gereği, işçi ve köylü çıkarlarına (genel olarak alt sınıflara) karşı mesafeli bir tutum içindedir (Demirel, 2011: 37). Böylece devlet bürokrasisi, Türkiye'yi kapitalist dünya ile bütünleştirmeye çalışan bir burjuva sınıfı rolünü oynamış, ekonomi etkinlikler devlet ve siyaset aygıtı dâhilinde kurgulanmış ve kurumsallaştırılmıştır.

1926 yılında CHF'nin idarî kadrosunda yer alırken Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e yazdığı meşhur raporunda, Ağaoğlu partinin yolsuzluklara bulaşması, parti içi denetimin azalması ve halk ile aralarında kopukluk olmasının inkılâbın prestijini sarstığını ve yapılacak inkılâpların temel dayanak noktasının halktan fedakârlık beklemek olduğundan, prestijini kaybeden CHF'nin kendini yeniden örgütlemesi gerektiğini yazıyordu. (Özavcı, 2011: 161).

II. Dünya savaşı sonrasında çok partili siyasal yaşama geçen Türkiye, CHP'nin uzun iktidarından sonra CHP'den kopmuş bulunan bir grup siyasi kadronun kurmuş olduğu DP iktidarını yaşamıştır. Sermaye birikimi yine en büyük sorundur. CHP'nin tek parti iktidarı boyunca ekonomide nitelikli bir büyüme olmamış, elle tutulur bir kalkınma gözlenememiş, sermaye tabana yayılıp, derinlik kazanamamıştır.

DP'nin iktidarı ile birlikte ilk önceleri yüksek bir ivme kazanan ekonomik yaşam, iç ve dış olumsuzluklar nedeniyle durgunlaşmıştır. DP'nin tutarlı ekonomik politikalarına sahip olmayışı ekonomik sorunları derinleştirmiş, durgunluğu aşmak için kamu yatırımları arttırılmış, devlet kaynaklarından dolaylı ve dolaysız sermaye transferleri hızlanmıştır.

1960 Askeri Darbesi, DP'nin ana ekonomik politikalarının bulunmayışına bir tepki olarak "Planlı Kalkınma" modelini yürürlüğe koymuştur. 1960 Askeri Darbesinin devlet ve bürokrasinin siyasal ve ekonomik yaşama "vesayetçi" yaklaşımını açıklayan planlı kalkınma modeli dolaysız olarak ekonomik faaliyetlerde devletçi ekonomik politikaları güçlendirmiş, ekonomik etkinliklerde özellikle dolaylı sermaye transferlerini hızlandırmıştır.

Hem CHP'nin tek parti yönetiminde hem de DP'nin on yıllık iktidarında Türkiye'de siyasal ve ekonomik örüntüler, büyük toprak sahipleri ile belirli bir sermaye birikimine sahip eşraf ile birlikte kurgulanmıştır. Bir taraftan kırdaki küçük toprak sahiplerini devlet sübvansiyonları ile kollayan, diğer taraftan ise kentte iç göçün yaratmış olduğu sosyal mobilizasyonu kalkınmanın motoru haline getirmek isteyen Adalet Partisi (AP) ve onun nezdinde Süleyman Demirel, siyasal ittifakı geniş yığınlar ile oluşturma yolunu seçmiş, ideolojik denilebilecek önemli siyasal bir taban oluşturmuştur.

AP tabanının başat özelliği başta Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önemli bir kesimi, üniversite öğretim üyeleri, basın ve yüksek bürokratlarca temsil edildiğine inanılan bürokratik-devletçi ittifaka ve onun temsil ettiği inanan zihniyet ve politikalara muhalif olma durumuydu (Demirel, 2005: 548).

Milleti temsil ettiğini iddia eden Süleyman Demirel, millet adına devlet ile çelişik ve çatışık bir siyasal yaşam sürdürmüş, Planlı Ekonomi cenderesini delmeye ve aşmaya çabalamıştır. Kalkınma stratejilerinin motoru olan makro düzeyde birçok alt ve üst yapı yatırımları ile bayındırlık çalışmalarını, Planlı Ekonomi cenderesine rağmen hayata geçirmiştir.

Demirel, askeri uyarı ve muhtıra ile denetim altına alınmaya çalışılmış, nihayetinde 12 Eylül 1980 Askeri Darbesiyle uzun bir süre siyasetten uzak tutulmuştur. Demirel'in 'İthal İkameci' ekonomi anlayışı içe dönük kalkınmacı ekonomi anlayışının zirvesini oluşturmuştur. Bu anlayış Türkiye'yi dışa iyice kapatmış, ekonomik etkinliklerde hem nitel hem de nicel gerilemeler yaşanmış, dolaysız olarak nimet dağıtan devlet aygıtını ele geçirme mantığı üzerine oturan siyasal çatışmalar büyüyerek hız kazanmıştır.

İçe dönük kalkınmacı ekonomi politikaları siyasal olarak "popülist" bir bölüşüm mantığına yapışıktır. Sermaye birikimi sorunu olan Türkiye ve benzeri ülkelerdeki "Kalkınma Modeli" arayışları; uygulanan ya da uygulanması düşünülen kalkınma modelleri, siyasal iktidarların ya da siyasal iktidara talip olan siyasal iradelerin toplumun hangi kesimleri ile ittifaka gireceğini ve hangi kesimleri devre dışı bırakacağını belirlemektedir.

Sermaye birikiminin temel sorun olduğu Türkiye gibi ülkelerdeki toplumsal hareketliliğin siyasal ittifaklara bağımlı bir görünüm arz etmesi ve bu bağımlılığın topyekûn toplumsal alanda yol açtığı derin çelişik ve çatışık durum, tek örgütlü güç olan devletin beka endişesi ile meşrulaştırdığı "vesayet" kurumunu sürekli dinamik tutmuştur.

Türkiye'de toplumsal hareketlilik her zaman için dışsal bir karakter taşımıştır. Toplumsal kesimlerin kendi iç enerjilerini harekete geçirebilecek örgütlenme altyapı ve örgütlü davranma kültür, birikim ve becerilerinin olmayışı, toplumsal

hareketlenmeleri dışsal bir etkiye muhtaç bırakmıştır. Bu dışsal etki; devletin örgütlü gücünü kullanma ve bu gücün mümkün kıldığı siyasal ittifaklardan doğan ‘korunma, kollanma ve kayırılma’ ayrıcalıklarını elde etme yönelimidir.

Irgatlıktan küçük köylülüğe, küçük köylülükten büyük köylülüğe (tarımsal işletmecilik) köylülükten şehirleşmeye, esnaf ve zanaatkârlıktan, büyük tüccar ve sanayiciliğe, az gelişmişlikten gelişmişliğe, yerel siyasetten merkezi siyasete vb. ekonomik, sosyal ve siyasal çatışmacı hareketlilik talepleri, popülizmin temel çıktıları etrafında şekillenmektedir.

İçeride dönük dışa bağımlı devlet ve siyaset aygıtının etkin olduğu kalkınmacı ekonomi politikalar ile bu politikaların yapışık olduğu popülizm, birey-toplum-devlet-iktidar ilişkilerinde genel bir yozlaşmayı ortaya çıkarmış, sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda yaşanan sürekli kriz hali, başta bürokratik devlet aygıtı ve iktidar düzenekleri olmak üzere siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşamın tutarlılığını sarsmıştır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin ana gerekçesi olan “iç savaş” durumu bu yozlaşmanın zirve sonucudur.

Diğer taraftan ise uluslararası sistemde derin bir kriz hali baş göstermiş, krizin aşılabilmesi için köklü değişim ve dönüşüm hareketliliği başlamıştır. Bu bağlamda 1980’li yılların hemen başlarında ortaya çıkmış ve 1990’lı yıllarda önemli aşamalar kaydetmiş olan “yeni sağ” siyasal bir kavram olarak yükselmiştir. Yeni sağ; devlet teorilerinde ve buna bağlı olarak devlet aygıtlarında siyasal, ekonomik, hukuki ve idari açılardan köklü değişim ve dönüşümleri mümkün kılmış olan siyasal akımların ortak ismidir. Yeni sağ, neoliberalizm, küreselleşme, devletler üstü ve hükümetler dışı yeni iktidar aktörleri ile birlikte anılmakta ve çözümlenmektedir.

Yeni sağın temel politikası; özel sektörü büyümenin motoru haline getirmek ve ekonomik etkinliklerde devletin payını azaltarak nihayetinde devleti ekonomik etkinliklerden çekmektir. Devletin küçültülmesi olarak ifade edilen kamu yönetimindeki değişim ve dönüşüm politikaları bütününe amacı; ekonomik istikrarsızlığa yol açan kamu açıklarını azaltarak bütçe disiplini oluşturmaktır.

Böylesi iç ve dış ortamda Turgut Özal yeni siyasal bir figür olarak ortaya çıkmıştır. 12 Eylül 1980 öncesi Türkiye’nin yaşamış olduğu yozlaşmanın siyasal aktörü bağlamında bir tarafı olmadığı için Özal’ın siyasetten arındırarak seslendirdiği

temel eleştiriler ve yeni Türkiye'ye yönelik tasavvurları Türkiye toplumunda güçlü bir karşılık bulmuştur.

Özal, içe dönük dışa bağımlı devlet ve siyaset aygıtının etkin olduğu kalkınmacı ekonomi politikalarının yozlaştırıcı failliğinin en yakın tanığıdır. Bürokrat/teknokrat olarak devlet aygıtında, müsteşarlıkları döneminde iktidar ve siyaset düzeneğinde, Dünya Bankası'ndaki çalışmalarında uluslararası düzeyde, özel sektör ile işveren sendikalarındaki çalışmaları ve kendi serbest ticaret deneyimlerinde bu yozlaştırıcı süreçlere ve sonuçlarına bütün cepheleri ile yakinen tanıklık etmiştir.

1991'in yaz mevsiminde, Okluk Köyü'nde Mehmet Barlas'a anılarını anlatan Turgut Özal, 1980 öncesi eski Türkiye'yi şöyle özetlemektedir: 1970'te, biz kapalı bir ekonomiydik ve deniz daha bitmemişti. 1980'e geldiğimiz zaman ise, deniz bitmişti. Ve o vaziyetten bizim çıkmamız, bir mucize gibi görünüyordu (Barlas, 2001: 22).

Özal'ın siyasetten arındırdığı ekonomi yoğun söyleminin nedeni, 12 Eylül Askeri Darbesinin siyaset karşıtı tavrından kaynaklanmamaktadır. Aksine, “Yeni Türkiye'nin” inşası için Özal'ın merkeze aldığı ana bir stratejidir. Özal'ın tanığı olduğu ve eleştirisini yaptığı eski Türkiye'nin hemen her cephesi siyasallaşmış, toplumsal yaşam doğal ritmini yitirmişti.

Nitekim siyaseti merkeze kaydırarak kutuplaşmayı ortadan kaldıracak; AP, MSP, MHP ve CHP partilerinin tabiri caiz ise fazlaca yıpranmamış genç ve dinamik kadrolarını “dört eğilimi bir potada eritme” ana fikri ile ANAP siyasal çatısı altında toplayacaktır. Bu bağlamda 12 Eylül Askeri Darbe ortamı, siyasetin merkeze doğru hareketlendirilmesini kolaylaştırmıştır.

3.1.2. Turgut Özal'ın Temsil Ettiği Düşünsel Damarın Siyasal ve İdeolojik Kökenleri: MKP'den ANAP'a Türk Liberalizmi

Turgut Özal, ekonomi alanına ait görüşleri nedeniyle liberal olarak tanımlanırken, siyasal taraf olarak milliyetçi-muhafazakâr kesime yakın görülmüştür. Özal, Türkiye siyasetinin temel bir gerçeği olan merkez-çevre çatışmasında çevreyi temsil eden ve köken olarak da çevreden gelmektedir.

Özal'ın liberalliği kuramsal ve kurumsal bir liberalliğe karşılık gelmemektedir. Modern Türk siyasetinde iktidar merkezinin uzağında kalmış dezavantajlı kesimler siyasete katılma taleplerini en iyi liberalizmin diliyle meşrulaştırma imkânına sahip olmuşlardır (Erdoğan, 2005: 23).

Özal, çevrenin düşünce evrenine uygun bir siyasallığa sahip olması hasebiyle siyasal anlamda bir muhafazakârlığa da mesafelidir. Milliyetçi-muhafazakâr devlet hürmetinin temel icaplarına riayet etmekle birlikte, resmiyet kültürünü “destabilize etmiş” - hatta bizzat bunu bir siyasal iddia haline getirmiştir (Bora, 2005: 590).

Özal, Menderes'ten seçkincilik, Demirel'den ise klasik/ritüel devlet adamlılığı temelinde ayrılmaktadır. Özal ve Özal nezdinde ANAP, Nuri Demirağ'ın ve Demirağ nezdinde Milli Kalkınma Partisinin (MKP) siyasal ve sosyal görüşlerine daha yakındır. Hem Demirağ hem de Özal; fakirliği, geri kalmışlığı, sahipsizliği, çaresizliği bir kader olarak gören anlayışa karşı çıkmışlar, bu olumsuzlukları aşma noktasında gerekli enerjiyi ve hareketi göstermeyen devleti ve siyasi düzenekleri kıyasıya eleştirmişlerdir.

Demirağ devlet bürokrasisindeki yozlaşma ve hantallığı hep eleştirmiş, nihayetinde İstanbul'da iyi bir mevkide iken memuriyetten istifa ederek ticaret hayatına atılmıştır. Zorluklarına rağmen gayrimüslimlerin tekeline bulunan sektörlerde faaliyet göstermiş ve başarılı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Nuri Bey hatırı sayılı bir zengindir.

Demirağ, Cumhuriyetin demiryolu yapımı seferberliğine katılmış, demiryolu yapımı ihalelerinde yabancı firmalara karşı başarılı bir rekabet ortaya koymuş, bugün Türkiye'de bulunan her sekiz kilometre demiryolundan yaklaşık bir kilometresini Demirağ inşa etmiştir. Nuri Bey'e Demirağ soyadı, bu gayreti nedeniyle Atatürk tarafından verilmiştir. (Yalçın, 2009: 747-748).

Nuri Demirağ, Hava Harp Sanayiinde; uçakları dışarıdan satın almak ve dışarının bağımlısı olmak yerine Türk tasarımı uçakların Türk semalarına hâkim olmasını isteyen bir girişimcidir. Yabancı lisanslarla uçak üretmenin taklitçilikten öte bir şey olmadığına inanmaktadır... Sivil ve askeri havacılığın ihtiyacı olan nitelikli insan kaynağını yetiştirmek için uluslararası standartta bir havaalanını da bünyesinde

barındıran “Büyük Gök Okulu” nu Sivas Divriği’nde ve “Gök Stadyumu” İstanbul’da kurmuş, devletin istifadesine sunmuştur. (Yalçın, 2009: 749-755).

Fakat Demirağ bürokratik devlet aygıtından yeterli yakınlığı göremediği gibi, her girişimi engellenmeye çalışılmıştır. Büyük ölçekli uçak, tank, kamyon üretimine dayalı ağır harp sanayi kurma girişimleri devlet tarafından hayal olarak görülmüş, destek verilmemiştir.

Milli Kalkınma Partisi (MKP) çok partili siyasi hayata geçişte 24 Temmuz 1945 tarihinde İstanbul’da kurulan ilk partidir. 08.07.1945 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki demecinde; “Bu parti, başka milletlerinkinden adapte edilmiş prensipler taşımayacaktır. Hükümeti devirmek, iktidar mevkiine geçmek hırsı ile kurulmak istenen bir teşekkül de değildir. Biz bu günkü devletçilikle bir nevi mukabili muvazene temin edecek olan liberalizmin memlekette gelişmesine çalışacağız.” Açıklamasında bulunmuştur. (Özacun, 2013: 209).

Nuri Demirağ parti ilkelerini; Milliyetçilik, Demokrasi, Parlamentarizm olduğunu, iktisadi prensip olarak kamu ve ferdi girişimler arasında uyum ve denge sağlanacağını içtimai prensipte ise ferdi teşebbüsün esas alınacağını belirtmiş ve "Sistemimizde hem liberalizm hem de sosyal duygular hakimdir" şeklinde açıklamıştır. (Özacun, 2013: 210).

Nuri Demirağ'ın partisinin en orijinal tarafı siyasi akidelerden başka ahlaki kaidelere de sahip olmasıdır. Bu ahlaki kaideler, Nuri Demirağ'ın Yeşilköy'de kendine ait "Gök Okulu"nda uygulanan ve "Altı Kanat" adıyla anılan prensiplerdir. M.K.P ' ne katılacak herkes işretten, kumardan, iffetsizlikten, eğrilikten, tembellikten, zulümkârlıktan sakınmak mecburiyetindedir. (Özacun, 2013: 209).

MKP siyasal ve sosyal çatışmalara yer vermeyecek bir kamu yönetimi modelini ısrarla savunmuştur. MKP'nin liberalliği, sosyal sorunlara bakış açısı bağlamında kuramsal liberal düşüncenin sosyal sorunlara ilgisizliği noktasında ayrılmaktadır. MKP, topyekûn ve hızlı bir kalkınma seferberliğini siyasal programının ana teması olarak kurgulamış, kalkınma ve zenginliğin toplumun bütün kesimlerinin lehine olabilecek bir şekilde yerine getirilmesinin gerekliliğini savunmuştur.

MKP, İstanbul Boğazına köprü yapılması, Keban hidroelektrik santralının kurulması, üretimde katma değeri yükseltecek ileri teknolojilerin kullanımının teşvik edilmesi, birbirlerine yakın köylerin birleştirilerek daha üretken ve medeni şartlara haiz köylerin kurulması, işçilerin sendikal faaliyetler yolu ile örgütlenmesinin önünün açılması, Türkiye'nin ekonomi envanterinin çıkartılarak hızlı ve etkin bir kalkınmanın sağlanması gibi zamanın siyasal ve ekonomik vizyonuna göre ileri sayılabilecek projeler geliştirmiştir. MKP'nin siyasal, sosyal ve ekonomi vizyonu, kendisinden sonra gelen değişimci partilerinin programlarına ilham kaynağı olmuştur.

MKP, bürokratik devlet ve siyasi elitler tarafından ciddiye alınmamış, söylemleri görmezlikten gelinerek vizyonu değersizleştirilmeye çalışılmıştır. Uzun yıllar tek başına iktidar olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısında bir muhalefet partisi olarak başlangıçta geniş halk kitleleri tarafından büyük bir ilgi ve ümitle karşılanmıştır. Ancak başta kurucusu olmak üzere parti ileri gelenlerinin siyasette yeterli deneyime sahip olmamaları, kendi partilerini bırakarak başka partilerden milletvekili olmaları nedeniyle parti iki yıl içinde bölünmüş ve bir daha da varlık gösterememiştir. Parti, 1958 yılında kendiliğinde kapanmıştır. (Özacun, 2013: 233).

MKP ile ANAP, Nuri Demirağ ile Turgut Özal arasında önemli paralellikler bulunmaktadır. Demirağ bir girişimci olarak devlet ve parti ile ileri düzeyde yüz yüze gelmiş birisi olmasına rağmen CHP bünyesine katılıp siyasal bir elit olmayı düşünmemiştir. Neticede Demirağ, kendisi kalarak fikirlerini izhar edebileceği kendi partisini kurmuştur. Türkiye siyasetinde siyasal partilerin adeta kadro fidelikleri gibi bir işleve sahip bulunan bürokratik aygıt içerisindeki Özal da mevcut siyasal yaşama dâhil olma hususunda pek hevesli davranmamıştır.

Özal, Türkiye siyasetini kısırlaştırıcı parti yapılarının yakın tanığıdır. Demirağ'ın CHP karşıtlığı gibi Özal da 1980 öncesi siyaset yapma biçimlerine karşıdır. Aslında 1980 öncesi ile karşıtlık Özal'ın politik söyleminin temel kurucu unsuru olmuştur. Daha açık bir ifadeyle Özal ve ANAP'ın politik söyleminin temel dayanağı terör, anarşi, ekonomik kriz ve hatta ekonomik çöküş gibi tüm olumsuzluklarla özdeşleştirilen 1980 öncesi siyasi partilerin ve siyaset biçiminin reddi olmuştur (Özen, 2011: 129).

Bu doğrultuda Özal, ANAP'ın kuruluş ve iktidar sürecini adeta bir mucize olarak görmüş, anılarında bu hususa dikkat çekmiştir:

“Anavatan'ın kuruluşu ve iktidar oluşu da, eşyanın tabiatına aykırı. Çünkü Türk demokratik siyasi hayatında iki ekol var... Biri Cumhuriyet Halk Partisi, diğeri Demokrat Parti... İkisi de İttihat ve Terakki kaynaklı... Biri sağ, biri de sol kanadı İttihat Terakki'nin. Biri liberal, biri devletçi... Bu iki partinin veya ekolün arasına giren kimse çok yaşamamış. Marjinal kalmış. Kısa sürede yok olmuş... Hürriyet Partisi de, Demokratik Parti de, Yeni Türkiye Partisi de, Güven Partisi de, Halkçı Parti de, MDP de, diğerleri de yok olmuş neticede... Oysa biz Anavatan'la, bu iki ekolün dışında, yeni bir çizgi koyduk. Başarı da kazandık... Demek ki Allah, Türkiye'ye yeni bir kapı açmaya karar verdi... Bu suretle, çevremizdeki ülkeler krizler yaşayıp, aşağı doğru giderken, Anavatan döneminde Türkiye başarıları ile ortaya çıktı. Yani, Anavatan'ın iktidar olması da, bir nevi eşyanın tabiatına aykırıdır. Bazı şeyler var ki, bunları biz kontrol edemeyiz... Tarihi kaderi vardır ulusların... Üç aylık çalışma ile, doğru dürüst kadrolarını henüz kuramamış bir parti iktidar olacak...” (Barlas, 2001:51).

ANAP programı ile MKP'nin siyasal programı arasında en önemli benzerlik; her iki siyasal programda da siyasetten ziyade ekonomi, kalkınma ve toplumsal refah kavramlarının merkezde olmasıdır. Özal'ın kişisel tutumu da ekonomiyi hemen her toplumsal sorunun temelinde yatan faktör olarak görmek ve hemen her toplumsal sorunun ekonomik iyileşme ile çözüleceğini düşünmek olmuştur (Özen, 2011: 132).

ANAP Parti ve Hükümet Programında kendisini; “milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir siyasi parti” olarak tanımlamaktadır (Anavatan Partisi Programı, 1983). ANAP, Parti ve Hükümet Programı ekindeki seçim beyannamesinde ise; “Türkiye'yi yepyeni, kavgasız, ileri ve modern bir ülke haline getirmeye azmetmiş insanların partisi” olarak seçmene takdim etmektedir.

Özal'ın, devletin hizmetkâr, milletin efendi olduğu bir devlet anlayışına ulaşmasında, devlet aygıtının sergilemiş olduğu ölçsüz, haksız ve hukuksuz siyasal ve sosyal şiddetin payı büyüktür. 1960 Askeri Darbesi neticesinde Adnan Menderes'in idam edilmesi ve askeri darbeler sürecinde Türkiye toplumuna yönelik

“toplum mühendisliği” girişimleri, Özal’ın siyasal görüşlerinin oluşumunda ana etkenlerdir.

Başta ekonomi olmak üzere sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda yaşanan çok hızlı değişim ve dönüşümlerin neden olduğu toplumsal çalkantılar, ANAP’ın süreç içerisinde güç kaybetmesine neden olmuştur. Özellikle 1987 tarihinde yapılan halk oylaması neticesinde, 12 Eylül öncesi siyasal figürlerin üzerindeki siyaset yapma yasağının kalkması, Yeni Türkiye’yi kısa zamanda 12 Eylül öncesi Türkiye’sine geri döndürmüştür.

Hüsnü Doğan, Fatih Uğur’a oyların düşüş nedenlerini şöyle anlatmıştır; "Bunun birkaç sebebi vardı. Oylarımız aşağı doğru vurmaya başladığında Özal'ın şöyle bir değerlendirme yaptığını bilirim. 'Hüsnü' dedi, "Biz herhalde eskisi kadar proje üretemiyoruz.' İlki bu. İkincisi, referandumdan (6 Eylül 1987) sonra eski siyasiler devreye girince siyasetin yapısı değişti. Popülist söylemler ortaya çıkınca, bizim gerçekçi ve ayağı yere basan söylemlerimiz vatandaş nezdinde daha az yer buldu. Biz sıkıntıya girmeden, fedakârlıklara katlanmadan hiçbir şey olmayacağını söylüyorduk. Öbürü (Süleyman Demirel) geliyor, 'Ben her şeyi vereceğim, çiftçimi, memurumu, emeklimi tatmin edeceğim' diyordu. Üçüncüsü, biz büyük imkânlar getirdik köylere, şehirlere. Türkiye'de olmayanı yaptık. Hepsi güzel şeylerdi. Fakat ne oldu biliyor musunuz? Buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon, telefon, elektrik, yol, su geldi. Ama milletin gelirini, onları karşılayacak derecede arttıramadık. O fatura önce vatandaşa, sonra bize çıktı. Hizmet arttıkça fatura ağırlaştı, fatura bize kesildi. Bir de siyasette hiçbir şey uzun vadeli olmuyor, eskiyor. Sevse bile vatandaş bıkmıyor, değiştirme ihtiyacı hissediyor. (Özdemir, 2014: 266).

Bununla birlikte Turgut Özal’ın fikirleri etkili bir şekilde yaşamaya devam etmiştir. 12 Eylül öncesi siyaset yapma biçimi Türkiye’yi yeniden kilitlemiş, 28 Şubat Postmodern Askeri Darbe ile zirve yapan Türkiye siyasetindeki kilitleme, ancak kendisini Turgut Özal’a nispet eden Ak Parti ile açılabilmiştir.

3.1.3. Turgut Özal'ın Sistemi Dönüştüren Değişimci Karakteri ve Sıra Dışı Devlet Adamlığı

Turgut Özal, milliyetçi-muhafazakârlardan liberallere kadar uzanan geniş bir yelpazede, Cumhuriyet tarihinin en büyük toplumsal dönüşümünü gerçekleştiren (kendi sözüyle “Türkiye'ye çağ atlatan”) büyük bir reformcu ve "tabu kırıcı" olarak anılmaktadır (Bora, 2005: 589).

Özal, Türkiye siyasetinde sistemi dönüştüren değişimci karaktere sahip bir liderdi. Dönüştürücü liderler; tutkulu, geniş bir perspektifleri olan, zeki, yönetim sürecinin karmaşık sorunları ile başa çıkabilen istisna kişilerdir. Dönüştürücü liderler; yönettikleri grupta güven oluşturan, ilişkilerinde samimi olmaları ve istisnai yetenekleri ile yönetsel cazibeleri olan kişilerdir. (Vurgun, 2015: 59).

Dönemin Türk siyasi liderlerinden olan Ali Coşkun, Özal'ın risk alabilen ve çok hızlı karar verebilen birisi olduğunu; Cemil Çiçek, Özal'ın çok tahammüllü, her türlü tartışmanın yapılabileceği bir kişilik olduğunu; Galip Demirel, Özal'ın herkese eşit davrandığını, adaletli olduğunu ve sinirlenmediğini; Emin Başer, Özal'ın sadece emir değil destekle gelen emirler verdiğini; Hasan Celal Güzel, Özal'ın kendine güvendiği için yanına iyi yetişmiş zeki insanları aldığını; Vahit Erdem, Özal'ın milyarlarca dolarlık çok büyük ihaleler de dâhil hiç yanlış bir talimat vermediğini; Hüseyin Ünlü, Özal'ın hata yaptığında toplum içinde kürsüden bile özür dileyebildiğini; İhsan Doğramacı, Özal'ın karar vermeden önce ilgili devlet görevlilerinin görüşlerini aldığını; Semra Özal, Özal'ın memuriyet yıllarında fakir bir kişi ile karşılaştığında üzerindeki ceketi, kazağını ve hatta bir defasında ayakkabısını verecek kadar çok duygusal olduğunu, ifade etmişlerdir. (Vurgun, 2015: 62).

Turgut Özal, Türkiye siyasetine birçok yeniliği getirmiş, devlet aygıtının vesayetçi düzenini temel bir eleştiriye tabi tutmuştur. Devletin patronaj bir ilişki çerçevesinde toplumsal yapıları sürekli dizayn etme çabalarına karşı çıkan Özal, hem söylemleri hem de icraatları ile dikkatleri, devlet merkezinden toplum merkezine kaydırmıştır.

Bu dikkat kaydırma süreçlerinin esas önemi; değişim ve dönüşüm faaliyetlerinin, devlet aygıtında ve toplumsal alanda yüksek hacimli bir çatışma ve

çelişkiye meydan verilmeden doğal süreçlerinde yapılmış olmasıdır. Özal bu durumu anılarında şöyle izah etmektedir:

"Sade ekonomide değil siyasette de transformasyonları başaracaksınız... Ve bunları biz yaparken, bazıları ne olduğunu anlamadı bile... Farkına varanlar da, şimdi şaşırıp 'Vay böyle mi bu?' diyor. Yıllarca, komünizm, faşizm, irtica gibi korkular yaşamış toplum. Beyinlere işletilmiş... Bunların hepsini kaldırdık. 141-142-163 gibi tabuları yok ettik... TRT tekeli, devletin elektronik yayıncılıktaki monopolünü bitirdik... Bir sürü şeyin, eski anlamı kalmadı...Ama bunu, 'Cumhuriyet muhafazakârları 'mı, 'cumhuriyet muhafızları' mı diyeyim?.. O kesimler anlayamadı bile... Bakın işte bugün, sağ ile sol oturup münakaşa ediyor ama kavga etmiyor... Bu da bir transformasyondur... Ama bunlar, denizdeki balıklar gibi, denizi bilmiyorlar. Fark etmiyorlar değişimi..." (Barlas, 2001: 77).

Kâmuran İnan, Başbakan Özal'ın bu dönemdeki performansını ve gıpta edilecek başarısını şu şekilde analiz etmiştir: "Demokrasi taksimetresi sıfırlanmıştı. Mayıs 1983'ten itibaren taksimetre yeniden işlemeye başladı. Ancak bu yeni yolculuk, eski kaptan ve ekiplere yasaklanmıştı. (...) Yeni bir devir başlıyordu. Seçimleri kazanan ANAP, sahipsiz kalan dört eğilimi de büyük ölçüde içinde topladı. Tek başına iktidar olmuştu. İktidar partisi siyasi kavga yerine siyasi barışı yerleştirmek istiyordu. Sayın Özal, 'İnsanlar kavga seyretmeyi sever, kavga edenleri sevmez' derdi. Siyasette kavgadan kaçındı. Büyük sosyal ve ekonomik reformlar başlatıldı." Kâmuran İnan analizine şunları da ekliyor: "Anavatan Partisinde tespit ettiğim farklılık, lidere karşı korkudan ziyade sevginin hâkim olmasıydı. Liderin değnekçileri, insanların üzerine giden, tehdit eden adamları yoktu. Bazı gayretkeşler, yağ ibriği taşıyan meddahlar vardı. Ancak liderin metodu daha ziyade, ikna yolu ile görüşlerini benimsetmekti. Yumuşak, netice alan bir metottu. (Özdemir, 2014: 205).

Yakın çalışma ekibinden Yıldırım Aktürk ise şunları anlatmıştır "Siyaset kendisine ters gelirdi. Çok yakın çalışacağı kişilere, ekibine tamamen hâkimdi... Politikaya kafasındakileri gerçekleştirmek için kerhen başladı. Bu, işin yapılması gereken bir parçası diye düşündü ve epey emek verdi. Özal, yıllar içinde birikimini değerlendirebilmiş, zaman zaman kenara çekilip düşüncelerini berraklaştırabilmiş, yaptıkça açılan bir insandı. Başarı gördüğü yerde, bunu ne kadar sürede kaç kere katlayabiliriz diye düşünür, performansı izlerdi. Bütçe yaptım bir kere, seneye

görüşürüz diye düşünmezdi. Neresi düzeltilerek ne yapılabilir, araştırırdı. Yakın ilişkiyle çalıştığı insanlara teşvik verirdi. (Özdemir, 2014: 205-206).

Özal tam bir beyin avcısıydı; bürokraside ve partide çalışma takımını, siyasi partilerin kadro fideliklerini oluşturan bürokratik aygıttan ziyade, özel sektör ve üniversitelerdeki yıldızı parlayan genç beyinlerden devşirmiştir. Bürokratik aygıt içinde ise kıdem esasına itibar etmemiş, liyakat esasını tercih etmiştir.

Özal, iç ve dış politikada ezberlere, kemikleşmiş reflekslere, devlet teamülü adı altında serdedilen eylem ya da eylemsizliklere şüphe ile yaklaşmıştır. Sürekli araştıran doğrusunu bulmaya, soru ve sorunların arka planına vakıf olmaya çalışan bir liderdi. İlgilendiği konular ile ilgi bilimsel raporlar talep eder, kendisine sunulan raporları ilgi ile okur, gerekli gördüğü konular hakkında derinlemesine analizler talep ederdi.

Özal, devlet ricali ritüellerinden hazzetmeyen bir devlet adamı portesi çizmiştir. Halktan kopuk, soğuk bir devlet adamı imajını yıkmıştır. Mesela; Cumhurbaşkanı olduğunda ortaya çıkan hemen ilk sorun, Özal'ın Cuma namazına gidiş gelişleri olmuştur.

Çankaya Köşkü'nde Genel Sekreter Kemal Yamak Paşanın aktardığı "ilk" sorun şu şekilde baş göstermiştir: "ilk sorun, rahmetli cumhurbaşkanının Cuma namazı için dışarıda bir camiye gidişiyile çıkmış, basın ve bazı çevreler ayağa kalkmıştı. Yazılar yazılıyor, telefonlar ediliyor ve konuşmalar yapılıyordu. Telefondaki tavsiyeler arasında, hiç ummadığım kimselerden ve makamlardan 'Evinde niye kılmıyor' diye soranlar bile vardı. Kendilerine izah ediyordum.

Bu namaza gidişin devam eden aksisedaları yanında, bizim için bir de güvenlik yönü vardı. Ama bu, rahmetlinin hiç üzerinde durmadığı ve dikkate almadığı bir konuydu. Bütün bu reaksiyonlara rahmetlinin cevabı tekti: "Benim senelerdir kıldığım Cuma namazını, cumhurbaşkanı oldum diye bırakmam mı gerekiyor? Laiklik kavramı ve anlayışı bu mudur? Ben devam ederim" diyordu.

Huzurlarına çıktım. Konuyu güvenlik yönüne ağırlık vererek açtım. Yukarıdaki konuşmalarına benzer konuşmalar yaptılar. Ben, 'Sayın Cumhurbaşkanım, Cuma namazlarını neden Muhafız Alayı Camii'nde kılmıyorsunuz' bu her şeyi

halledebilir diye arz ediyorum' demiştim. 'Muhafız Alayı'nda cami var mı? Nasıl bir cami var?' diye sordular. İzah ettim. 'Kılabilirim ama bir soru ve bir de şartım var' dediler ve (Bu camiye askerlerden başka kimse alınmıyorsa, orada namaz kılmak serbest sayılmaz. Caiz de olmayabilir. Siviller de gelecek mi' diye sordular. 'Evet, gelebilecek ve çoğunlukta da olabilecekler' cevabımı üzerine, 'Peki' demişlerdi.

Muhafız Alayı Camii'ne, bölgedeki sivillerden kartla gelenlerin olduğunu biliyordum. Gerekli tedbirleri alarak bu katılışları çoğaltmış, gerekli kolaylıkları sağlamış, o zamanki cami süratle elden geçirilmiş ve hemen kaloriferli hale getirilerek hizmete devamlı olarak sunulmuştu. Rahmetli bundan sonra Cuma namazlarını, Ankara'da buldukları zaman hep burada kılmışlardı. (Özdemir, 2014: 294-295).

Özal'ın vefatı, cenaze merasimi ve toprağa verilmesi de sıra dışıydı.

Yakın dostu Cengiz Çandar 20 ve 21 Nisan 1993 Çarşamba ve Perşembe günlerinde Ankara'da ve İstanbul'da düzenlenen cenaze törenlerine halkın katılımını değerlendirirken bir gazeteci olarak Özal'a karşı basın pozisyonu hakkında ilginç bir saptamada bulunmuştur; şöyle yazmıştır: "İstanbul'da yaşanan sadece bir cenaze töreni değildi. Bir büyük "toplumsal deprem"di ve bu depremin sarsıntısı sismik etkilerini siyasi geleceğimize kaçınılmaz olarak yayacaktır. Ama genel çizgileri itibarıyla basının bunu kavraması mümkün değildir. Niçin değildir? "Sırça Köşklerden çıkamadığı için. Son günlerin manzarası ile basının son yıllarda Özal'a ilişkin tutumu arasında büyük bir uçurum bulunduğu anlaşılıyor. Toplum meğerse Özal'ı böyle benimsemişken, basının bilinen tavrı hatırlandığında, bu işte bir yanlışlık olmalı... Toplum ile basın buluşmamış... Özal ile ömrü boyunca itişip kakışan, onu çarpıtan veya anlamayan, onunla didişmeyi mesleki performans haline getiren kesim, bir-iki övgü ve saygı makalesinin ötesinde, 'Özal olgusunun gerçek boyutlarını yakalayamadı. Ülkenin yepyeni sosyolojik ölçülerini haliyle göremezler... (Özdemir, 2014: 666).

Ankara ve İstanbul'da birbiri ardına yapılan cenaze törenleri şu şekilde olmuştur. Birinci olarak Özal, Cumhurbaşkanı olarak resmi değil dini bir tören istemiş ve Ankara'da bir yerde değil, İstanbul'da kendisinin belirlediği yerde gömülmek istemiştir.

Yakın dostu, işadamı Ali Coşkun, Turgut Özal'ın ölüm haberini İstanbul'da Sabahattin Zaim ve Nevzat Yalçıntaş'la bir toplantıdayken almıştır. Bu şok haberin ardından ilk yaptığı şey, Özal'ın kendisine ilettiği vasiyetidir. Özal, 17 Eylül tarihinde Adnan Menderes'in kabri başında hatim duası okunurken Coşkun'a haber gönderir. Ali Coşkun, Cumhurbaşkanı'nın yemek davetine katılmak üzere Çırağan Sarayı'na geçer. Menderes'in defnedilişi konuşulurken Özal birden durur ve Ali Coşkun'un gözlerine bakarak; 'Ali, sen bir gün bir şey söylemiştin. Bu ölüm marşı Şopen'in bestelediği; köpeği ölmüş yeise kapılıp o duygularla bestelemiş, diye. Beni devlet merasimiyle nakletmeyin. İslami usullerle defnedin, ayrıca cenazem Ankara'daki devlet mezarlığına da gömülmesin; mümkün olursa, İstanbul'da Adnan Menderes'in mezarı yanındaki müsait bir yere defnedilsin... Fatih Sultan Mehmet'in manevi ruhaniyeti altında bulunmak istiyorum' diye konuşmuştur. (Özdemir, 2014: 666-667).

3.2. Turgut Özal Dönemi Toplumsal Normalleşme Arayışları ve Toplumsal Normalleşmenin Araçları

3.2.1. 24 Ocak 1980 Kararlarından Anavatan Partisine; Bir Normalleşme Arayışı

24 Ocak 1980 İstikrar Kararları, Türkiye'yi içine kapatan devlet ve siyaset aygıtının etkin olduğu “içe dönük dışa bağımlı” bir kalkınma modelinin terk edilmesi anlamını taşımaktadır. Gittikçe yükselen enflasyon, işsizlik, döviz yokluğu nedeniyle en başta petrol olmak üzere üretimi ara mal ithalatına dayalı temel ihtiyaç maddelerinin kıtlığı ya da yokluğu, karaborsa, yenilik, kalite ve istihdam yaratamayan Türk özel sektörü, iç savaşı andıran siyasal yaşamdaki kör döğüşü... Derin bir krizi yaşayan 1980 Türkiye'sinde sosyal, siyasal ve ekonomi hayatı olağan ritmini yitirmişti.

12 Kasım 1979 tarihinde kurulan Adalet Partisi azınlık hükûmeti karşı karşıya kaldığı iktisadi problemleri çözüp, ekonomideki kötü gidişata dur diyebilmek amacıyla Turgut Özal'ı başbakanlık müsteşarı olarak atadı. Hükûmet yine aynı maksatla ekonomi literatürüne “24 Ocak Kararları” adı ile geçecek olan ve bir takım iktisadi önlemler içeren paketi yürürlüğe koydu. 24 Ocak Kararları ana hatları itibariyle aşağıdaki şekilde özetlenebilir: (Ünal, 2015: 241-242).

- Serbest piyasa ekonomisine geçiş,
- Kambiyo rejimi serbestisi,
- Piyasa tarafından belirlenecek olan reel faiz,
- İthal ikameci politikaların yerine döviz girdisini artırmayı benimseyen İhracata dayalı bir ekonomi,
- Kamunun ekonomi içindeki payının azaltılması.

24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ekonominin krizden çıkabilmesi için geçici olarak tasarlanmış değildir. Temel yapısal değişim ve dönüşümleri gerektiren siyasal bir programı ön görmekteydi. 1980'deki mevcut siyasal ve ekonomik yapı, 24 Ocak Kararlarını uygulamak için uygun değildi. Nitekim hem siyaset hem de iş dünyası 24 Ocak Kararları uygulamalarına karşı direnç göstermişlerdir.

12 Eylül Askeri Darbesi ortamı, 24 Ocak Kararlarına uygulanabilir bir ortam yaratmıştır. Fakat 12 Eylül Askeri Darbesinin temel amaçlarından birisinin de 24 Ocak Kararlarının uygulanabilmesi için lazım gelen sükûneti zora dayalı olarak oluşturmak yönünde serdedilen iddialar gerçeği yansıtmamaktadır. Bu bağlamda Turgut Özal 24 Ocak Kararlarının öncesini ve sonrasını anılarında şöyle anlatmaktadır:

"1979-80 senesinde, Türkiye'nin durumu fevkalade kritikti. Ekonomik kararlar alınmış, bazı düzelmeler görülmüştü. Ama çok daha uzun bir süreye ihtiyaç vardı. Tam bir nekahet devresini tamamlayıp Türk ekonomisinin sağlam ayakları üzerinde durabilmesi, daha uzun bir süreye bağlıydı... (Başbakan Süleyman Demirel'e askerlerin uyarı mektubu vermeleri üzerine) Süleyman Bey'e teklif ettim: "Eğer müsaade ederseniz, ben Genelkurmay'a gideyim, Türkiye'nin durumunu anlatayım!.." Haydar Salık, Genelkurmay 2'inci Başkanıydı. Ona telefon ettik. Onlardan randevu istedik. Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları ve bütün üst rütbeli subayların olduğu bir toplantıda, ben üç saat, Türk ekonomisinin durumunu anlattım. Bu söylediğim, 24 Ocak'tan 10 gün kadar öncedir. Tam üç saat, ne olmuş, ne oluyor, tedbirler alınmazsa iş nereye gider, hepsini anlattım. Sıkıntılarımızın temellerini izah ettim. Zannediyorum çok tesir etti. Arkasından 24 Ocak Kararlarını aldık... Sonra, 24 Ocak Kararları uygulanırken, bir kere daha gittim Genelkurmay'a... Bu defa alınan

kararları anlattık... 12 Eylül sabaha karşı, beni Tefik Bey (Ertürk) aradı. O sırada Başbakanlık müşaviriydi. Haber verdi Tefik Bey... "İhtilal olmuş" dedi. Düşündüm. Eh ne yapalım. Olmuşsa olmuştur. Tekrar yatağa girip, yattık. Sabah 7'de bizi evden aramışlar. Semra Hanım çıkmış. Sonra kaldırdı beni. "Size araba gönderip, aldıracağız" dediler. Bir cip mi, nedir, ona benzer bir araba geldi. Biz Başbakanlığa gittik. Albay rütbeli bir deniz subayıydı galiba. "Vazifenize başlayın" dediler. Ben müsteşarlık makamına oturdum, arkadaşları çağırdım. Şunlar gelsin diye liste verdim. Böylece, 12 Eylül'de ilk çalışmaya başlayan kurum, başbakanlık oldu." (Barlas, 2001: 15-16).

Özal, 24 Ocak Kararlarını tam bir siyasal program olarak ANAP iktidarlarında uygulayabilmiştir. Türkiye'nin süratle normalleşmeye ihtiyacı vardı. Askeri rejim iç güvenlik noktasında sükûneti sağlamıştı ama toplumsal gerilimi giderebilmiş değildi. Bu aşamada Özal'ın ekonomi yoğun siyasal söylemi, toplumun dikkatini siyasallıktan ekonomiye çevirmiştir.

Özal, Türkiye toplumunun önüne, toplumun içinde gömülü bulunduğu dar dünyasından çıkarabilecek hedefler koymuş, toplumsal dinamizmi yeniden ortaya çıkartmıştır. Özal, Askeri Hükümetin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı sıfatıyla 1981 yılında yapılan 2. Türkiye İktisat Kongresinin kapanış oturumu konuşmasında hedeflerini ortaya koymuştur. Özal'ın daha 1981 yılında ortaya koymuş olduğu hedefler, 1983 yılında ANAP programının ana omurgasını oluşturacaktır.

Özal'ın Kongredeki konuşma başlığının "Geleceğe Bakış" adını taşıması, Türkiye'nin normalleşme arayışlarını yansıtmaktadır. Özal, 2. Türkiye (İzmir) İktisat Kongresinin kapanış oturumu konuşmasında özetle;

Önümüzde yeni bir dönem vardır. Bu yeni dönemdeki on yıl sonunda ana hedefimizin muasır medeniyet seviyesine yaklaşmak olması lâzımdır. 10 yıllık bir dönemde muasır medeniyet seviyesine aradaki farkı kapatarak yaklaşmak, ilk bakışta çok zor bir hedef olarak görülebilir. Ama inanıyorum ki, doğru ve gerçekçi politikalar uygulandığı ve milletimizin teşebbüs gücü tam manası ile ortaya çıkartıldığı, zekâ kabiliyet ve çalışkanlığı seferber edildiği takdirde bu hedefe varılması zor olmayacaktır. (Özal, 1981: 141).

Devletin gücü ile milletin gücünü birleştirmeli ve bütünleştirmeliyiz. Ne milletsiz bir devlet ve ne de devletsiz bir millet tasavvur olunamaz. Etle tırnak gibi birbirinden ayrı düşünülemeyen iki asli unsurun iktisadî faaliyetlerde de birbirini tamamlamaları, teşvik etmeleri ahenk içerisinde bir arada bulunmaları sağlanmalı ve milletin teşebbüs gücünün bütünüyle ortaya çıkması temin edilmelidir...(Özal, 1981: 141).

Ülkemizin insan potansiyelinden, tabii kaynaklarından ve coğrafi avantajlarından en iyi şekilde istifade etmeliyiz. Bugün kalkınma ve gelişmemizi durdurucu boyutlara ulaşmış olan alt yapı ve enerji yetersizliğimizi süratle telafi etmeli ve bunu gerçekleştirirken de mevcut her türlü imkânımızdan faydalanmalıyız, ülkemiz gelişmiş batı ülkeleri ile zengin petrol kaynaklarına sahip İslam ülkeleri arasında stratejik bir mevkie sahiptir. Bulduğumuz bu mevkiin hem avantajları ve hem de bize yüklediği bazı güçlükleri vardır. Her köprü birbirinden ayrı düşmüş iki kişiyi birbirine nasıl bağlar ise, ana tercihleri farklı olan bu iki kültürü kendi yapımızda tenakuza düşmeden yekdiğerine bağlamak mecburiyetindeyiz. Diğer bir deyişle batının ilim ve teknolojisi ile Ortadoğu'nun inanç ve değerler sisteminin sentezini yaparak insanlığın istifadesine sunabilmeliyiz. Batı ile doğu arasında bu manada bir köprü kurabilen Türkiye'nin bölge ve dünya barışına büyük hizmetleri olacaktır...(Özal, 1981: 142).

Artık ihtiyacımızı karşılamayan bürokratik karakteri ağır basan, merkeziyetçi idari yapımızı mutlaka ıslah etmeliyiz. Yeni Anayasa'mızın hazırlandığı şu günlerde, Merkezî idare ile, Mahallî idareler arasındaki görev taksimatını yeniden yapmalı, idare mekanizmasını gelişen Türkiye'nin artan klâsik ve yeni ihtiyaçlarını karşılayacak dinamik bir yapıya kavuşturmalıyız...(Özal, 1981: 143).

Sanayileşme artan nüfusa yeni iş imkânı bulma, ihracat potansiyelimizi geliştirme ve Türkiye'yi güçlü ülkeler arasına sokmak noktasında gene önemli bir saha olmaya devam etmelidir. Sanayileşmede tabii kaynak ve imkânlarımızı kullanan ve rekabet gücüne sahip sanayileri kurmaya önem vermeliyiz. Bu arada küçük ve yan sanayi, sanayi siteleri ve organize sanayi bölgeleri eliyle esnaf ve sanatkârlarımızdan başlayarak bütün büyük ve küçük müteşebbislerimizi desteklemeliyiz. ...(Özal, 1981: 143).

Özal, bu defa Cumhurbaşkanı olarak 1992 yılında yapılan 3. İzmir (Türkiye) İktisat Kongresinin açılış konuşmasında son on yılın muhasebesini yaparken Türkiye toplumuna on yıl önce göstermiş olduğu hedeflerinin gerçekleşme dökümünü yapmakta, Türkiye toplumuna bir sonraki on yıl için yeni hedefler göstermekte, hedeflerin gerçekleşmesi için lazım gelen vizyonu ortaya koymaktadır:

Çok değerli delegeler, 3. İktisat Kongresini idrak ettiğimiz bugün, 11 yıl önce öngördüğümüz hedeflerin büyük çoğunluğunu tahminlerin ötesinde gerçekleştirebilmiş bulunmaktayız. Türkiye'nin bu başarısı, her şeyden önce, 1980'li yıllarda benimsediğimiz ekonomik politikaların doğru olduğunu, doğru istikamette olduğumuzu göstermesi bakımından önemlidir. On yıl sonra yapacağımız 4. İktisat Kongresine ışık tutacağı için önemlidir. (Özal, 1993: 24).

Ben, önümüzdeki 10 yıl içinde Türkiye'nin ana hedefi, sayıları nihayet 10-15'i geçmeyen ileri ülkelerden bir tanesi olmaktır diyorum. Türkiye, birinci sınıf ülkelerin arasına girmelidir ve girebilir diyorum... Bu ana hedefin fizibilitesi vardır. Çünkü, birinci sınıf büyük devlet olabilmenin şartlarından bir tanesi, iyi bir coğrafi konumda bulunmak; ikincisi, yeterli büyüklükte nitelikli nüfustur. Türkiye'mizin coğrafi konumu fevkalade avantajlıdır. 10 yıl sonra biz, Önde gelen bir ülke olmaya namzet nüfus potansiyeline sahip olacağız. Bu bizi Avrupa'da ikinci büyük ülke yapacaktır. (Özal, 1993: 24).

Büyük ülke olma şuurunu insanlarımızda yerleştirmeliyiz. Büyük ülke olmanın, memleketin birlik ve beraberliğinden geçtiğini insanlarımıza anlatmalıyız. İnsanlarımızı, büyük hedeflere fedakârlık etmeden, çalışmadan, gayret sarf etmeden varılamayacağına inandırmalıyız. Türkiye'nin büyük geleceğine ancak bu yolla ulaşabiliriz. Daha evvel söyledim, şimdi burada bir kere daha tekrar ediyorum ve sözlerimi tamamlıyorum: Ciddi hatalar yapmazsak, 21nci yüzyıl Türklerin ve Türkiye'nin yüzyılı olacaktır. (Özal, 1993: 27).

"Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Nisan 1993'teki beklenmedik ölümü Türkiye siyaseti için de bir dönüm noktası oldu. Nitekim, Özal'ın 1989'da cumhurbaşkanı seçilmesi "12 Eylül rejimi"nde bir kırılma meydana getirmişti. Esasen bu kırılma Özal ekibinin 1984 başında yönetimi devralmasıyla başlamıştı, ama Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesi "Özal Tanzimat"ının ağırlıklı ekonomik boyutuna siyasî özgürleşme yönünde yeni bir boyut eklemiştir... Özal'ın ölümü, şu bakımdan bir dönüm noktasıdır:

Bu olay, en son "12 Eylül rejimi"nde tipik ifadesini bulan ve Özal'ın cumhurbaşkanlığı yıllarında gerilemeye başlayan carî sistemin devlet elitlerince restore edilmesi için bir fırsat yarattı. Deyim yerindeyse, sistem açısından bir rövanş dönemi başlamıştı. Özal'lı yıllarda genişleme eğilimine girmiş olan sivil alan yeniden daraltılmaya ve "devlet"in elinden çıkmış gibi görünen "kaleler" sivil ve asker devlet seçkinleri tarafından yeniden fethedilmeye başladı." (Erdoğan, 2012: 20).

3.2.2. Devlet Millet Kaynaşmasının Öncülleri: Turgut Özal'ın Sivil Toplum Anlayışı ve Sivil Toplum İnşası Çabaları

12 Eylül Askeri Darbesi ile birlikte Türkiye'de "büyük anlatıların" ifadelendirildiği ideolojiler dönemi kapanmıştır. Hem Askeri rejimin siyasal alana yönelik baskısı hem de zorunlu eylemsizlik döneminde ideolojilerin taraftarlarının kendilerini öz eleştiriye tabi tutmaları neticesinde sağ ve sol ideolojiler varlıklarını ve meşruiyetlerini kaybetmişlerdir.

Kaldı ki Türkiye toplumu, "ideolojik destanlarla idare edilemeyecek (kendi ölçüleri ve idare şekilleri içinde) demokratik bir anlayışa ve şuura sahip olagelmiştir (Karpas, 2009: 326).

Türkiye'de ideolojilerin varlık ve meşruiyetlerinin ortadan kalkması ile birlikte ideolojilerin baskıladığı, gölgelediği, alacakaranlıkta bıraktığı birçok olgu gün yüzüne çıkmıştır. Sivil toplum kavramı gün yüzüne çıkan olguların başında gelmektedir.

Türkiye'de sivil toplum algısı oldukça zayıftır. Aşkın devlet anlayışının sürekli inşa etmeye çalıştığı "yurttaş profili", sivil toplum algısının zayıf kalmasının başlıca nedenidir. Söz konusu yurttaşlığın en temel özelliği, sivil ve katılımcı boyutlarının eksikliği, pasif bir itaati ve konformizmi hedeflemesidir (Üstel, 2016: 328).

Türkiye'de sivil toplum algısının zayıf olması, sivil kitlenin bürokratik devlet aygıtı merkezli inşa faaliyetlerine karşı herhangi bir itirazının bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Türkiye toplumu pasif bir direnişi her zaman için göstermiş olup, demokratik usuller ile tepki, itiraz ve taleplerini sürekli açığa vurmuştur.

Halk kitleleri kendi dünyevi ihtiyaçlarıyla kültürel ve tarihsel kimliğini temsil ederek ona hürmet gösterecek liderler aramıştır... Temelde halk, gerçek anlamda bitaraf ve hizmet veren bir devletle devleti bu şekilde yönlendirecek liderler aramaktadır.” (Karpat, 2009: 326).

Bu bağlamda Turgut Özal, halkın aradığı bir lider olarak halkın arasından temayüz etmiştir. Özal, Türkiye’de sivil toplum algısının ilerletilmesi için çaba sarf etmiştir. Zira sivil toplum anlayışının taban bulması demek; asker-sivil bürokrat ve onların uzantılarından müteşekkil seçkin dar bir grubun tekelinde bulunan kamusal alanlara gerçek manada bir sivil toplumun dâhil olması demektir.

Özal ve Özal nezdinde ANAP’ın gerçekleştirmiş olduğu değişim ve dönüşüm faaliyetleri Türkiye’de yeni bir sosyolojinin oluşmasına neden olmuştur. Oluşan yeni sosyoloji ile birlikte dünya ile bütünleşmeye çalışan Türkiye toplumu, dar bir siyasallıktan çıkarak siyaset dışı geniş bir yönelim içerisine girmiştir.

Sendikalar ve meslek örgütlerinden oluşan dar bir sivil toplum kuruluşu anlayışı hızla değişime uğrayarak; çevrecilik, tüketici hakları, kadın ve çocuk hakları, dayanışmacı hemşehri birlikleri, şehirlileşme ve şehircilik, dinsel tabanlı oluşumlar, sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetler, yerel yönetim ve yönetişim, sağlık gibi çok geniş bir yelpazede fikir ve eylem üreten sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmış, kamusal alanlarda oldukça etkin ve işlevsel olmuşlardır.

Devlete karşı olma ve bu karşıtlık içerisinde devlet aygıtını ele geçirme fikrine sahip siyasallık, sivil toplum anlayışının gelişmesi ile birlikte ortadan kalkmıştır. Devlete karşı olma tepkisi, sivil toplum anlayışı içerisinde meşru zeminlerde devletten hak talep etme durumuna evrilmiştir.

Toplumsal alanda devletin aşırı müdahaleci yaklaşımlarına karşı fikir ve eylem üreten sivil toplum kuruluşları, toplumsal tabanda önemli bir farkındalığın oluşmasını sağlamışlar, siyaset dışı önemli baskı grupları oluşturmuşlardır. Bu bağlamada;

a) Toplumsallığın büyük bir bölümünü oluşturan dezavantajlı kesim olan kadınlar hem kendilerinin hem de çocuklarının haklarını savunan sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla önemli yasal ve sosyal haklar elde edebilmişlerdir.

b) Siyasal taleplere bindirilen sosyal ve kültürel hak talepleri, sivil toplum anlayışı içerisinde siyasetten arındırılarak daha görünür bir hale gelmiştir. Sosyal ve kültürel talepler sivil toplum anlayışı içerisinde yerine getirildiği için siyasallığın üretmiş olduğu toplumsal gerilim oldukça düşürülmüş, toplumsal barışa katkı sağlamıştır.

c) Ekonomi hayatında üretici ve tüketici birlikleri etrafında örgütlenen sivil toplum örgütleri hak talep etmenin ve baskı oluşturmanın siyasal kanallar dışında olabileceğini kanıtlamışlardır.

d) Siyasal aktör ve figürler çeşitlenmiş, sivil toplumun içerisinde gelen yeni siyasal aktörler devlet-millet kaynaşmasına önemli katkılar sağlamışlardır.

Diğer taraftan toplum, doğal ritmini görebileceği, birlikte yaşama pratiklerinin izini sürebileceği bir tarih anlatısı ile tanışma fırsatı bulmuştur.

Türk-İslam olgusunun harmanlanması şekliyle oluşan fikri hareketlenme, Özal'ın özel önem verdiği sosyal, siyasal, ekonomik, tarihi, dini ve kültürel yönleri bulunan kapsayıcı bir sivil toplum argümanıdır. Türk-İslam sentezinin, Türkiye toplumuna yöneltilmiş mekanik bir sentezleme marifetiyle oluşturulan basit bir ideolojik yükleme faaliyetinin ötesinde bir anlam yükü vardır.

Her fikri hareketlenmede yaşanan ifrat ve tefrit yönelimlerini unutmadan söylenecek; Türk-İslam sentezi olarak formüle edilen fikri hareketlenme, sivil karakterli çok boyutlu ve çok katmanlı tarihsel bir birikimin güncellenmesi olarak görülebilir.

İslam'ın Mâverâünnehir kaynaklı yorumu; tarihsel devamlılığı, toplumsal varoluşu, birlikte yaşama pratiğini, dünyevi ve uhrevi alanlarda tevhide anlayış bağlamında anlamlı bir denge arayışını, değişim ve dönüşümün kendi doğal kanunları etrafında olageldiğini harmanlamış yorumlar kümesidir. Türklerin devlet organizasyonlarına meşruiyet bahşeden bu yorumlar kümesi, aynı zamanda devlet organizasyonları tarafından korunmuş ve evrensel boyuta taşınmışlardır.

Türk-İslam sentezi fikrinin yaslandığı Mâverâünnehir kaynaklı yorumlar kümesi; sivil karakterli olduğu için devleti inkâr etmeyen ama devlet tarafından da

ihata edilmek istenmeyen toplumsal bir süreklilik fikrine içkindir. Tarihsel devamlılık ve evrensellik arayışı, ötekisi olmayan, kendisini ötekisi ile tanımlamayan bir toplumsal kaynaşma fikrini geliştirmiştir ki günceldeki ana sorunların çözümü için başvurulması gereken bir tarihi tecrübeye karşılık gelmektedir.

Bu bağlamda Türk-İslam sentezi özü itibariyle; ne ifrat ölçülerinde "Modernist Milliyetçiliğe" kapı aralayarak medeniyet değişimini meşrulaştırır ne de tefrit ölçülerinde "etnik milliyetçiliğe" kapı aralayarak Anadolu ve Anadolu hinterlandının mozaığında etnik bir tahakküme cevaz verir.

"Türklerin milliyeti Türklük, beynelmileliyeti İslâmlıktır" ifadelerinde kendini gösteren bu tavır, en iyi ifadesini Ziya Gökalp, Köprülü-zâde Fuad, Yahya Kemal, Hilmi Ziya, Ahmed Hamdi Tanpınar ve Peyami Safa'da bulur. Türkçülerle İslâmcılar "İslâm beynelmileliyeti" fikrinde birleşir... Şekil ve gaye birliği esas alındığında İslam medeniyetini vücûda getiren unsurların kendi hususi karakterleri silinir ve ümmet karakteri ortaya çıkar." (Şeker, 2007: 152-153).

Özal'ın Cumhurbaşkanı sıfatıyla 13 Ocak 1993 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Bosna Mitinginde yapmış olduğu konuşma; Türkiye toplumunun, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin tarihsel devamlılığı, toplumsal varoluşu, birlikte yaşama pratiğini, dünyevi ve uhrevi alanlarda tevhidi anlayış bağlamında anlamlı bir denge arayışını, değişim ve dönüşümün kendi doğal kanunları etrafında olageldiğinin bir ifadesidir:

"Türkiye bir okyanus adası değildir. Dünyanın en sancılı bölgesinde, Balkanlarda, Ortadoğu'da ve Kafkaslar 'da asırlardan beri kendi gücüne dayanarak ayakta kalmayı başarmış onurlu bir ülkedir. Ve belki en mühimi Türkiye laik bir ülkedir, Türkiye demokratik bir ülkedir, Türkiye Müslüman bir ülkedir. Bu üç unsur Türkiye'yi yeniden oluşturulmakta olan yeni bir dünya sahnesi içinde benzersiz ve son derece önemli bir konuma getirmiştir. Bunun içindir ki, Türkiye'nin hacet kapıları açılmıştır, diyorum. Hacet kapıları sözünden muradım budur. İçeriden ne kadar tenkit edilirse edilsin, Türkiye bugün Doğu Avrupa devletlerinden Uzak Doğu'ya kadar, Kafkasya'dan Orta Asya'ya kadar, son derece tutarlı, mantıklı ve geçerli bir devlet modeli sunmaktadır. Türkiye kendi öneminin farkına varmalıdır, varmak zorundadır. Bizim lâıyık veçhile kavrayamadığımız bu kritik önem yüzünden, aniden gündemimize giren fitneyi, fesadı ve ihaneti de icap eden dikkatle değerlendirmek zorundayız..."Bosna-Hersek'teki Müslüman kardeşlerimizin çekmiş olduğu tarifsiz

ıstıraplar çok kısa zamanda telafi olacaktır. Bosna-Hersek yalnız değildir. Biz bugün de yarın da Bosna-Hersek'in yanındayız. Bosna-Hersek de hem bugün hem yarın bizimlidir; gönlümüzde ve kafamızdadır. And olsun ki, Türkiye Cumhuriyeti var oldukça Bosna-Hersek'in yok olmasına göz yumulmayacaktır.” (Özdemir, 2014: 548).

3.2.3. Turgut Özal'ın Bürokratik Vesayet İle Mücadelesi

İdris Küçükömer, Bürokratik vesayeti; “Üretim gücünü temsil etmeyen bir politik güç geçicidir önermesinden hareketle, herhangi bir üretim gücünü temsil etmeyen bürokratların politikanın bu geçici otonomisini devam ettirmek istemeleri” şeklinde açıklamaktadır. Küçükömer bürokrati ise; “Politik güce devamlı olarak sahip olmak isteyen ve bu yoldan artığın bir kısmına el atan ve de bunu yaparken üretim güçlerinin gelişme hızını azaltan ya da durduran yönetici grubu” olarak tanımlamaktadır. (Küçükömer, 2007: 197).

Aşkın devlet anlayışının hâkim olduğu siyasi bir kültüre sahip Türkiye’de bürokratik vesayetin etkin olması dolaysızdır. Türkiye’de yerleşik devlet geleneğinin devleti efendi, vatandaşı ise devletin şekil vereceği malzeme veya devlet amaçlarının naçiz hizmetkârı olarak gördüğü... bilinmektedir (Yayla, 2005: 585).

Özal’ın bürokratik devlet anlayışı ile mücadelesinin en önemli merhalesi ANAP’ı kurarak siyasi hayata atılmasıdır. ANAP’ın 12 Eylül Askeri rejiminin icazetli sağ ve sol partileri MDP ve HP karşı elde etmiş olduğu iktidar başarısı, Türkiye toplumunun normalleşme arayışlarına vermiş olduğu desteği açıklamaktadır.

1980’lerde Özal’ın liderliği Kemalist liderlikle yer değiştirdi ve yeni bir siyasi kimlik, müttefiklik yapısı, ekonomik dış politika ve etnik politika gündeme getirdi. Özal liderliği Kemalist liderliğin temel prensiplerini değiştirdi ve gücünü zayıflattı. Özal liderliği Kemalizm’in altı okundan ikisi olan devletçilik ve popülizmi ortadan kaldırdı ve laiklik, milliyetçilik, reformculuk ve cumhuriyetçilik kavramlarının içeriğini değiştirdi. (Vurgun, 2015: 75-76).

Özal bürokratik devlet vesayetinin billurlaştığı güvenlik, yargı ve yürütme bürokrasisi alanlarında önemli değişiklikler yapmıştır. Askeriye üzerinde siyasi erkin etkinliğini sağlamış, Türk Silahlı Kuvvetlerinin üst komuta hiyerarşisini belirleyen

terfi takvimine müdahale edebilmiştir. Körfez krizi sırasında Özal ile Irak politikasında ters düşen Genel Kurmay Başkanı Torumtay'ın istifa tehdidinde aldırılmayarak istifasını hemen kabul etmesi, askeri iradenin sivil iradeye müdahalesine izin vermemesi bu bağlamda önemli bir örnektir.

Özal, hesap verebilen bir devlet anlayışı çerçevesinde devletin dokunulmaz bir varlık olmadığını, savunma, adalet, güvenlik, eğitim, sağlık, büyük altyapı inşaatları ile halkın refah ve mutluluğunu arttırmaya yönelik kamu hizmetleri ifasının devletin temel görevi olduğunu sürekli olarak seslendirmiştir.

Özal, devleti, soğuk ve vatandaşına mesafeli olan bir kurum olmaktan çıkararak, vatandaşı için çalışan, çabalayan bir yapıya dönüştürmeye çalışmıştır. Başbakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı dönemlerinde yurtdışı gezilerine işadamlarını heyetler halinde götürmüş, ticari bağlantılarına aracılık etmiştir. Yabancı sermayenin Türkiye'de reel sektöre kalıcı yatırımlar yapması yönünde kişisel olarak gayret göstermiş, Türkiye'nin bir cazibe merkezi olabilmesi için gerekli tanıtım ve destek çalışmalarına bizzat katılmıştır.

Özal, yasama ve yürütme üzerindeki bürokratik yapının etkisini kırmak, yasama ve yürütme faaliyetlerinde siyasi iradenin etkisini kalıcı hale getirmek için gerekli çaba ve dikkati sürekli sergilemiştir. Özal, bürokrasinin kendisini her şeyin üzerinde, her şeyden farklı, bağımsız bir özne olduğu anlayışı ile etkin bir şekilde mücadele etmiştir. Bu konuda anılarında önemli açıklamalar bulunmaktadır:

“Kadro kanunlarını getirdik. Yani kadro unvanlarını değiştirdik. 35 bin unvan vardı kamuda. Bunu 150'ye indirdik. Umum müdürlüklerinin sayısını azalttık... Ama sonra, bürokraside hep böyle genişleme istidadı var. Kontrol edemezseniz, bürokrasi kendi kendini büyütür... Kararlar ve kanunlar, önceden planlandığı için kolay hazırlandı... Benden sonra böyle olmadı bu... Şimdi de böyle değil... Eskisi gibi, kanunları ilgili bakanlığın bürokratları hazırlıyor. Başka bakanlıkların da mütalaası alınıyor. Tabii her bakanlık kendine göre bir şey takıyor ve bürokrasi ilave ediliyor metinlere... Benim başbakanlığımın farkı, hazırlıklı olmamdı... Bir nevi, dersimi önceden ve çok iyi çalışmıştım. Bizim en önemli kanunlarımızın hepsi Başbakanlıkta hazırlanmıştır. Hepsinin yazılmasında da, benim tek tek katkım vardır...

Reform yaparken, tek tek detaya inemediğiniz takdirde, çok probleme düşersiniz. Yani öyle şeyler koyarlar ki kanunların içine, sonra altından kalkamazsınız... ” (Barlas, 2001: 69).

Özal, 1992 yılında yapılan 3. İzmir (Türkiye) İktisat Kongresinin açılış konuşmasında devletçi doktrinler çağının kapandığını; Türkiye’de devletçi bakış açısının yeniden güç kazandığı bir dönemde ve süreç içerisinde 28 Şubat Postmodern Askeri Darbeyi gerçekleştirecek olan unsurların önünde adeta son bir kez daha hatırlatmıştır.

“1980’li yıllar ise, bütün dünyada ortak bir kanaatler bütününden, yani devletçi doktrinlerden yeni bir bütüne, devletçilik karşıtı mücadeleye girildiği yıllardır. Bu yıllar, aynı zamanda kitleler çağının sona erdiği yıllardır. Mikroenformatik ile Biyo-teknolojinin birleşmesi şeklinde ifade edebileceğim teknolojik ihtilal, daha çok refah yaratabilmek için kitlelerin büyük sanayi tesislerinde, şehirlerde yoğunlaşma gereğini ortadan kaldırmıştır. Kitleler çağının sonu anlamına gelen bu gelişme, bir anlamda tekil insanı bir kere daha dünyanın merkezine oturtan, bağımsızlığını iade eden gelişmedir. Bireye bağımsızlığının iadesi demek, kitleyi birey karşısında üstün kılan anlayışın, yani devleti bireyin karşısında üstün kılan anlayışın ortadan kalkması demektir. Yeni görüşte, devlet kavramının da mutasyona uğraması kaçınılmazdı. 1979 yılında, bir tebliğimde özetlediğim gibi, yeni görüşte: Bundan böyle güçlü devlet, memurları çok olan devlet değildir. Güçlü devlet, harcamaları çok, fakat iki yakası bir araya gelmeyen devlet değildir. Güçlü devlet, bir istihdam kapısı değildir. Güçlü devlet, bir mabut veya baba değildir. Hepsinden önemlisi, yeni görüşte, aslolan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır. Yani, yeni görüşte hedef, insanın, ferdin bizzat kendisidir. Ekonomik kalkınma sürecinde devlet fertle rekabete girmez; tersine, ona gelişmesini, kalkınmasını kolaylaştıran akılcı hizmetler sunar. Devlet böyle bir yapılanmaya gitmelidir.” (Özal, 1993: 21-22).

3.3. Turgut Özal Döneminde Kürtler ve Terör Sorunu

3.3.1. Kürtlerin Siyasal Temsil Krizi ve PKK Terör Örgütünün

Yükselişi

Özal'ın başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı dönemi, Kürt sorununun giderek artan basıncı altında yaşanmış bir dönemdir (Bora, 2005, s.594). Kürt meselesinin tarihsel gelişimine bakıldığında, problemi 1980 öncesi ve sonrası diye iki döneme ayırmak gerekmektedir. 1980'li yıllara kadar daha çok mahalli bir sorun olarak varlığını sürdüren bu mesele, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle yeni bir aşamaya girmiştir. (Yayman, 2016: 49).

Kürt unsurların etnik kimliklerini aşikâr ederek Türk siyasi hayatında yer alamamaları ve her türlü temsil mekanizmalarından dışlanmış olmaları, neticede Kürt siyasallığını radikalize ve illegalize etmiştir. Kürt siyasallığı radikalize ve illegalize oldukça da Kürt unsurları devlet aygıtından kaynaklı ölçüsüz ve hukuksuz bir baskı ve şiddete maruz kalmıştır.

Özal 1983 yılında iktidara geldiğinde Kürt bölgelerindeki manzara; 12 Eylül Askeri rejiminin yoğun baskısı altında anadilini konuşamayan, olağan itiraz ve taleplerini dahi dillendiremeyen, sindirilmişlik psikolojisinin hâkim olduğu umutsuz bir toplumsallık manzarasıdır. Sıkıyönetim ve OHAL uygulamalarının dayanağını oluşturan “12 Eylül Düzeni”, 13 Eylül'de bölgede terörü bitirme yerine, var olan sorunları içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir (Yayman, 2016: 49).

1980'li yıllarda Türkiye, önce sorunu küçümsemiş, daha sonra ise konvansiyonel yöntemlerle çözmeye çalışmıştır. Bu dönemde sorun, terör meselesine indirgenmiş ve geçmişte olduğu gibi askere havale edilmiştir. Bu mücadeleyi yürütmek için gerekli donanım, bilgi ve teçhizattan yoksun olan TSK, ilk yıllarda önemli kayıplar vermiş ve alan kontrolünü sağlamakta oldukça zorlanmıştır. Birinci Körfez Savaşı sonrası Irak'ın kuzeyinde yaşanan kaos ve istikrarsızlık örgütün ağır silahlar elde etmesine ve daha fazla özgüven kazanmasına neden olmuştur. (Yayman, 2016: 51).

14 Ağustos 1984 tarihinde Eruh ve Şemdinli baskınları ile fiilen terör faaliyetine başlayan PKK süreci içerisinde Kürt bölgelerinde etkin bir güç haline

gelmiştir. PKK'nın Stalinist tutumu, Kürt bölgelerdeki farklı Kürt siyasal yaklaşımları şiddet kullanarak etkisiz hale getirmiş, Kürt siyasallığında PKK, tek temsil yetkisi iddiasını güçlendirmiştir.

Savaş atmosferinin hâkim olduğu otuz yıllık süreçte Güneydoğu'nun yoğun çatışmalı bölgelerinin siyasi yapısını en azından dört eğilimle özetlemek mümkündür: 1) Kamusal alanın daralması, 2) Daralan kamusal alanın neredeyse tümüyle PKK hâkimiyetinde olması, 3) PKK dışı siyasi unsurların kendi köşelerine çekilmesi ve sosyal alanda faaliyet göstererek ayakta kalmaları ve 4) Kimi örgütlenmelerde PKK'nın örnek alınması. Bu son madde, dar ve homojen grupların hiyerarşik temelde kurumsallaştığını söylemektedir. Bir başka anlatımla, varlığını koruma güdüsü, PKK dışındaki alanda kendiliğinden bir parçalanma ile sonuçlanmıştır. (Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu, 2013: 18).

Fehmi Kuru'nun *Terör ve Güneydoğu Sorunu* adlı kitabında 'Sloganları Aşmadan" başlıklı bir analizi vardır ve burada (1984 Kasım ayında olmalı) bölgeyle ilgili gözlemlerini aktarmıştır: (Aktarım: Özdemir, 2014: 483).

"Havaalanından Van'a girerken, karşı dağın üzerinde iki slogan yazılı: 'Önce Vatan' ve 'Ne Mutlu Türküm Diyene'... Bitlis'e girerken yine aynı sloganlar... Hakkâri'de de aynı... Yalnız dağların üzeri değil. Bu üç şehirdeki her heykel ve büste Vilayet konaklarında da Türk olmanın faziletleri ile ilgili vecizeler kazılmış. Ancak bu sloganların ve slogancılığın bu bölgede birlik ve beraberliği sağlamada yeterli olmadığını anlamamak için kör olmak gerek."

Fehmi Kuru'nun bölgeyle ilgili gözlemleri şöyle devam eder: (Aktarım: Özdemir, 2014: 483).

"Benim de katıldığım bir toplantıda Turgut Özal, Bitlis'te ardından da Hakkâri'de vilayet konağı önünde halka hitap etmiş. Konuştuğu kürsünün içi -her zamanki gibi- zırhlarla kaplanmıştı. Ancak daha öncekinden farklı olarak burada kullanılan kürsünün üstü de kurşungeçirmez camlarla donatılmış... Çevrede bulunan bütün binaların üstü, görünür her yükseklik tepeden tırnağa silahlı özel tim mensuplarıyla doluydu. Kürsünün kurulu olduğu alan da korumalarla kaynıyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı, bir kısım TC vatandaşlarından böyle korunuyordu."

Özal, 1984-90 döneminde Kürt sorununun siyasallaşmasını ve PKK hareketini "basit bir terör olayı" olarak biraz küçümseme eğiliminde olmuştur, özellikle Güneydoğu Anadolu Kalkınma Projesi'nin (GAP) sağlayacağı gelişmeyle, "terörü besleyen" hoşnutsuzluk kaynağının kuruyacağını düşündüğü anlaşılır (Bora, 2005 s.594). Özal'ın bu tutumu, güvenlikçi yaklaşımın devamı için gerekli siyasal meşruiyeti sağlamıştır.

Fakat süreç içerisinde sorunun salt ekonomi temelli olmadığı ortaya çıktıkça Özal sorunun anlaşılması yönünde daha derin araştırmalara yönelecek, farklı açılımları yoklayacaktır. Özal, Cumhurbaşkanlığı döneminde sorunun genişliğini ve derinliği daha da yakından görecektir, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e bir "Kürt Vasiyeti"nde bulunacak; "Bu meseleye çözüm bulamazsak, büyük, hatta orta devlet olma şansımızı kaybetme ihtimali mevcut olduğu gibi, zayıf ve perişan hale gelmemiz ihtimali de mevcuttur." Diyecektir.

3.3.2. PKK Terörü ile Devlet Arasında Kalan Kürt Toplumsallığı: Kürtlerin Kendisine ve Toplumsal Bütüne Yabancılaşması

1978 yılından 1987 yılına kadar devam eden dokuz yıllık sıkıyönetim ve 1987 yılında başlayıp 2002 yılına kadar devam eden Olağanüstü Hal şartlarında PKK, büyüyerek Türkiye'nin en önemli sorunu haline gelmiştir. On beş yıl boyunca sıkıyönetim uygulaması kırk altı kez uzatılmıştır. Başka bir ifadeyle bölge yirmi dört yılı, olağanüstü yönetim düzeni içinde yaşamıştır. Bölgenin çeyrek asır boyunca olağan olmayan yönetim usulleriyle idare edilmesi, sonunda olağanüstü bir sosyoloji yaratmıştır. (Yayman, 2016: 49).

Kürt bölgelerindeki halk, iki gücün baskısı altında yaşamak durumunda kalmıştır. Bir tarafını devletin, diğer tarafını ise PKK terör örgütünün oluşturduğu çifte baskı; zora dayalı "çifte sadakat" beklentisi sarmalında cereyan etmiştir. Zora dayalı çifte sadakat sarmalı, Kürt bölgelerinde sosyal psikolojik açıdan çifte bir yabancılaşmayı beraberinde getirmiştir.

Birincisi; ölçsüz ve hukuksuz devlet aygıtı baskısı ile devleti tercih ettirme çabaları, Kürt halkının ulusal bütünlük ile zaten zayıf olan ilişkilerini zedeleyerek

daha da zayıflatmış, Kürt halkını bir vatandaş algısı dâhilinde ulusal bütünlük duygusuna neredeyse tamamen yabancılaştırmıştır.

Devlet sadece PKK için değil, herkes için bir sistematik kötü niyet ve zulüm aktörü olarak cisimleşmiştir. Asker ve polis bir “toplumsal düşman”, en iyi haliyle “güvenilmez bir yabancı” olarak zihinlere yerleşmiştir. (Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu, 2013: 18).

İkincisi; PKK terör örgütünün rakipsiz siyasal temsil iddiasının harekete geçirdiği Kürdün Kürde uyguladığı baskı ve şiddet, nihayetinde Kürt halkının kendi bölgesine ve yaşam alanına yabancılaşmasına neden olmuştur. Kürt halkı yaşamış olduğu bölgeleri, sanki başka bir evrenmiş gibi bütünden kopuk olarak algılamasına neden olmuştur.

Bölge ekonomisi son 25 yıldır devam eden terör eylemlerinin de etkisiyle, üretim anlamında darbeler yemiş ve geriye gitmiştir. Tarım ve hayvancılık, terör nedeniyle yayla ve meraların yasaklanması ve yaşanan göçler nedeniyle pek çok il ve ilçede bitme noktasına gelmiştir. Güvenlik problemleri ve bölgeye özel olumsuzlukların da etkisiyle sanayi ve ticaret yatırımları hiçbir zaman istenilen düzeylere gelememiş, teşviklere rağmen bölgeye batılı sermaye çekilemediği gibi, bölgedeki sermaye de batıya yönelmiştir. Tüm bu olumsuz gelişmeler, bölgenin ekonomik geri kalmışlığı temelinde örgüt propagandalarına ve konunun istismarına neden olmuştur. (Bilgiç & Akyürek, 2012: 79).

PKK terör örgütü ile devlet arasında sıkışıp kalmış halk sürekli olağan üstü bir durumda yaşamak zorunda kaldığı için, Kürt bölgelerinde hayatın akıp giden olağan ritmi kaybolmuştur. Yabancılaşma hemen her alanda kendisini göstermiştir:

- Yoğun işsizlik, umutsuzluk ve derin çözümsüzlük algısı toplumsal düzeyde yaygın ve derin bir ataletin ortaya çıkarmasına neden olmuştur. Bölge insanının geleceğe ait planlarının olamadığı bir ortamda kişi ilk önce kendisine yabancılaşmıştır.
- Zora dayalı ya da gönüllü, PKK’ya aktif katılımlar nedeniyle aile bütünlükleri parçalanmış, duygusal bir yabancılaşma yaygınlaşmıştır.
- Riskin büyük olmasına paralel maddi getirisi yüksek, her türlü kaçakçılık, vurgunculuk, uyuşturucu trafiğine dâhil olma vb. kanunsuz

ve ahlak dışı faaliyetler adeta bir sektör haline gelmiştir. Yüksek riskine rağmen kolay para kazanma dürtüsünün yaygınlık kazanması, moral değerlere yabancılaşmayı beraberinde getirmiştir.

- Kamu hizmetlerinden bedelsiz yararlanma eğilimi, toplumsal düzeyde nimet/külfet dengesi algısının parçalanmasına neden olmuş, sürekli talep eden anormal bir toplumsallık oluşmuştur.
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan yoğun intihar, ensest ilişkiler, ölçsüz aile içi şiddet, yaygın psikolojik travmalar olağan olmayan bir hayatın temel göstergeleri olarak bölgedeki derin yabancılaşmayı gözler önüne sermektedir.

Kürt bölgelerinde yaşanan yabancılaşma, Kürt toplumsallığı ile PKK arasında kurulan paralellik algısının yükselmesi ve toplumsal değerler erozyonunun vahim bir çıktısı ise; Türkiye toplumunda Kürt algısını negatif bir boyuta taşımış olmasıdır. Türkiye toplumunda negatif bir Kürt algısının oluşumu, Kürt halkının toplumsal bütüne dâhil olma imkânını, tepkici bir mahiyet ile büyük ölçüde ketlemektedir.

Uzun yıllar Kürt Sorunu, devlet ile Kürtler, hatta Kürtlerin de sadece bir kısmı arasındaki bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Toplum, köyüne/kentine gelen asker cenazeleri vesilesiyle bu sorunla yüzleşmeye başlamış ve doğal olarak da sorunu bir terör ve güvenlik sorunu olarak algılamıştır. Ancak bu durum, Türkiye'deki Kürtler ile diğer insanlar arasındaki ilişkileri fazla etkilememiştir. Bir başka ifadeyle, sorun topluma mal olmamış, toplumsallaşamamıştır. Aradan geçen bunca zaman, gelişen iletişim teknolojisi ve değişen şartlar dolayısıyla toplum, sorun hakkında daha fazla bilgi edinmeye ve sorunu tartışmaya başlamıştır. (Tesev, 2011: 42).

Özellikle zorunlu göç, sorunu tüm ülke sathına yaymıştır. Ülkenin diğer bölgelerine göç eden Kürtlerle karşılaşma, sorunun toplumsallaşması sürecini iyiden iyiye hızlandırmıştır. İki taraf açısından da, pek de gönüllü olmayan, hatta tam tersine biraz da zorunlu olarak gündeme gelen bu karşılaşma, bir süre sonra karşılıklı olumsuz duyguların gelişmesine ve giderek nefretin derinleşmesine yol açmıştır. (Tesev, 2011: 42).

BÖLÜM IV

TURGUT ÖZAL DÖNEMİNDE KÜRT SORUNUNA İKİ YAKLAŞIM; GÜVENLİKÇİLİK VE ENTEGRASYON

4.1. Turgut Özal Döneminde Kürt Sorunu

4.1.1. Turgut Özal'ın Kürt Realitesi ile Karşlaşması ve Kürt Sorununa Yönelik İki Farklı Yaklaşımı

Başlarda; PKK terör örgütünün 14 Ağustos 1984 Eruh ve Şemdinli baskınını “üç-beş çapulcunun marifeti” olarak gören ve bu olayı sıradan bir asayiş sorunu olarak algılayan Turgut Özal'ın Kürt sorununa ve Kürt sorununun evrildiği terör sorununa iki farklı yaklaşımı olduğu söylenebilir:

Birincisi; Güvenlikçi yaklaşımlarla PKK terör örgütü etkisiz hale getirilecek, ekonomik tedbirler ile PKK terörünü besleyen geri kalmışlık ortadan kaldırılacaktır. Özal, özellikle GAP projesinin ve sanayileşme sürecinin Doğu ve Güneydoğu bölgelerini kalkındıracağına ve Kürt bölgelerinin ulusal bütünlüğe dâhil olup önemli bir normalleşmenin sağlanabileceğine inanıyordu.

Fakat güvenlik bürokrasisinin çoğu kez siyasi iradeden bağımsız eylemleri ile gittikçe derinleşen Kürt sorunu farklı mecalara yönelmiştir. Özal'ın başbakanlığı döneminde Kürt sorununu bir yandan güvenlik kuvvetlerine havale etmesi, diğer yandan PKK'yı hafife alması ve mesaisinin çoğunu kalkınma sorunlarına ayırması, problemin derinliğini görmesini engellemiştir (Yayman, 2016: 318).

İkincisi; Özal'ın Kürt sorununu derinlemesine ele alması ve sorunun kesin çözümü için çaba harcamasıdır. Özal, iktidarının ilk döneminde Kürt meselesinde kontrollü bir siyaset izlerken, cumhurbaşkanlığı döneminde daha özgürlükçü bir yaklaşım içinde olmuştur (Yayman, 2016: 318). Fakat Özal önemli bir siyasal paradoks ile karşı karşıya kalmıştır.

Turgut Özal'ın 9 Kasım 1989 tarihinde cumhurbaşkanı olup köşke çıkmasıyla değişen ANAP, Turgut Özal'ın "özgürlükçü ve liberal" fikirlerinden uzaklaşmıştır. Parti daha statükocu bir çizgiye kayarken, Kürt meselesine yaklaşımda da Turgut

Özal'dan farklılaşmıştır. Bu durum aynı zamanda ülkedeki genel havanın da değiştiğini göstermektedir. 1990'lı yılların ilk yarısındaki özgürlükçü hava 1990'lı yılların ikinci yansıya birlikte yerini daha güvenlikçi bir perspektife bırakmıştır. Turgut Özal, Kürt meselesinde "daha özgürlükçü, daha demokrat" bir siyaset izlerken, Mesut Yılmaz liderliğindeki Anavatan Partisi Özal'ın gerisinde bir noktaya düşmüştür. (Yayman, 2016: 318).

Mesut Yılmaz liderliğindeki ANAP, 20 Ekim 1991 genel seçimlerini kaybederek iktidardan düşmüştür. ANAP'ın iktidardan düşmesinin ardından kurulan hükümetler, Kürt sorununu güvenlik bürokrasisine havale eden bir yaklaşım içinde bulunmuşlardır. Böylece Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Kürt sorununu çözüm için göstermiş olduğu çaba, siyasi destek ve kararlılık açısından karşılık bulamamıştır.

Devlet Bakanı Işın Çelebi'nin aktardığına göre, Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Güneydoğu politikasında yeni bir anlayış getirmek istemektedir; nitekim tanınmış sendikacılar Fehmi Işıklar ve Abdullah Baştürk'le 1990 başında görüşürken şunları söylemiştir: (Özdemir, 2014: 491).

“Birçok neden var. Bu nedenleri ortadan kaldırmak da o kadar kolay değil. Bunun için bir süreç var. Bu sebepleri ortadan kaldırmak için ikna edilmesi gerekenler var. Hepsini biz tek tek kontrol edemeyiz. Hangi karakolda ne oluyor, hangi komutan ne yapıyor, emniyet müdürü ne yapıyor... Hepsini kontrol edemeyiz.”

Özal, aslında bölgede olup-biteni bütün yönleriyle (çıplaklığıyla) anlamak istemektedir ve buna da en yetkili makamda oturan kişi olarak anayasal hakkı bulunmaktadır. Fakat bölgeyle ilgili raporlarda kirli bir bilgi akışının varlığının da farkına varmıştır. 10 Ekim 1991 Perşembe günü Cumhurbaşkanı Diyarbakır'a gider. Dönüşte uçakta yanındakilere şunları söyler: (Özdemir, 2014: 491).

“- Resmi bilgilere itibar etmiyorum. Bana her gün halkın her kesiminden insan geliyor. Ne yapıp edip bu insanları terörün pençesinden kurtarmalıyız. Şu anda kimsede hazır reçete yok. Benim de yok. Ama 24 saat bu işi düşünüyorum. MGK Genel Sekreterliğine, OHAL Valisine, herkese söylüyorum. *Think thankler* kurun. Düşünceler üretin, sosyal yapıyı inceleyin, sebeplerini bulalım ki çözüme ulaşalım. Ama ne yazık ki askerler dâhil herkes günlük yaşıyor. Kimse uzun vadeli ve etraflı

düşünmüyor. Türkiye bu sorunu mutlaka halledecektir. Etmek zorundadır yoksa batar. Ben hâlâ umudumu koruyorum, Siz de bırakmayın kendinizi...”

15 Ekim 1991 günü *Hürriyet* gazetesinde Özal'ın "Kürt meselesini mutlaka çözeceğim" başlıklı özel açıklaması yer almıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, "Kürt meselesini mutlaka çözeceğim. Bu benim milletime yapacağım son hizmetim olacaktır" dedi. (Özdemir, 2014: 492).

Özal, sorunun kesin çözümü için soruna taraf kesimler ile görüşme iradesini göstermiştir. Hatta “Devlet eşkiya/terörist ile görüşmez” tabusunu yıkan Turgut Özal olmuştur.

Türkiye devleti ile Öcalan arasındaki ilk temas, Öcalan'ın Suriye'nin başkenti Şam'da yaşadığı 1992-1993 yıllarında kurulmuştur. Bu temaslar “dolaylı” görüşme olarak nitelenmelidir, zira o dönemde temaslar Cumhurbaşkanı Turgut Özal'la yakın ilişkisi olan Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği Başkanı Celal Talabani aracılığıyla kurulmuştur. (Çandar, 2011: 56).

Kürt sorunun çözümünde Özal'ın çabası oldukça yoğun olmuştur. Konunun anlaşılması için özel raporlar hazırlatmıştır. Bu raporlar; Kaya Toperi-Aslan Güner Raporu, Adnan Kahveci Raporu, Kemal Yamak Raporu ve Hikmet Özdemir Raporudur.

Büyükelçi Kaya Toperi ve Kurmay Albay Aslan Güner tarafından 1992 yılında hazırlanan "Kürt Sorunu Güneydoğu Anadolu'daki Durum ve Çözüme Yardımcı Olabilecek Öneriler" isimli çalışma, Turgut Özal'a sunulan ilk rapor olma özelliği taşımaktadır. Çalışma toplam 10 sayfadan oluşmaktadır. Bu dönemde PKK'nın en eylemci ve en saldırgan dönemini yaşaması, toplumda ciddi bir yılgınlık duygusuna yol açarken, özellikle 1992 Nevruz'unda yaşanan hadiseler, alarm zillerinin çalınmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler karşısında Turgut Özal kendisini Kürt meselesi konusunda bir şey yapmak durumunda hissetmiş ve doğrudan devreye girerek "barışın" tesis edilmesine öncülük etmiştir. Kaya Toperi-Aslan Güner Raporu'nun temel tespit ve çözüm önerileri; (Yayman, 2016: 333-334).

- Uzun zamandır Türkiye'nin güneyinde, belki Cumhuriyet tarihinin en önemli problemi yaşanmaktadır.

- Bu meseleye bir çözüm bulunamazsa büyük hatta orta büyüklükte devlet olma ihtimali mevcut olmadığı gibi zayıf ve perişan hale gelme ihtimali muhtemeldir.
- Terörle mücadele edilirken, halkın ciddi şekilde rahatsız edildiği, hırpalandığı, küstürüldüğü gözden uzak tutulmamalıdır.
- Problemin bu şekilde sürüp gitmesi Kürt etnik kimliğini benimsemekle beraber Türkiye Cumhuriyeti'nin sadık ve sağlam vatandaşı olanlarda kırgınlık, endişe ve hassasiyet yaratmaktadır.
- Bugün Kürt milliyetçiliğinin her geçen gün daha geniş toplum kesimlerince benimsendiği tespit edilmektedir. Kürt milliyetçiliği bilinçli bir şekilde gelişmekte ve geliştirilmektedir.
- Karşılaşılan problem basit bir terör olgusunun çok ötesinde daha derin bir sosyolojiye karşılık gelmektedir. Bu bağlamda çözümleri kısa-orta vade ile orta-uzun vadeli düşünmek elzemdir.
- Terörle mücadele için yapılacaklarla bölge halkıyla ilişkilerdeki hareket tarzını ayırmak gerekmektedir.
- Terörle mücadelede yapılan hataların ve eksikliklerin hiçbir biçimde saklanmadan ortaya konularak tartışılması ve bunlara gerçekçi çözüm bulunması gerekmektedir.
- Bu meseleyle ilgili her şey tarafsız, önyargısız bir şekilde açıkça ve serbestçe tartışılmalıdır. Tartışma ortamı doğruları ve yanlışları ortaya çıkaracak ve gerçekleri daha kolay öğrenmemize imkân sağlayacaktır.
- Tartışmayı engellemek, gerçekleri saklamak meseleyi azaltmayacak; aksine tedbirler yanlış olacağı için giderek daha da büyütecektir.
- Gerek dünyadaki son oluşumlar sonucu ortaya çıkan etnik milliyetçilik anlayışının etkisi, gerekse Türkiye'nin yakaladığı tarihi büyüme fırsatını engellemek isteyen dış güçlerin teşvik ve desteği ile bugünkü ciddi boyutlara ulaşan Güneydoğu ateşi, eğer bir yanlış yapılmazsa, acele ve fevri davranılmaz, soğukkanlılık kaybedilmez ise 5-10 yıl içinde milliyetçilik akımının şiddetini kaybetmesi ve dış desteğin azalması sonucu, kendiliğinden hafifleyerek sönecektir.

Raporda Kürt meselesinin demokratik yollardan çözüm önerileri yanında ayrıca PKK terörüne karşı alınması gereken tedbirler de sıralanmaktadır.

Cumhurbaşkanı Özal bu durumu birçok konuşmasında belirtme ihtiyacı duymuş ve "terör meselesi ile Kürt meselesini" birbirinden ayrı tuttuğunu ısrarla vurgulamıştır. Bu bağlamda bir yandan terörle mücadele kapsamında ordunun modernizasyonuna hız verirken, diğer yandan yasakların kaldırılması ve özgürlüklerin önünün açılması hususunda devrim sayılabilecek adımlara öncülük etmiştir. (Yayman, 2016: 335).

Türkiye siyasetinin ve Anavatan Partisi'nin önemli figürlerinden biri olan Adnan Kahveci, Cumhurbaşkanı Turgut Özal için 1992 yılında bir rapor hazırlayarak kamuoyuna açıkladı. Adnan Kahveci'nin, raporunu bölge tarihinin en kanlı Nevruz kutlamaları sonrasında kaleme almış olması, çalışmayı, öne sürülen çözüm teklifleri kadar kıymetli hale getirmektedir. Kahveci raporun girişinde çalışmanın amacını şu şekilde tanımlamaktadır: (Yayman, 2016: 336-337).

“Kürt sorunu bugün Türkiye'nin gündeminde enflasyon ve işsizlikten çok daha önemli bir boyut kazanmıştır. Sorunun çözümü için somut ve kapsamlı öneri üreten hemen hemen yok gibidir. Eğer Kürt sorununa ciddi teşhis konmazsa ve ciddi çözümler uygulanmazsa, Türkiye iç harbe sürüklenir. Her ölen asker ve polisten sonra, Kürtlere karşı ayrımcılığın arttığına dair belirtiler vardır. Bu gizli gizli ve hızla artan ayrımcılığı mutlaka durdurmalıyız. Yoksa hızla iç savaşa gideriz.”

Adnan Kahveci raporunda Kürt meselesinin çözümüne yönelik şu önerileri getirmektedir: (Yayman, 2016: 341-342).

- Türkiye, Kürt meselesine çözüm getirmek için saplantısız ve çağdaş düşünmek zorundadır. Hiçbir şekilde geçmişteki olaylardan dolayı şartlanmamalıdır.
- Bölücü terör var diye bazı sorunları çözmekte inatlaşılmalıdır. Bir sorunu çözebilmek için, önce onu iyi analiz etmek gerekir.
- Kürt meselesinin ekonomik boyutuna da gerçekçi bir çözüm getirmek gerekmektedir. Çünkü iş, aş ve eş sorununu çözmüş insanların bölücü teröre kendilerini kaptırmaları ihtimali çok zayıftır.
- Bölgede "YAP- İŞLET- DEVRET" modeli hayata geçirilmelidir.
- Bölgedeki esnaf ve sanatkâra aynı kredilerle tezgâh, makine ve cihaz verilerek, taşınan ve taşınacak sanatkârlara şimdiden bu şekilde yatırım yapmak imkânı getirilmelidir.

- Ekonomik olarak önemli bir husus da yöredeki esnaf, sanatkâr ve çiftçiye sahip çıkmak ve onları desteklemektir.
- Öncelikle meraların statüsü değişmeli, mera verimleri bugünkünden 5 ila 10 misline çıkarılmalıdır.
- Meraların gerekirse özelleştirilmesi yoluna gidilmelidir.
- Aynı şekilde ormanlar da şartlı olarak özelleştirilmeli, çıplak hazine arazileri ağaçlandırılma amaçlı ve şartlı olarak öncelikle Doğu'dan başlayarak köylüye verilmelidir.
- Yem bitkileri üretimi teşvik edilerek hayvancılık kredileri aynı esaslara çevrilmelidir.
- Koruculuk sistemi, yöre milletvekillerinden ve halkından gelen tekliflerle ıslah edilmeli, terör olaylarının azalmasına bağlı olarak zamanla tasfiye edilmelidir.
- Kürtçe radyo-televizyon yayınına izin verilmelidir.
- Kalıcı çözüm için Olağanüstü Hal ve Bölge Valiliği kaldırılmalıdır.
- Kürt realitesi, Kürt kimliği ve dili hızla kabul edilerek Kürtlerin siyasal haklar verilmelidir.
- Bölücü terörü azaltmanın yolu, anti-terör yasalarını etkin bir şekilde, Almanya'nın ve İtalya'nın işlettiği şekilde işletmektir.
- Anti-terör yasaları, Avrupa ülkelerinin işlettiği şekilde çalıştırılırken, demokratikleşme de Avrupa düzeyine çıkartılmalıdır.

Adnan Kahveci'nin "Kürt Meselesi nasıl çözülmez?" isimli raporu, meselenin demokrasi çerçevesi içinde çözülmesi gerektiğini ileri sürerken demokrasi tercihinden geri adım atılması durumunda çok daha büyük sorunların çıkacağını belirtmektedir. Kahveci raporunda, saplantısız ve özgür düşünmek konusunda ciddi uyarılarda bulunduktan sonra probleme çözüm üretilememesini sert biçimde eleştirmektedir. (Yayman, 2016: 342).

Orgeneral Kemal Yamak'ın raporu hem yapılan değerlendirmelerin özgünlüğü, hem de Yamak'ın asker kökenli biri olması sebebiyle daha da önem kazanmaktadır. Orgeneral Yamak'ın bu noktada kalıcı barışın sadece asayiş tedbirleriyle değil demokrasi ve siyasi tedbirlerle geleceği yönünde bir yaklaşımı bulunmaktadır. Kemal Yamak Raporu'nun en çarpıcı ifadesi, mücadelenin sadece asker ve güvenlik

güçleriyle yapılmasının, yetersiz, noksan ve yanlış bir uygulama olduğu cümlesidir. Yamak Raporunda kalıcı, devamlı ve bölgenin bütününe kapsayacak başarılı bir sonuca ancak topyekûn devlet çapındaki tedbirlerle ulaşılabileceği ileri sürülmektedir... Genel olarak kamuoyunda TSK'nın çoğunlukla bu meseleyi güvenlikçi perspektifiyle ele aldığı gibi bir algı bulunmaktadır. Orgeneral Kemal Yamak'ın raporunda dile getirilen hususlar, bu düşüncenin yanlışlığını ortaya koymaktadır: (Yayman, 2016: 343)

- 1800'lerden günümüze değin Osmanlı imparatorluğu döneminde 12, Türkiye Cumhuriyeti döneminde 3'ü ciddi olmak üzere 25 olayın vuku bulduğu bu bölgemizde, asırlardır birlikte yaşadığımız, bu toprakları birlikte vatan yaptığımız, birlikte kurduğumuz Cumhuriyet'in eşit haklarla vatandaşları olduğumuz bölge halkımız içinde neden bu olaylar devam etmektedir?
- Bugün 20 yıldır Kıbrıs'ta alınamayan eşit haklar; Bosna-Hersek'te aranan haklar ve benzer ülkelerde uğruna mücadele edilen bu değer ölçülerinden ve ülkemizdeki eşit vatandaşlık haklarından, birlikte ve iç içe yaşamının oluşturduğu ortak değerlerden hangisi bu bölgemizde yoktur?
- Öyle ise aranan nedir? Sadece söndürülmesi zor olan milliyetçilik duyguları mıdır? Bunları enine boyuna inceleyerek, belli belirsiz, doğru-yanlış, oluşmuş veya empoze edilmiş sebep ve saikler ne ise gerçek, acı ve üzücü de olsa ortaya koymak ve tedbir paketini bu sebepleri ele alarak oluşturmak, yapılabilecekleri yaparak zamanla yapılacakları bilgiye sunarak, yapılamayacakların nedenlerini açıkça ortaya koyarak, sebepleri ortadan kaldırmak veya tesirlerini zayıflatmak ve şikâyetçi olduğumuz sonuçları olumlu yönde etkileyecek bir uygulamayı esas almak daha doğru ve etkili olmaz mı?
- Bu mücadelenin sadece asker ve güvenlik güçleriyle yapılması hem yetersiz, hem noksan, hem de yanlış bir uygulamadır. Zira askeri tedbirler başarılı olabilir; fakat hem bölgeseldir hem de geçicilik vasfı taşır. Kalıcı, devamlı ve bölgenin bütününe kapsayan sonuçlarla boğuşmak yerine sebepleri de yok ederek sonuca ulaşacak devlet çapındaki tedbirlere ihtiyaç olduğu kabul edilmelidir.

Kemal Yamak'ın çalışması kısa bir çalışma olmasına rağmen özgünlüğü ve önemi, Kürt meselesinin PKK meselesine indirgenmediği, Kürt meselesinin çözümünün güvenlik bürokrasisine havale edildiği bir dönemde, resmi tezlerin dışında farklı tezler ileri sürmesinden kaynaklanmaktadır (Yayman, 2016: 342).

Hikmet Özdemir, 1990'lı yıllarda önce SHP Genel Başkanı Erdal İnönü'nün daha sonra ise Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın danışmanlığını yapmıştır... "Güneydoğu için Bir Model Önerisi" isimli rapor, Hikmet Özdemir tarafından hazırlanıp, Turgut Özal'a sunulmuştur. Özdemir, raporunda güvenlikçi perspektiften ziyade demokrasi yaklaşımını benimsemiştir... Hikmet Özdemir'in modeli "Yeni Bürokrasi, Ekonomik Gelişme ve Adaletli Yönetim" şeklinde üç önemli ayak üzerinde yükselmektedir. Raporda dile getirilen bazı önerileri şu ana başlıklar altında sıralamak mümkündür: (Yayman, 2016: 345-348).

- İdari reform kaçınılmazdır: Problemin çözümünde yerel yönetimlerin güçlendirilmesinden daha çok, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde merkezi hükümetin yeniden ve sağlam bir şekilde inşa edilmesi gerekir... Olağanüstü yönetim modelinin, bugüne kadarki gelişmelerde bakıldığında yıprandığı ve bölge halkı tarafından tepkiyle karşılandığı görülmektedir. Türk bürokrasisinde topyekûn bir yeniden yapılanma ihtiyacı bulunmaktadır.
- Sınır ticareti serbest bırakılmalıdır: "Yap-İşlet-Devret" modeli uygulanmalıdır. Hayvancılığın geliştirilmesine önem verilmelidir. Bölgede vergi indirimi yapılmalıdır. Küçük el sanatlarının geliştirilmesi için özel tedbirler alınmalıdır.
- Bölgesel ve yerel partilerin faaliyetine izin verilmelidir. Demokrasinin yerleştirilmesi ilkesi esas alınmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti otoriter ulus devletten-demokratik ulus devlete dönüşmeli ve demokrasi yeni ufuklara yelken açmalıdır. Siyasi partilerin ülke genelinde örgütlenmesi ve merkezlerinin Ankara'da bulunması zorunluluğu kaldırılarak, bölgesel ve yerel partilerin faaliyeti mümkün kılınmalıdır. Seçim barajları kaldırılmalı ve iki turlu dar bölge ve ülke oranlı bir seçim sistemine geçilmelidir.

- Kürt yurttaşlarımızın yaptığı her eylemin "bölücülük veya terörist eylem" olarak görülmesi, bu yurttaşlarımızda aidiyet duygusunu zayıflatan bir etki yapacaktır.
- Kürdoloji Bölümü açılmalıdır. Anadilin kullanılması ve kültürel farklılığın sürdürülmesi hakkı önündeki engeller kaldırılmalıdır. Kişi ve toplulukların ilgili bakanlığın gözetiminde özel eğitim ve öğretim kurumları açmasına imkân sağlanmalıdır. Özel sektörün basım ve yayın kuruluşları oluşturmaya fırsat tanınmalıdır. Kültürel kimliğin asimilasyonu politikaları ırkçılığı tetiklemiştir. Türkiye adaletli bir yönetim kurmalıdır.
- "Din olgusu öne çıkarılmalıdır. Yönetici sınıfın dinin bir kültür ve değerler sistemi olarak sunduğu zenginliklerden istifade edemeyişi önemli bir kayıptır. Toplumların din olgusundan ayrı düşünülmemeyeceği acı tecrübelerle kanıtlanmıştır. Sivil toplumun gelişmesinde dini cemaatlerin rolü her geçen gün artmakta ve önem kazanmaktadır.
- Profesyonel orduya geçilmelidir. Böylesine idari, mali ve kültürel tedbirlerin yanında sınırların etkili biçimde korunması birinci esastır.
- Komşu ülkelerle işbirliği anlaşmaları imzalanmalı ve dostane ilişkiler geliştirilmelidir. Fırat ve Dicle sularının adaletli kullanımıyla ilgili bir "Su Anlaşması" en kısa zamanda imzalanmalıdır. Kuzey Irak'la ilgili akılcı bir politika uygulanmalıdır.
- İçişleri Bakanlığı bünyesinde Güvenlik Müsteşarlığı kurulmalıdır. Köylerin daha insani yollarla toplumsallaştırılması sağlanmalıdır.
- Koruculuk zaman içinde kaldırılmalıdır.
- "Din adamlarından yardım alınmalıdır"
- Örgüt silahı bırakır ve buna kamuoyunu ikna ederse, PKK meselesinin geleceğiyle ilgili referanduma gidilebilir.
- TBMM ve hükümetin örgütle masaya oturması yanlıştır.
- Bölgede kolej açılması teşvik edilmelidir.
- Sivil dini önderlerin yardımı mutlaka sağlanmalıdır.
- Aydınlar, tanınmış şahsiyetler ve meslek kuruluşları ileri gelenleriyle gönüllü irşat faaliyetlerinde bulunulmalıdır.

- Diyanet işleri Başkanlığı ve Diyanet Vakfı bu konuyla ilgili seferber edilmelidir.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Başbakan Süleyman Demirel'e Kürt vasiyeti olarak basına yansıyan metin, Özal'ın meseleye bakışını ortaya koyan en rafine metinlerden biridir. Metin bir anlamda kendisine sunulan tüm raporların yeni bir terkibi ve özeti gibidir. Özal, Kürt meselesi karşısında biryandan demokrasinin diğer yandan güvenlik siyasetinin paralel yürütülmesini istemiştir. "Federasyonu da tartışabiliriz" diyerek tüm ezberleri bozan Özal, problem karşısında büyük bir özgüven duymakta ve bu meseleyi Türkiye'nin büyük devlet olma rüştünün imtihanı olarak görmektedir... Özal'ın vasiyetinden bazı satırbaşları şöyledir: (Yayman, 2016: 350-356).

Vasiyetin temel tespitleri:

Uzun zamandır Türkiye'nin güneyinde, belki Cumhuriyet tarihinin en önemli problemi ile karşı karşıya bulunmaktayız. Siyasi, sosyal ve ekonomik boyutların yanında, kanlı terör olaylarıyla büyük sancı veren "Kürt Olayı" ve Güneydoğu Anadolu'daki sorun, devletimizi her geçen gün daha fazla meşgul etmektedir. Bu sorunun başlangıcı, Osmanlı döneminin son yıllarına kadar uzanmaktadır. Cumhuriyet'in ilk 15 yılında karşımıza önemli bir mesele olarak çıkmış, devleti hayli meşgul etmiş ve muhtelif isyanlar olmuştur. Bunlar, zamanında icabında kanla bastırılmış, bölge halkının bir kısmı "mecburi iskân"a tabi tutularak, Batı'ya yerleştirilmiştir.

Yukarıdaki hususların ışığında, karşılaştığımız sorunun, basit bir terör olgusunun çok ötesinde olduğu aşikârdır. Bu itibarla, çözümleri kısa-orta vade ile orta-uzun vadeli çözümler olarak düşünmek, ayrıca terörle mücadele için yapılacaklarla, bölge halkıyla ilişkilerde hareket tarzını ayırmak gerekmektedir.

Vasiyetin önerileri:

Derinlemesine araştırmalar yapılmalıdır: Bu olayların iç ve dış nedenleri hakkında oldukça bilgi mevcut olmasına rağmen, derinlemesine analiz edilmediğini görmekteyiz, izlemekte olduğumuz politikanın etkinliğini artırmak için, bir yandan

terörle mücadele ederken, öbür yandan da ülke içi ve dışından bilim adamlarının da iştirakiyle, bazı derinlemesine çalışmaların yapılması yararlı olur.

Araştırma grupları kurulmalıdır: Her şeyden önce bölge ve olaylarla bilgi eksikliğini gidermek amacıyla, süratle araştırma grupları kurulmalı ve bu araştırmacılar sosyo-ekonomik, psikolojik harekât ve diğer alanlarda detaylı araştırmalar yapmalı; gerekirse, kamuoyu yoklamalarına başvurarak olayın ve eğilimlerin ne olup olmadığı bütün boyutlarıyla ortaya konmalıdır. Bu gruplara bilim adamları, devlet görevlileri, istatistikçiler, askerler ve diğer uzmanlar dâhil edilmelidir.

Terörle mücadelede halk küstürülmemelidir: Terörle mücadele ediyoruz derken, halkın ciddi şekilde rahatsız edildiği, hırpalandığı, küstürüldüğü göz önünde bulundurulmalıdır. Bu uygulamada, varsa hataların ve eksikliklerin, gerçekler hiç saklanmaksızın ortaya konarak tartışılması ve bunlara gerçekçi çözüm bulunması gerekir.

Güvenlik bürokrasisi yeniden yapılandırılmalıdır: Güvenlik güçlerinin eğitimi, teçhizatı, teknikleri ve halkla ilişkileri konusunda yetiştirilmelerinin yeniden düzenlenmesi yararlı olacaktır. Bölgedeki bütün anayollarda gündüz helikopterle, geceleyin görüş cihazı ile takviye edilmiş özel timler ve zırhlı araçlarla devriye hizmeti yapılmalı.

İstihbarat koordinasyonu sağlanmalıdır: İstihbarat birimleri yeniden düzenlenmeli, MİT, jandarma, silahlı kuvvetler ve polisin koordineli çalışması sağlanmalıdır.

Profesyonel orduya geçilmelidir: Profesyonel, özel eğitim görmüş ve en az beş yıl süre ile hizmet verebilecek 40.000-50.000 kişilik özel kuvvet kurulmalıdır.

Sınır ticareti geliştirilmelidir: Özellikle Güneydoğu'daki sınır bölgelerinde yaşayan halkımızın önemli geçim kaynağı olan sınır ticaretinin geliştirilmesi, hatta serbest bırakılması zaruridir. Bunu teminen mevcut sınır ticareti yerlerinin geliştirilmesi, kapatılanlar varsa bunların yeniden açılması gereklidir.

Problem sahası büyümektedir: Son yıllarda problem esas itibarıyla, önceleri Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin; Tunceli, Şırnak, Siirt, Hakkâri ve Mardin illerinde başlamış, daha sonra diğer Güneydoğu illerimiz ile Ağrı, Erzurum, Erzincan, Kars, Ardahan, Iğdır ve Elazığ illerimize sıçramıştır. Ancak, bununla beraber, halen olayların büyük kısmının Güneydoğu Anadolu'nun Şırnak, Hakkâri, Mardin ve Siirt illerini kapsayan dağlık bölgede ve Diyarbakır, Bitlis tarafındaki dağlık kesimde yoğunlaştığı görülmektedir.

Terör örgütüne verilen destek artmaktadır: Maalesef bu bölgede, ister kendi rızaları, ister korku ve tehdit saikiyle olsun, terör örgütüne verilen destekte ciddi artışlar olduğu ve bunun süratle geliştiği görülmektedir. Ayrıca, örgüte katılmak veya destek vermek amacıyla, dağa çıkan ve Örgüte iltihak eden genç sayısında da önemli artış vardır.

Örgüt şehirlerde de hızla örgütlenmektedir: Bu örgütün dağ faaliyetleri yanında, ovaya indiği, şehir ve kasabalarda da rahatça faaliyet gösterdiği, hatta yol kesme olaylarının adeta olağan hale geldiği de kabul etmemiz gereken bir gerçektir. Diğer taraftan, bölgede hudut karakollarımıza, birliklerimize, devlete ait tesislere ve eğitim müesseselerimize saldırı, baskın, taciz, pusu faaliyetlerinde önemli artış gözlenmektedir.

Örgüt alternatif bir güç haline gelmektedir: Terör örgütünün dağlık ve kırsal kesimde devletin yanında, hatta onun ötesinde, ikinci ve alternatif otorite haline gelme istidadını gösterdiği keyfiyetini de göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim bazı yerlerde vergi toplamaktan yargıya kadar bazı devlet fonksiyonlarını üstlendikleri bile görülmektedir.

Örgüt toplumsal tabanını genişletmek istemektedir: Terör örgütünün, devletin askerlik çağma gelen gençleri silahaltına almasını engelleme çabalarının yanı sıra bu gençleri kendi saflarına çekme gayretleri de bölgede müşahede edilmektedir. Bu suretle, bölgede geniş bir toplumu bu meselenin içine çekme gayretlerinde büyük artış olduğu anlaşılmaktadır.

Bölge halkı güvenlik güçleri ve örgüt arasında kalmıştır: Bu menfi gelişmeler ışığında, bölge halkının bezgin ve tedirgin olduğu ve durumun kötüleşmesi

ve Şırnak benzeri olayların artması halinde, sorunun ülkemizin batısına da belli derecede sıçraması ihtimali kuvvetlenecektir.

Türk-Kürt çatışması olabilir: Diğer endişe verici bir gelişme de, bu durumun Türk-Kürt çatışmasına, hatta kavgasına dönüşmesi ihtimalinin artmasıdır. Mesela, Güneydoğu illerine mal sevkiyatının yavaşlatıldığı, kredili mal verilmediği bazı illerimizdeki işyerlerinde ayırım işaretlerinin başladığı gözlenmektedir.

Mezra ve köyler birleştirilmelidir: PKK terör örgütüne olan desteği kesebilmek için halkın kazanımına önem verilmeli, hizmet götürülmesi güç olan mezra ve köyler, büyük yerleşim yerlerine katılmaya teşvik edilmelidir.

Göç bir plana bağlanmalıdır: Göçün, bu eğilimde devamı halinde yakın bir gelecekte, bölgede 2-3 milyon civarında nüfus kalacağı, diğerlerinin batıya göç edeceği anlaşılmaktadır. Ancak eğer bu göçe el atılmaz ve bir plana bağlanamaz ise, sadece hali vakti yerinde olanların göç etmesi, fakirin bölgede kalması sonucu doğacak, bu da bölgeyi anarşiye hassas, yardımcı hale getirecektir. Bunu önlemek için göçün planlı ve dengeli bir dağıtımının yapılması, hatta yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Bölgede cazibe merkezleri kurulmalıdır: Bölgede cazibe merkezleri olarak belirlenecek bazı illere (Adıyaman, Diyarbakır, Urfa, Mardin, Batman, Siirt, Elazığ, Erzurum, Erzincan, Kars, Ardahan, Iğdır) özel teşvik sistemi uygulanarak, yatırım ve yerleşme için çekici hale getirilmeli, böylece kırsal kesimin boşaltılması teşvik edilmeli, kolaylaştırılmalıdır. Buradaki durum devam ederse, çok büyük problemlerle karşılaşmamız kaçınılmaz olacaktır.

İşsizlik en büyük sorundur: Bölgedeki önemli diğer bir sorun da, işsizliğin çığ gibi büyümesidir. Bu durum, ülkemizde Kürt etnik kimlikli olmakla birlikte kendilerini Türkiye Cumhuriyeti'nin sadık ve sağlam vatandaşları addedenlerde de kırgınlık, endişe ve hassasiyet yaratmaktadır.

Kürt milliyetçiliği yükselmektedir: Bugün ülkemizde bir Kürt milliyetçiliği kavramının her geçen gün daha büyük bir kesimce benimsendiğini ve mevcudiyetini kabul etmek gerekir. Bunun planlı şekilde geliştiğini ve geliştirildiğini görmekteyiz

(yurtiçi ve yurtdışında). Üniversitelerimizde okuyan Kürt etnik kökenli gençlerin, daha ziyade idare ve yargıda çalışacak şekilde yetişmeleri de calib-i dikkattir.

PKK propagandaya ağırlık vermektedir: Söz konusu terör örgütünün, terör faaliyetleri yanında Kürt milliyetçiliğini canlandırıcı çalışmalara, içeride ve dışarıda etkili propagandayla da ağırlık verdiği görülmektedir.

Örgüt paydaşlarını artırma çabası içindedir: PKK'nın yurtdışındaki yabancı Kürt Enstitüleri, insan hakları dernekleri, kendilerine sempati duyan basın mensupları ile yakın temas ve işbirliği içinde oldukları izlenimi edinilmektedir.

Barzani ve Talabani Türkiye ile daha fazla yakınlık istemektedir: Güneydoğu Anadolu'daki terörle mücadele ve Irak ile müşterek sınırlarımızın daha etkin bir şekilde kontrolü ve güvenliğini temin için Kuzey Irak Kürtleri ve liderleriyle temas ve ilişkilerimiz özel bir önem taşımaktadır. Celal Talabani ve Mesut Barzani, her vesileyle Türkiye ile daha yakın ilişkilere büyük önem verdiklerini, PKK ile mücadelede istihbarat dâhil her alanda işbirliğini arzuladıklarını, Kuzey Irak'ın yeniden inşası ve iktisaden ayakta durabilmek için destek ve yardımımıza ihtiyaç duyduklarını belirtmektedirler. Kuşkusuz oradaki durum bizi de yakından ilgilendirir ve etkileyebilir, bu itibarla, bu liderlerle ilişkilerimizi ve temaslarımızı dikkatle, ihtiyatla ve kararlılıkla sürdürmemizin yararı açıktır. Kuzey Irak'taki bu grupları, niyetleri belli bazı dış güçlerin etkisine açık bırakmak yerine, bizim bunlara hâkim olmamız yararlı olacaktır.

Saddam rejimi PKK'yı desteklemektedir: Saddam rejiminin PKK'yı desteklediği ve her türlü yardımı yaptığı bilinmektedir. Saddam rejiminin PKK ile beraber Kuzey Irak Kürtlerini ve Türkmenleri zayıf düşürmesi, hatta bertaraf etmesi veya etkisiz hale getirmesi, bu terör örgütünün Kuzey Irak'ta daha rahat faaliyet göstermesine yol açacaktır. Ayrıca, Talabani ve Barzani'yi de karşımıza almamızın yararımıza olmayacağı izahtan varestedir.

Çözüm Irak'ın demokratikleştirilmesidir: Temaslarımızda, bugüne kadar olduğu gibi, müstakil bir Kürt devletinin mümkün ve "feasible" olmadığı, sorunlarının en iyi demokratik bir sistem kurulmasıyla çözülebileceğinin, kimsenin Irak'ın coğrafi sınırlarının değiştirilmesini kabul edemeyeceğinin ve Kürtlerle beraber

Türkmenlerin de menfaat ve haklarının sağlanması bizim için önem taşıdığı vurgulanması yararlı olacaktır.

Türkiye'nin düşmanları bu problemin çözümünü istememektedir: Şüphesiz, bütün bu gelişmelerin, Türkiye'nin içeride ve bilhassa dışarıdaki düşmanlarının istediği bir husus olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmakta yarar vardır. Gelişen Türkiye'nin özellikle son zamanlarda gerek Balkanlar, gerek Orta Asya'daki Müslüman ve Türk kökenli ülkelerle geliştirmekte olduğu yakın ilişkiler ve dünya politikasında önemli bir yere kavuşması durumundan rahatsız olan çevrelerin, Türkiye'yi rahatsız etmek, en azından süreci yavaşlatmak için çaba göstermiş olabileceklerini göz önünde bulundurmalıyız.

Bu mesele Türkiye'nin büyük devlet olma imtihanıdır: Bu meseleye çözüm bulamazsak, büyük, hatta orta devlet olma şansımızı kaybetme ihtimali mevcut olduğu gibi, zayıf ve perişan hale gelmemiz ihtimali de mevcuttur.

Tartışma ortamı muhafaza edilmelidir: Bu mesele ile her şey tarafsız, önyargısız bir şekilde açıkça ve serbestçe tartışılmalıdır. Tartışma ortamı, doğruları ve yanlışları ortaya çıkaracak ve gerçekleri daha kolay öğrenmemize imkân sağlayacaktır. Tartışmayı engellemek, gerçekleri saklamak meseleyi azaltmayacak, aksine tedbirler yanlış olacağı için giderek büyüyecektir.

Özal'ın vefatından sonra Demirel'e bıraktığı vasiyetin tam tersi olmuş ve Demirel'in cumhurbaşkanı olmasıyla başbakanlığa seçilen Çiller, Kürt meselesini güvenlik bürokrasisine havale etmiştir (Yayman, 2016: 356).

Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde yoğunlaştığı Kürt sorununu anlama ve çözüme çabaları, şüphesiz sorunun derinleşme süreçleri ile yakından ilgili olmuştur. Özal'ın başbakanlıkları sırasında uygulanan güvenlikçi yaklaşımlar, Kürt sorununu derinleştiren etmenlerin başında gelmektedir.

Devlet iktidarının resmi ideolojisi kapsamında ortaya koymuş olduğu güvenlikçi yaklaşımı, hükümet politikalarını aşan bir mahiyete sahiptir. Bu bağlamda Kürt sorununu çıkmaza sürükleyen güvenlikçi yaklaşımları irdelemek; Özal'ın Kürt sorununu "entegrasyon" yaklaşımı içinde çözüme çabalarının hayati önem ve kıymetini çözümlenmeye yönelik bir arka plan oluşturacaktır.

4.2. Özal Döneminde Uygulanan Güvenlikçi Politikalar ve Sonuçları

4.2.1. Sıkıyönetim, OHAL Uygulamaları ve Sonuçları

Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet siyasal örgütlenmesi, etnik açıdan homojen olmayan bir demografik yapı çerçevesinde etnik çatışmaların, Cumhuriyeti kuran kadroların her türden yerel kültürü inkârı neticesinde ise kültürel çatışmaların vuku bulmasına neden olmuştur.

Cumhuriyetin ideolojisi mesabesindeki “Milliyetçilik”, Türkiye toplumunda homojenliği sağlayabilme kapasitesine sahip İslam dinini, radikal laiklik uygulamaları ile sistem dışına taşıdığı için toplumsal homojenlik imkânı ortadan kalkmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ideolojisi hakim etnik milliyet kurgusu olarak “Türk milliyetçiliğini”, hakim kültürel kurgu olarak ise “Batıcılığı” benimsemiştir. Cumhuriyeti kuran kadroların kurgusal mahiyette ortaya koymuş oldukları etnik ve kültürel yaklaşımlarının benimsetilmesi faaliyetleri, toplumsal planda yoğun bir baskı ve asimilasyon politikalarını beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda Kürt bölgeleri hem etnik hem de asimilasyon politikalarının hedefi haline gelmiştir. Tek Parti döneminde örfi idare kapsamında “yasak bölge” ilan edilen Kürt bölgeleri süreç içerisinde bu defa sıkıyönetim ve olaganüstü hal uygulamaları ile tanışmak zorunda kalmıştır.

Yasak bölge, sıkıyönetim ve OHAL uygulamaları, asayiş ve terör sorunlarından bunalan, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt bölgelerine uygulamış olduğu bir tür izolasyon ve asimilasyon politikaları mesabesinde. Sıkıyönetim ve OHAL uygulamaları, süreç içerisinde asayiş ve terör sorunu olarak isimlendirilen sorunu halledemediği gibi Kürt sorunu olarak isimlendirilen dolaşık sorunlar yumağının oluşmasına neden olmuştur.

Kürtler, 1925'te Örfi İdare ile tanışmışlar; 1978-1987 yılları arasında kesintisiz olarak sıkıyönetim, 1987-2002 yılları arasında ise Olağanüstü Hal ile yönetilmişlerdir. Özetle, yaklaşık 25 yılı aralıksız olmak üzere, onlarca yılı olağandışı yönetim sistemleri altında geçirmişlerdir. Terörle Mücadele Kanunu başta olmak üzere, ceza mevzuatında yapılan değişikliklerle, bu bölgede ayrı bir hukuki rejim

uygulanmıştır. Dahası, bu sorunun çözülmemesi yüzünden, Türkiye demokrasisi askeri vesayetten kurtulamamıştır; demokratikleşme programları bir türlü tam uygulanamamış, demokratik reformlar beklenen ölçüde gerçekleştirilememiştir. Yapılmak istenen demokratikleşme hamleleri ya da değişim/dönüşüm programları hep bölünme tehdidiyle engellenmiştir.” (Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu, 2013: 12).

Kürt bölgelerinde uygulanan sıkıyönetim ve OHAL uygulamaları neticede;

- Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, hukuki ve idari bağlamda Türkiye bütününden farklılaşmıştır.
- Bu farklılaşma; Kürt toplumunda negatif bir etki yaratmış, PKK terör örgütünün bölgesel kopuş propagandasına sosyal psikolojik bir zemin hazırlamıştır.
- Sürekli olağanüstü bir hal durumu sürekli bir baskı ve şiddeti beraberinde getirmiş, baskı ve şiddet olağanlaştırılmaya çalışılmıştır.
- Bölgelerdeki vatandaşların en tabii ve sıradan itiraz ve talepleri dahi tehdit olarak algılanmış, hukuksuz ve keyfi uygulamalar kamu yönetiminin tutarlılığını ve tarafsızlığını önemli ölçüde erozyona uğratmıştır. Bu durum dolaysız olarak devlete ve devletin temsil ettiği olgu ve değerlere karşı derin bir güvensizlik yaratmış, devlet önemli ölçüde itibar kaybına uğramıştır.
- Sıkıyönetim ve OHAL Uygulamaları terör ve ayrılıkçı hareketlerle etkin mücadeleyi sağlayamamış, güvenlik güçleri terör örgütü karşısında alan hâkimiyetlerini kaybetmişlerdir.
- Güvenlikçi yaklaşımlar başarısız oldukça baskı ve şiddetin dozu artmış, başta askeri cenah olmak üzere güvenlik bürokrasisi demokrasiyi ve Türkiye siyasetini esir almıştır.
- Bölgede yaşayan vatandaşlar devlet ile PKK terör örgütü arasında sıkışıp kalmış, en temel güvenlik ihtiyaçları dahi karşılanamaz hale gelmiştir.
- Türkiye bütününden farklılaşan bölgeler, Türkiye bütününde üretilen ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel ürün ve değerlerden mahrum

kalmıştır. Bölgelerin Türkiye bütününe entegrasyon imkanları önemli ölçüde kaybedilmiştir.

- Her türden kamu görevinin ifası önemli ölçüde sekteye uğramış, başta eğitim ve adalet olmak üzere kamu hizmetlerinin kalitesi, yozlaşma derecesinde düşmüştür.
- Bölgelerin ekonomik faaliyetleri sekteye uğramış, yoksulluk önemli ölçüde artmıştır.

4.2.2. Geçici Köy Koruculuğu Sisteminin İhdas Edilmesi ve Sonuçları

Köy koruculuğu sistemi ilk olarak 18/03/1924 tarihinde çıkarılan 442 sayılı Köy Kanunu'nun çerçevesinde düzenlenmiştir... PKK ile başlayan çatışmaların köylere yayılması endişesinin bir sonucu olarak köy koruculuğu sistemi 1980 sonrasında bir kez daha gündeme gel(miştir)... Köy Koruculuğu Köy Kanunu'nun 74. Maddesine getirilen düzenleme ile (3175/1) 26 Mart 1985'te parlamentodan geç(miştir). Getirilen düzenleme, köy korucularının kamu çalışanı olarak istihdam edilebilmesine olanak tanı(miştir). Doğabilecek koordinasyon sorunlarından ve muhtarların örgütle işbirliğinden korkarak, köy korucusu atamaları muhtardan alınarak merkezi düzeye çekil(miştir). (Balta , Yüksel , & Acar, 2015: 23)

Geçici köy koruculuğu sistemi, devletin PKK ile etkin mücadele kapsamında yerel unsurların desteğini alma ana fikrinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Yasal düzenlemede geçici köy korucusu istihdamında herhangi bir sayı sınırı ise getirilmemiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kurumsal yetersizliğine ve güvenliği yerelleştirme (PKK mensupları hakkında bilgi edinme ve/veya PKK tarafından kullanılan yollar konusunda rehberlik gibi) çabasına karşılık bir çözüm olarak kendini göstermekteydi. Sistemin ilk hedefi köy korucularını kendi köylerinde istihdam ederek, PKK'nin köye sızmasını engellemektir. Fakat güvenlik güçleri kısa zamanda köy korucularının silahlı mücadelede daha aktif ve etkin biçimde kullanılabileceğini fark etti ve sistem yasa dışı öngörülenin çok ötesine genişledi. Kısa zamanda köy korucularının PKK'ye karşı düzenlenen askeri harekâtlara katılmaları beklenir oldu. (Balta, Yüksel ve Diğerleri, 2015: 24).

PKK ile mücadelede geçici köy koruculuğuna katılımın bireysel bir kararın sonucunda olamayacağı kesindir. Geçici köy koruculuğuna katılım iki ana eksen üzerinde yürümüştür:

Birincisi; güvenlik bürokrasisinin uygun gördüğü köylerin köy korucusu sistemine dahil olmasını mecbur tutmasıdır. Devlet PKK'nin...sınır ve dağ hattında tutunmasını engellemek için PKK'nin eylemlerinden de faydalanarak Korucu sistemini bölge halkına kabul ettirmeye çalışmış ve bu hatta bulunan köylere ve aşiretlere korucu sistemini kabul ettirme politikasını aktif bir şekilde uygulamıştır. Koruculuğu kabul etmeyen köyler ise boşaltılmıştır ve çoğu zaman kullanılmaz hale gelmesi için de yakılmış ve yıkılmıştır. Boşaltılan kimi köylere ise koruculuğu kabul edenler yerleştirilmiştir. Devlet uyguladığı bu politika ile sınır ve dağ hattında PKK'nin etkinliğini sınırlamak istemiştir. (Balta , Yüksel , & Acar, 2015: 11).

İkincisi; bölgede yerleşik aşiretlerin devlet ile sadakat ilişkisi karşılığında aşiretlerin yerelde güç ve etkinlik kazanma isteğidir. Nitekim köy koruculuğu ilk uygulanmaya başladığı yıllarda devlet yöneticilerinin bölgeye dair hafızaları ve tarihsel olarak yönetme stratejilerine bağlı olarak aşiretler üzerinden hayata geçirilmiş ve tarihsel olarak devlete sadık olduğu düşünülen aşiret gruplarının liderleri ile merkezi devlet yetkilileri arasında yapılan müzakereler üzerinden yürütülmüştür. (Balta , Yüksel , & Acar, 2015: 38).

Ağalar devlet adına korucu aşiret olmayı kabul etmesi karşılığında mükâfatlandırıldı. Bu mükâfatların en değerlisi, ağalara aşiretin iç ilişkilerinde geniş özerklik ve savaş öncesinden beri bölgedeki temel ekonomik etkinlik ve gelir kaynağı olan sınır ötesi kaçakçılıkta bağımsızlık tanınması biçimini aldı. Birçok örnekte de aşiretin çatışma öncesinde cinayet, tecavüz gibi suçlar işlemiş üyelerine filli dokunulmazlık tanındı. Üstelik köy korucularının maaşlarının toplu olarak aşiret liderlerine verilmesi aşiret liderlerine olan bağımlılığı pekiştiriyordu. Böylelikle aşiret liderleri hem ekonomik anlamda bir kazanç elde ediyorlar, hem de aşiret içindeki otoritelerini pekiştirerek söz konusu otoritelerinin temel dayanağı olan aşiret ilişkilerinin sürekliliğini sağlıyorlardı. Bir diğer ayrıcalık ise merkezi politikaların belirlenmesinde aşiretlere söz hakkı tanınması ve devletin yerel uygulamalarında son sözün aşiretlere bırakılmasıydı. (Balta, Yüksel , & Acar, 2015: 39).

Diğer taraftan köy koruculuğu sistemi devlete olan sadakatin ölçülmesinin bir aracı olarak kullanılmıştır. Koruculuk sistemi sadakatli ve sadakatsiz Kürtleri birbirinden ayırmanın ve hangi köylerin devlet yanlısı olduğunu belirlemenin bir yolu haline geldi. Sistemi reddetmek yerel yetkililer için PKK'yi aktif veya pasif olarak desteklemenin bir belirtisi olarak algılanmaya başlandı. Bu dönemde köy koruculuğu, kırsalda köy boşaltmalarla eşgüdümlü uygulanan bir asayiş sağlama yöntemine dönüştü. (Balta, Yüksel , & Acar, 2015: 41).

Sayıları Temmuz 1990 itibariyle 18 bini aşan "köy korucuları" sistemi, yörede düşmanlığı ve toplumsal çelişkileri kışkırtmakta insanları Devletten yana olan- olmayan ayrımına zorlayarak, yörede kuşku ve güvensizliğin artmasına neden olmaktadır. Bölgede güvenliğin sağlanmasına ciddi bir katkısı olmayan bu sistem, Devlete büyük mali yük getirmenin yanında diğer bölgelerden farklı bir uygulama oluşturduğundan ayrıcalık ve çelişki yaratılmaktadır. Ayrıca köy koruculuğu, toprak anlaşmazlıklarının, aşiret çelişkilerinin yoğun olduğu bu bölgede, yeni huzursuzlukların doğmasına yol açarak, aşiret yapısının Devlet eliyle ayakta durmasına yardımcı olmaktadır. (Sosyaldemokrat Halkçı Parti, 1990: 12-13).

Geçici köy koruculuğu sistemi uygulaması neticede;

- Resmi güvenlik güçlerinin yanında; statüsü, görev ve yetkileri tam açıklığa kavuşturulmamış yerel unsurlardan oluşturulmuş “paramiliter” bir gücün doğmasına yol açılmış, bölgenin sosyal ve siyasal parçalı yapısı devlet eli ile bir defa daha parçalanmıştır.
- Geçici köy koruculuğu sistemi bir baskı aracı olarak kullanılmış, devlete sadakat köy koruculuğu sistemi ile ölçülür hale gelmiştir. Koruculuk sistemine dâhil olan yöre köyleri PKK terör örgütünün açık hedefi haline getirilmiştir. Koruculuk sistemine dâhil olmayan köyler cezalandırılmış, yakılıp yıkılmıştır. .
- Aşiretler ile devletin işbirliği sosyal dokuyu zedelemiş, öteden beri var olan aşiretler arası husumet bu defa ideolojik bir mahiyete bürünmüş, aşiret örgütlenmesi bağlamında aşiret alt birimleri kendilerinin olmayan bir savaşın taraftarları olmak zorunda bırakılmıştır.

- Aşiretlerin kanunsuz faaliyetlerine göz yumulmuş, aşiret liderleri eskisinden daha güçlü bir hale gelmiştir. Kürt halkının sosyal mobilizasyonunu büyük ölçüde engelleyen aşiret tipi sosyal örgütlenme kendisine, daha çok güvenlik endişelerinin harekete geçirdiği bir yaşam alanı bularak varlığını sürdürebilmiştir.
- Koruculuk sistemine dâhil olan bireylerin hem kendileri hem de aile efradı güvenlik zaafına ve toplumsal yabancılaşmaya uğramıştır. Statü, görev tanımı ve özlük hakları belirsiz olan geçici köy korucuları süreç içerisinde önemli psikolojik ve sosyal travmalar yaşamışlardır.
- Asimetrik savaş stratejisinin önemli bir unsuru olan köy koruculuğu sistemi, asimetrik savaş stratejisinin öz yapısı gereği istismara açık bir alandır. Köy korucuları kamu gücünün bir temsilcisi olarak bölgede kanunsuz uygulamalara kalkışmışlar, kendisi ya da mensubu olduğu aşiret adına toplumsal bir baskı aracı olarak kullanılmışlardır. Diğer taraftan köy korucuları açık ya da gizli saf değiştirip önemli güvenlik zafiyetlerine yol açabilmişlerdir.

4.2.3. Köylerin Boşaltılması, Sürgün, Zorunlu Göç ve Sonuçları

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde 1984 yılında fiili olarak başlayan PKK terör örgütü ile güvenlik güçlerinin arasında vuku bulan çatışmalar nedeniyle süreç içerisinde dolaylı ya da dolaysız milyonlarca insan yerlerinden edilmişlerdir.

1993 ve 1994 yıllarında yoğun bir şekilde oluşan köy boşaltmalar Olağanüstü Hal Bölge Valiliğinin tesbitlerine göre; OHAL Bölgesi ile (Diyarbakır, Hakkari, Siirt, Sımak, Tunceli, Van) mücavir alanı oluşturan (Batman, Bingöl, Bitlis, Mardin, Muş) 11 ilde Kasım 1997'de dönüş yapanlar hariç, 820 Köy, 2.345 mezraya boşaltılan köylerden göç edenlerin sayısı ise 378.335'e ulaşmıştır. (TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 1998: 11).

Köyleri boşaltılacak olanlar belirli bir bölgede yaşayan ve etnik kökeni belli insanlardır. Köy boşaltma aynı zamanda bir inkar politikasıyla birlikte yürütülmektedir. Köylerin boşaltılması bir halka ait kültürel ve tarihi değerlerin de

yok edilmesini, tahrip edilmesini beraberinde getirmiştir. Köy boşaltmalarını uygulayan OHAL valileri, OHAL Kanunu'nun kendilerine verdiği yetkiyi kullandıklarını hiç bir zaman açıklayamadılar. Bugüne değin köy boşaltmalar ile ilgili resmi açıklamalar hep "terör nedeniyle köylerini terkedenler" biçiminde oldu. (TBMM, Araştırma Komisyonu Raporu, 1998: 21).

Zorla boşaltma politikasının uygulaması, aynı anda birden çok kesimin, insanların geleceklerini planlamalarına, bugünlerini güvenli yaşamalarına olanak tanımamaktadır. Milyonlarca insanın devletin izlediği askeri politikalar sonucu güvenli ve sağlıklı barınak hakkı ortadan kaldırılmıştır. Milyonlarca insanın temel insani ihtiyaçları olan sağlıklı, güvenilir ve sürdürülebilir yerleşimi devlet eliyle engellenmiş, tüm hakların tehdit edildiği, riske sokulduğu bir ortam yaratılmıştır. Göç, bireylerin iradesi dışında meydana gelmiştir. Baskı ve şiddet politikaları, yaşanan çatışma ortamı göçü yaratmıştır. Dolayısıyla Kürt göçü, zengin, orta halli, yoksul dinlememiştir. (TBMM, Araştırma Komisyonu Raporu, 1998: 21).

Eski göçenlerin sanayi merkezleri çevresinde kümelenmeleri, üretim faaliyeti içinde sınıfsal dönüşüme uğramaları yeni göçenlerde görülmemektedir. Tersine Kürt kitleleri, akrabalık ilişkilerini de kullanarak, daha çok güvenlik gerekçesiyle ilk buldukları şehre göçmektedirler. Göç kitlesel olduğundan, kahvehaneler işsizlerle doludur. Eski göçlerde bireysellik esastı. Oysa yeni göç sürecinde olgu kolektiftir ve toplumsal boyutludur. Devlet Kürt kökenli yurttaşların köylerini zorla göç ettirirken, köylüleri de en çok sevdikleri ve en bağlı oldukları mülklerinden etmiştir. Özellikle ocağı söndürülmüş ve can havliyle kendini kente atan Kürt göçzedeleri, açlık ve sefalet içinde yaşamaktadır. Her türlü güvenceden yoksun bir şekilde, güvenlik gerekçesiyle göçe zorlanan bu insanlar, bölgedeki kentlerde ve batı metropollerinde son derece sağlıksız ve kötü yerleşim koşullarında yaşamaya maruz bırakılmışlardır. (TBMM, Araştırma Komisyonu Raporu, 1998: 21).

“Kürt kökenli yurttaşların yerleşim bölgelerinin insansızlaştırılması” politikası iki temel nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi, devlet yetkilileri tarafından da defalarca dile getirildiği gibi, PKK ile yürütülen mücadelenin kazanılabilmesinin ön koşulu olarak, bu örgütün her türlü lojistik destekten yoksun bırakılmasını sağlamaktır. İkincisi ise, PKK'yle yürütülen mücadelede, sivil halkı da bu çatışmanın

potansiyel tarafı olarak görme anlayışından kaynaklanmaktadır. (TBMM, Araştırma Komisyonu Raporu, 1998: 22).

Bölge insanının geçim kaynaklarını engellemenin başında "yayla yasağı" uygulaması gelmektedir. Yayla yasağı temel geçim kaynağı hayvancılık olan bölge halkının ekonomik yaşantısında onarılmaz tahribata neden olmuştur. Bu yasak sonunda birçok aile göç etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca bölgede yürütülen ve süreklilik arz eden askeri operasyonlar sırasındaki bombardımanlar yüzünden kırsal alana çıkmanın yarattığı risk nedeniyle tarlaların işlenmemesi ve özellikle korucuların ekin yakma ya da biçmeyi engelleme girişimleri tarımsal yaşamı felce uğratmıştır. Askeri birlikler eliyle uygulanan "kısmi ambargo" da göç nedenleri arasındadır. (TBMM, Araştırma Komisyonu Raporu, 1998: 22).

Kürt bölgelerinde uygulanan zorunlu göçlerin neden ve sonuçları; (TBMM, Araştırma Komisyonu Raporu, 1998: 71-73).

- Olağanüstü halin baskıya dönüşen uygulamaları., yayla yasağının uygulanması,
- Çatışmalara dayalı olarak kır ölçekli yerleşim alanlarında can güvenliği riskinin fazla olması,
- Güvensizlik ortamı, şiddet ortamından uzaklaşma isteği,
- Hane halkı reislerinin çocuklarının geleceğine ilişkin duydukları kaygılar,
- Çatışma ortamının ailelerin ve işletmelerin ekonomik işleyişini bozması,
- Özel birlikler, özel kuvvetler ve koruculuk sisteminden kaynaklanan rahatsızlıklar,
- Silahlı illegal örgütlerin kendine destek vermeyen, vermek istemeyen köy ve mezralara yönelik baskı sistemi,
- Silahlı illegal örgüte gider endişesiyle birçok bölgelerde gıda ambargosu uygulanması,
- Siyasi faili meçhul cinayetlerin işlenmesi,
- Abartılı güvenlik konsepti çerçevesinde Güneydoğuda geniş bir coğrafyanın boşaltılarak aktif hareket alanı haline getirilmesi nedeniyle

güvenlik birimlerince uygulanan çok sayıda köy ve mezranın, zorunlu boşaltılması OHAL Kanunundaki yetki çerçevesinde yapılmamıştır. Köy boşaltması hukuki çerçevede yapılmadığından, köylerini boşaltan insanların güvenli bir yere yerleştirilmesinde iâşe ve iskânlarında devlet bir sorumluluk üstlenmemiş veya son derece isteksiz davranmış İskân Kanununun hükümlerini uygulamamıştır. Özetle, köy ve mezralarından göç etmek zorunda bırakılan yurttaşların mağduriyetlerini giderme, hak ve hukuklarını sağlamaya yönelik Devletin çaba ve girişimleri yetersiz kalmış; bu yurttaşlarımızın yaşam, barınma, çalışma, mülkiyet, sağlık, eğitim, dolaşım gibi temel insan hakları ihlal edilmiştir.

- Zorunlu olarak Göç edenler, önce en yakın bir ilçe ya da il merkezinde yakınlarının yanına, yakınları yoksa park, garaj, inşaat gibi yerlere, bazen kamuya ait sosyal tesislere sığınmışlardır. Van, Diyarbakır, Şırnak gibi bazı kentlerde Valilikler eliyle bir kısım konutlar yapılarak bazı aileler yerleştirilmiştir. Ancak zorunlu olarak göç edenlerin çok büyük bölümü henüz sağlıklı bir konuta yerleşememiş durumdadır.
- Bu göç cebri, ani ve toplu olduğundan kentler göç edenleri özümseyememiş, tersine birçok kent köyleşmiştir. Diyarbakır, Van, Şanlıurfa ve diğer birçok kentte hızlı ve çok çarpık bir gecekondulaşma olmuş; bu süreç halen devam etmektedir. Devlet ve yerel yönetimler göçü yönetmekte aciz kalmıştır.
- Göç eden insanların büyük çoğunluğu, sağlıklı bir yerleşimden yoksun olduğu gibi yeterli beslenmeden, sağlıktan, eğitimden ve geçimden de yoksundurlar. Bu insanlar arasında bulaşıcı hastalıklar ve diğer rahatsızlıklar hızla yayılmakta ve bu sorunlar ülkedeki diğer kentlere taşınmaktadır.
- Göç edenler kente geldiklerinde arsa çetelerinin tuzağına düşmektedir. Bu olgu, hem göç eden halk için, hem de arazileri yağmalanan devlet için çok önemli bir problemdir.

- Göç eden işsiz gençler büyük şehirlerde gayri meşru işlere yönelmekte, suç örgütlerinin tuzağına düşmekte, bir kısmı doğal olarak terör batağına malzeme oluşturmaktadır.
- Göçün yönlendirilememesi sonucu kentlerde gettolar oluşmaktadır. Bu oluşum ileride toplumsal sorunlar doğuracaktır. Göç alan kentler süratle gecekonduyla dolmakta, yapı denetimi sağlanamamakta, şehir alt ve üst yapısı yetersiz kalmakta ve sonuçta bu kentler köyleşmektedir.
- Göç alan kentlerin nüfusu aniden şişme göstermiş, bu insanların yerleşimi, iâşe ve diğer ihtiyaçları ile kent alt yapısı için küçük yardımlar dışında yerel yönetimlere kaynak sağlanmamıştır.
- Göç eden insanlara dönük ciddi bir araştırma bulunmamaktadır/ Kimin nereden, nereye göç ettiği resmen izlenemediği gibi, cinsiyetleri, yaşları, göçten önceki uğraşları vs. bu insanların ihtiyaç ve sorunları devletçe tespit edilmemiştir. Göç eden insanların barınma, beslenme, sağlık, eğitim ve diğer ihtiyaçları devlet tarafından ele alınmamıştır.
- Göç eden ailelerden, çocukları eğitim çağında olanlar, bu temel haklarından yararlanamazken, göç alan illerde de var olan eğitim altyapısı göç nedeniyle oluşan yığılmayı karşılayamamaktadır. Sınıflardaki öğrenci sayısının artması ile orantılı olarak eğitimin kalitesi düşmektedir.
- Yerleşim yerlerinin bu şekilde boşaltılması bölge ekonomisinde büyük kayıplara yol açmıştır. Bölgenin hayvansal ve tarımsal üretimi büyük ölçüde düşmüştür. Köyünde üretici olan bu insanlar göç ettikleri kentlerde tüketici hale gelmiştir.

4.2.4. Sivillerin Öldürülmesi, Faili Meçhul Siyasal Cinayetler ve Sonuçları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 09.02.1993 tarihli 65 inci birleşiminde kurulan “Ülkemizin Çeşitli Yörelerinde İşlenmiş Faili Meçhul Siyasal Cinayetler Konusunda Meclis Araştırma Komisyonu” 12.10.1995 tarihinde 10/90

sayılı Raporunu TBMM'ne sunmuştur. İlgili Raporda oldukça çarpıcı tespitler bulunmaktadır.

Özellikle Kürt Bölgelerinde yoğunlaşan sivillerin öldürülmesi ve faili meçhul siyasal cinayetlerin neden ve sonuçları Raporda geniş bir yer tutmuştur.

Siyasal nitelikli cinayetlerin önemlice bir kesiminin suçlularının bulunamamış ve cezalandırılmamış olması, bir yandan bu cinayetleri yüreklendirici bir ortamı yaratırken; diğer yandan da devlete olan güveni ciddi bir biçimde sarsmaktadır. Siyasal nitelikli cinayetlerin faillerinin meçhul kalması ayrıca, bu cinayetlerin kimler tarafından işlenmiş olabileceği yolunda çeşitli tahmin, spekülasyon ve suçlamalara da neden olmaktadır. Bazen bu suçlamalar çeşitli siyasal odaklarca amaçlı olarak da yapılmaktadır. Bunun sonucunda çeşitli yasal görüşler hatta çeşitli yabancı ülkeler zan altında kalmaktadırlar. Tahmin, spekülasyon ve suçlamalar bazen öyle boyutlara ulaşmaktadır ki, bunun sonucunda suçlamaları yönelten ve suçlama altında kalan siyasal görüşleri benimseyen kitleler arasında kırgınlıklar, güvensizlikler ve zaman zaman da kutuplaşmalar doğmaktadır. Tüm bunlar toplumun iç bütünlüğünü, iç başarısını ağır bir biçimde sarsmakta ve devlet-toplum ilişkisini ciddi bir biçimde zedelemektedir. (TBMM Araştırma Komisyonu, 1995: 1).

Faili meçhul kalmış cinayetler genelinde olağanüstü bir profesyonellikle işlenmiş cinayetlerdir. Görünen odur ki, ülkemizin çeşitli yörelerinde işlenmiş bu cinayetlerin arkasında iyi eğitilmiş, disiplinli ve güçlü odaklarca desteklenen örgütler ve örgütlenmeler vardır. Bu cinayetlerin her birinin gözdağı vermek, intikam almak gibi kendine özgü ayrı ayrı amaçları olsa da, hepsinin gene de bir ortak amacı vardır. O da demokratik rejimi güçsüz kılmak, yeni demokratik açılımları önlemek, toplumun demokratik rejime olan güvenini sarsmak ve rejimi baskıcı, yasakçı ve kapalı yönetimlere itmektir. Bununla Türkiye'nin iç ve dış dengelerinin ve istikrarının bozulacağı umulmaktadır. (TBMM Araştırma Komisyonu, 1995: 1).

Görünen odur ki, faili meçhul cinayetler bazı odaklarca bazı siyasal mücadele yöntemi olarak kamulaştırılmak istenmektedir. Bunlar, demokrasi dışı yollardan iktidar mücadelesi yapan iç odaklar olabileceği gibi, ülkemizin istikrar içinde gelişip güçlenmesini istemeyen dış odaklar da olabilir. Bunların birbirleriyle ilişkili olması ve birbirlerine destek vermesi de büyük bir olasılıktır. Toplum derinden sarsan siyasal

cinayetlerin büyük bir çoğunluğunun faillerinin meçhul kalmış olmasının birçok nedeni olabilir. Örneğin güvenlik güçleri için çeşitli yetmezlikler söz konusu olabilir. Ama asıl neden büyük bir olasılıkla bu cinayetlerin ardından son derece karmaşık bir siyasal örgütün var olmasıdır. Bu cinayetler basit birer öldürme olayı değildir. Bunların arkasında birbirleriyle iç içe girmiş çok çeşitli siyasal motifler, ilişkiler ve örgütlenmeler bulunmaktadır. (TBMM Araştırma Komisyonu, 1995: 1).

Faili meçhul siyasal cinayetler incelendiğinde sivil unsurların ağırlığı ortaya çıkmaktadır. Faili meçhul siyasal cinayetler Kürt bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Kürt bölgelerinde kamu görevlilerine yönelik gerçekleştirilen cinayetler ise devlet otoritesini zaafa uğratmak için terör örgütü PKK'nın planlı bir faaliyeti olduğu anlaşılmaktadır.

Faili meçhul siyasal cinayetlerin bir dökümü yapıldığında 259 faili meçhul siyasal cinayetle ilgili olarak Diyarbakır İlimiz ilk sırada yer almaktadır. Bunu sırası ile 155 ile Mardin, 145 ile İstanbul, 125 ile Batman, 34 ile Şırnak, 25 ile Malatya, 23 ile Adana, 15 ile Tunceli gelmektedir. Diğer illerimizde ise işlenen faili meçhul siyasal cinayetlerin, bahsi geçen illerimize oranla çok daha az olduğu görülmektedir. (TBMM Araştırma Komisyonu, 1995: 29).

Faili meçhul siyasal cinayetlerin meslek gruplarına göre dağılımına gelince; 1 inci sırayı 152 faili meçhul siyasî cinayet ile serbest meslek mensupları, 2 nci sırayı 51 faili meçhul siyasi cinayetle öğrenciler, 3 üncü sırayı 44 cinayetle işçiler, 4 üncü sırayı 35 faili meçhul cinayetle çiftçiler, 5 inci sırayı da 29 faili meçhul cinayetle şoförler almaktadır. Bu meslek gruplarını 26 cinayetle öğretmenler, 14 cinayetle memurlar, 10 cinayetle muhtarlar, 9 cinayetle imamlar, 9 cinayetle gazeteciler takip etmektedir. Bu meslek grupları dışında da faili meçhul siyasal cinayetler mevcut olup, diğer meslek gruplarına göre sayısı daha azdır. (TBMM Araştırma Komisyonu, 1995: 29).

Sivillerin cinayete kurban gitmesi ve bu cinayetlerin aydınlatılmayarak faili meçhul kalmış olması bölgede önemli sonuçlar doğurmuştur. Faili meçhul siyasal cinayetler her şeyden önce devletin varlığının ve meşruluğunun sorgulanmasına neden olabilecek bir sosyal psikolojik bir ortam yaratmıştır. Bu bağlamda TBMM Araştırma

Komisyonunun (1995: 33-34), tespitleri konunun önemini ve yıkıcı sonuçlarını ortaya koymaktadır:

- 1991 yılından itibaren bölgede F.M.S. (Faili Meçhul Siyasal) cinayet sayısı artış göstermiş bulunmaktadır.
- Bu cinayetlerin PKK- Hizbullah örgütü ile Kontrgerilla tarafından işlendiği iddia edilmektedir. Bölgede örgütün yaptığı propagandalar tesirli olduğundan vatandaş her F.M.S. cinayetin arkasında devletin gölgesini aramakta, PKK örgütü sistemli bir şekilde her cinayeti Kontrgerilla ya da Hizbu-Kontra eylemi olarak vatandaş arasında propagandasını yapmaktadır.
- Bu olaylar aydınlatılmadığı sürece de, örgütün sistemli propagandası neticesinde devlet şaibe altında kalmaktadır. Örgütün bu cinayetlerin devletin yaptığına ilişkin propagandası başarılı olmaktadır. Devlet buna karşılık bir şey yapamamakta yapsa da etkili olamamaktadır. Örgüt devamlı olarak, devlet PKK'nın işlediği cinayetlerin faillerini hemen yakalıyor, demek diğerlerini yakalamadığına göre, bu cinayetleri kendisi işliyor diyerek vatandaşa telkinde bulunmaktadır.
- Bölgede yoğun olarak faili meçhul cinayetlerin devlet tarafından işlendiği iddia edilmekte ise de; görüşülen kimiler bu konuda somut deliller, bilgiler verememişlerdir. Kendilerine neden dolayı bu eylemleri kontrgerillanın yaptığına inandıkları sorulduğunda, eylemlerin hep aynı şekilde işlenmesi ve bir merkezden hareket ediliyormuş gibi davranılması ve maktullerin öldürülüş şekillerine göre devletin içerisindeki bir güç tarafından bu eylemlerin yapıldığı ileri sürülmüştür. Devletin içerisindeki herhangi bir grubun veya Devlet destekli bir grubun eylemlerini tanımlamak için ortaya atılan kontr-gerilla örgütü ile ilgili iddialara dayanak teşkil eden herhangi bir somut delil ileri sürülememiştir.
- F.M.S. cinayetler genellikle cadde ortasında, şehrin en işlek yerlerinde gündüz işlenmektedir. Gündüz şehrin en işlek yerlerinde işlenen cinayetlerin faillerinin bulunmaması vatandaşa korku ve şüphe

uyandırmaktadır. Güvenlik güçlerinin adi olaylarda işlenen cinayetlerin faillerini kısa sürede yakalaması veya tespit etmesine rağmen, siyasal içerikli cinayetlerde failleri yakalayamaması vatandaş tarafından bu cinayetlere devletin göz yumduğu şeklinde algılanmaktadır. Nitekim örgütte bunu çok iyi kullanıp, bu yönde propagandasını yapmaktadır.

- Vatandaştaki inanç devlet isterse, istediği an bu cinayetlerin faillerini yakalayabilir veya tespit edebilir. Silopi gibi küçük bir ilçede ve Batman, Silvan gibi ilçelerin en işlek caddelerinde F.M.S. cinayetler işleniyor ve failleri bulunamıyorsa, devlet bunları istemediğinden dolayı tespit etmemektedir intibai ortaya çıkmaktadır.
- F.M.S cinayetlerin devlet tarafından işlendiği iddiasının yoğun olarak propagandası yapıldığından ve bu cinayetlerin aydınlatılması için ilk zamanlarda tanıklık yapan vatandaşların akıbetinin de faili meçhul bir cinayete kurban gitmek olmasından ötürü vatandaş tanıklık yapmamaktadır. Devlete giderek gördüğünü anlatanlar kısa sürede deşifre edilmekte, deşifre olan vatandaş ta yukarıda belirtildiği gibi en kısa süre içinde faili meçhul bir cinayete kurban gitmektedir.
- Şehrin en işlek merkezlerinde cinayetler işlenmekte, bir kahvede 20-30 kişinin arasında işlenen cinayetlerde, vatandaş akrabası, yakınları öldürülmesine rağmen tanıklık yapmaya korkmaktadır. Bölgede şehir komiteleri kuran PKK örgütü bile gündüz şehrin en işlek caddesinde eylem yapamazken, Hizbullahçı olarak adlandırılan kişilerin eylem yapıp, yakalanamamasından ötürü devlet zan altında kalmaktadır. Bu karanlık eylemlerin arkasında devletin olduğu propagandası da yoğun bir şekilde PKK Örgütü tarafından körüklenmektedir.
- F.M.S. cinayetlerin hedefi toplumun tüm kesimi işçisi, köylüsü, memuru, sağıcısı, solcusu olduğundan toplumda panik, telaş ve korku uyandırmaktadır. F.M.S. cinayetlere kurban giden okur-yazar insanların çok olmasından dolayı, bu kesime “bakın bu işlerden uzak durun, akıbetin bu olabilir” mesajı devlet tarafından verilerek yıldırma politikasının uygulandığı iddia edilmektedir.

- F.M.S. cinayetler konusunda durum böyle olunca da iyi niyetli vatandaş bile devletin ya acz içerisinde olduğuna veya faillerin yakalanmasında güvenlik güçlerinin iyi çalışmayıp yeterli gayreti göstermediğine, araç ve gereçlerinin eksik olduğuna inanmakta veya bu cinayetlerin devlet veya devletin içerisindeki bir grup tarafından desteklendiği inancının oluşmasına yol açmaktadır.

4.3. Turgut Özal Dönemi Entegrasyon Politikaları

4.3.1. Turgut Özal'ın Üniter Devlet Ekseninde Kürt Algısı

Turgut Özal'ın Kürt unsurlarına yönelik entegrasyon politikaları; Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, üniter yapısının korunması ile direkt ilişkilidir. Özal, Kürt unsurlarının ulusal bütünlüğe entegrasyonunu, üniter yapının korunmasının temel şartı olarak görmüştür.

Turgut Özal, önlem alınmaz ise Kürt sorununun, Türkiye Cumhuriyeti Devletini nihayetinde zaafa uğratacağı kanaatine sahipti. Nitekim Cumhurbaşkanı Özal, Başbakan Demirel'e olan Kürt vasiyetinde; "Bu meseleye çözüm bulamazsak, büyük, hatta orta devlet olma şansımızı kaybetme ihtimali mevcut olduğu gibi, zayıf ve perişan hale gelmemiz ihtimali de mevcuttur." Uyarısında bulunmuştur.

Özal dönemi; dünyanın çok hızlı bir değişim ve dönüşüm geçirdiği, temel paradigmların süratle değiştiği, yeni paradigmların oluştuğu, klasik ittifakların parçalandığı, farklı ittifak anlayışı arayışlarının bulunduğu, eskisinden oldukça farklı yeni siyasal aktörlerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu bağlamda Kürt sorununun, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin üniter yapısına önemli bir tehdit oluşturacak uluslararası bir mahiyete evrileceğini kestirebilen Özal, tutarlı bir Kürt entegrasyonunun önemini defalarca seslendirmiştir.

Bu yeni dönem, tehditler oluşturduğu kadar fırsatlar da sunmaktaydı. Yeni dönemin sunduğu fırsatlardan faydalanabilmek için Kürt sorununun çözülmesi gerekiyordu. Özal, yeni dönem ile birlikte Türkiye'nin mevcut jeopolitik değerinin bu defa Türkiye için bir şans olabileceği kanaati taşımaktaydı. Özal, 1992 yılında yapılan 3. İzmir (Türkiye) İktisat Kongresinin açılış konuşmasında bu durumu açıkça ifade etmiş, bu şansın kullanılabilmesi için lazım gelen şartları açıklamıştır:

“Ben, önümüzdeki 10 yıl içinde Türkiye'nin ana hedefi, sayıları nihayet 10-15'i geçmeyen ileri ülkelerden bir tanesi olmaktır diyorum. Türkiye, birinci sınıf ülkelerin arasına girmelidir ve girebilir diyorum. Değerli delegeler, bu ana hedefin fizibilitesi vardır. Çünkü, birinci sınıf büyük devlet olabilmenin şartlarından bir tanesi, iyi bir coğrafi konumda bulunmak; ikincisi, yeterli büyüklükte nitelikli nüfustur. Türkiye'mizin coğrafi konumu fevkalade avantajlıdır. 10 yıl sonra biz, önde gelen bir ülke olmaya namzet nüfus potansiyeline sahip olacağız. Bu bizi Avrupa'da ikinci büyük ülke yapacaktır. Üçüncüsü, gelecek 10 yıl Türkiye'nin önüne çok büyük bir istikbal açan dönemdir. Balkanlardan Orta Asya'ya kadar Müslüman ve büyük bir kısmı Türki olan yeni devletlerle birlikte kendi gücümüzü daha tesirli hale getirebiliriz. Bu fırsatı iyi kullanabilirsek, akılcı, gerçekçi, hakkaniyetli yöntemlerle işbirliğini ilerletebilirsek, hem biz, hem de bu kardeşlerimiz dünya üzerinde önemli bir gruplaşmanın etkili fertleri olarak ortaya çıkabilirler. Bunlar bize Allah'ın bahsettiği büyük imkânlardır, büyük avantajlardır. Bu avantajları mutlak surette kullanmalı, gücümüzü kuvveden fiile çıkarmalıyız... Devleti; güvenliği, adaleti, insanlara eşit muameleyi sağlamak gibi asli görevlerini layıkıyla yerine getirecek yapıya kavuşturmak için yapılan çalışmaları hızlandırmalıyız. Burada en önemli husus, bizim gibi Müslüman toplumların huzur ve mutluluğu adalette bulmalarıdır. Tarihî mirasımız, mülkün temelinin refahtan önce adalet olduğu şekilde gelişmiştir.” (Özal, 1993: 24-25).

Bu bağlamda Özal, Kürt sorununu Türkiye'nin en önemli ayak bağı olarak görmüş, sorunun çözümünü devletçi bir yaklaşımla salt Türkiye'nin ilerlemesi için değil, topyekûn bütün bir Türkiye toplumunun refah ve mutluluğunun sağlanabilmesi için istemiştir. Bunun için birlik içinde kardeşliğe vurgu yapmıştır.

30 Ekim 1989 günü henüz Başbakan sıfatı üstünde iken Özal kendisini dinleyenlere yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye'nin en temel sorunlarına işaret eden muhteşem analizini ve önerilerini anlatıyordu: (Özdemir, 2014: 285-286).

“Bir kere etrafımızda sekiz tane ülke var. Dünyanın en stratejik konumlu ülkesiyiz. Bu stratejik konumumuz birçok güçlü ülkeye, süper ülkeye bazen engel gibi gözüküyor. İşte asırlardır Boğazlara hâkim olma meselesi önemli konulardan birisidir. Ondan sonra önümüzdeki yirmi-otuz sene bu enerji meselesinin önem kazanacağını zannediyorum. Kazanmaya devam edecektir. Ve petrolün ağırlığı da Ortadoğu'dadır. Orada da önemli bir durumunuz var. Türkiye bir geçiş ülkesidir. (...) Anadolu netice itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun bir bakiyesi olarak imparatorluk çöktüğü

zaman buraya gelen insanlar tarafından, az veya çok burada mevcut olan insanlar tarafından bir araya getirilmiştir. Farklı etnik kökenlerden geldiğimiz de muhakkaktır. Milliyetçiliği şoven manada anladığımız takdirde, Türkiye'ye yanlışlık yaparız. [...] Birliğimizi meydana getirmeliyiz, insanlarımız arasındaki farklılığı ortadan kaldırmalıyız. Ve bu farklılığı aşılacak şeylerden devamlı uzak durmalıyız. Ve bizim en önemli hadisemiz bir bu taraf. Çünkü Türkiye çok kritik noktada olduğu için bu konu ileride bütün Türk hükümetlerinin başına bir problem olarak gelecektir. Bunun çözümü bizim elimizdedir. Başkalarının elinde değildir. Ve şunu göstermemiz lazımdır ki, bu memleket içinde yaşayan herkes, hangi kökenden gelirse gelsin, bu memlekette birlik beraberlik içinde yaşarsa ki bizim bir avantajımız daha var, aynı dine mensubuz -bir avantajdır bu- o vakit o mutluluk devam edecektir. (...)]”

Turgut Özal Cumhurbaşkanı olarak yaptığı ilk konuşmasında özellikle insan hakları ve demokrasi vurgusu yapmıştır. (Özdemir, 2014: 291).

“Devlet de, kalkınma da, iktisadi gelişme de bir tek amaç taşır: İnsanın, insanca, özgürce, refah ve mutluluk içinde yaşaması. İnsandan daha mübarek, ne bir mahlûk, ne bir kurum ne de bir doktrin vardır. Türkiye'miz öylesine çalkantılı 10 yıllık dönemler geçirmiştir ki, Batı dünyasının gözünde, Türkiye'nin bir insan hakları meselesi var olduğu tartışılmaktadır. İnsan haklarının ne olup ne olmadığını, en gelişmiş batı ülkelerinin dahi çözebildiğine inandığımı söyleyemeyeceğim. Batı'nın tablosu, bizim için hiçbir zaman bir gerekçe, bir mazeret olmamalıdır. Fakat demokrasiyi tam anlamıyla yerleştirme sürecindeki Türkiye'miz, insan haklarını da evrensel boyutta yerleştirme gayreti içinde olmalıdır... Milletçe yirmi birinci yüzyıla doğru sağlam adımlarla ilerlerken üç temel hürriyeti geliştirmemizin uygar dünyanın önde gelen devletleri arasına girmenin vazgeçilmez şartı olduğunu burada bir kere daha ifade etmek istiyorum. Düşünce hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, teşebbüs hürriyeti olarak tanımlayabileceğim bu hürriyetlere bağlılık ve saygı ölçüsünde, Türk halkı yücecek ve Büyük Atatürk'ün işaret ettiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşacaktır. Böylece, demokratik, laik cumhuriyet tam hedefine varmış olacaktır.”

4.3.2. Sosyal, Siyasal ve Kültürel Alanlarda Bütünleştirme Faaliyetleri

Turgut Özal, devlet ideolojisinin kemikleştirmiş olduğu birçok tabuyu ve yükseltmiş olduğu korku duvarlarını yıkabilmiş bir siyasetçidir. Cumhuriyeti kuran kadroların, Osmanlı Devletinin uzun ve dramatik bir sürece sahip bulunan

savrulmasının ve nihayetinde parçalanmasının oluşturduğu sosyal psikoloji üzerinden kurgulamış olduğu “vatanın bölünmez bütünlüğü” ilkesi, bir devlet ideolojisi olarak birçok sosyal ve siyasal olguyu tabulaştırmış, korku duvarları örerek birçok temel özgürlüğü kısıtlamış ya da tamamen ortadan kaldırmıştır.

Devlet ideolojisinin tabulaştırarak kısıtladığı ya da tamamen ortadan kaldırdığı sosyal ve siyasal temel özgürlüklerin başında; Türkçeden farklı anadillerin kamusal alanlarda kullanımı ve düşünce özgürlüğü gelmektedir. 1983 yılında Askeri rejim tarafından yürürlüğe sokulan 2932 sayılı “Türkçe'den Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun” başta Kürtçe olmak üzere diğer bütün anadillerin kamusal alanda kullanımını yasaklamıştır. Türk Ceza Kanunundaki 141., 142 maddeler ile komünizm, 163. Madde ile de şeriat tehlikesine karşı alınmış tedbirler, düşünce özgürlüğü önünde engel oluşturmuştur.

“Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren ülkede farklı diller konuşan toplumsal grupların varlığına rağmen tek dilci bir politika izlenmiştir. Ulusal birliği sağlama amacıyla tek dilci bir politika benimseyen yeni rejim, Türkçe konuşmayı Türklüğün temel göstergelerinden biri olarak kabul ederken, diğer anadillerin konuşulmasını ise rejime yönelik bir tehlike olarak algulamış; bu tehlike algısı diğer anadillere yönelik yasaklayıcı ve asimile edici önlemlerin alınmasını beraberinde getirmiştir. Alınan bu önlemlerle Türkçe dışındaki anadillerin kamusal alana girişi engellenmiş ve kamusal alan dilsel bakımdan homojenleştirilmiştir. 1990'lara kadar devam eden bu süreç yasal düzlemde yapılan bir takım değişikliklerle kırılmalara uğramıştır.” (Kubilay, 2004: 56).

Turgut Özal döneminde düşünce özgürlüğünün önünde engel teşkil 141., 143. ve 163 maddeler ile esasında Kürtçenin normal hayatta konuşulmasını yasaklayan 2932 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 141., 143. Maddelerin yürürlükten kaldırılması ile birlikte genelde illegal ve radikal Türk solu özel de ise Kürt solu legal siyasi partileşme yoluna gitme imkanına kavuşmuşlardır.

2932 sayılı yasanın yürürlükten kaldırılmasıyla Türkçe dışındaki dillerde konuşmak, şarkı söylemek ve kaset, plak çıkarmak mümkün hale gelmişse de... yapılan düzenlemeyle sağlanan serbestlik eğitim, yayın gibi bir dilin öğretilmesine, yaygınlaştırılmasına ve yaşatılmasına yönelik boyutları içermemiştir. (Kubilay, 2004: 74-75).

Turgut Özal Kürt bölgelerine oldukça sık ziyaretler yapmıştır. Halk ile sık sık buluşmuş, halk ile diyaloga geçmiştir. Özal birleştirici bir güç olarak din birliğine oldukça sık atıfta bulunmuştur.

23 Ocak 1989 günü Van'da mahalle ve köy muhtarlarına hitaben kendi düşüncelerini açıklama fırsatı bularak şöyle konuşmuştur: (Özdemir, 2014: 488).

“Türkiye Cumhuriyeti milli bir devlettir. Atatürk böyle kurmak istedi. Bizim birliğimizi, beraberliğimizi bir arada tutan, hepimizin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmasıdır. Birinci nokta bu. Bu topraklarda yaşayan herkes, burada doğan herkes, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde bu ülkenin vatandaşı olan herkes, hiçbir ayırım yapılmadan bu ülkenin birinci sınıf vatandaşıdır. Bir kere bunu böyle kabul etmemiz lâzım. Devletimiz laikdir. Ama milletimizi bir arada tutan, ebedi birliğimizde en güçlü bir şekilde hizmeti olan, esas rolü olan da İslam'dır.”

Özal, Kürtlere yönelik devlet ideolojisi kaynaklı kemikleşmiş bir önyargıyı eleştirmiş, bölgede Kürt varlığının ve birlikte yaşayabilme pratiğinin tarihselliğini ifade etmiştir:

“Geçmişteki Kürt isyanlarının arkasında İngiliz, Fransız gibi yabancı güçleri göstermeyi çok gerçekçi ve mantıklı bir yaklaşım saymamaktaydı. Bu konuyu abarttığımızı, bunun iyi araştırılması gerektiğini, aslında bu sorunu yumuşak karnımızmış gibi göstermenin hata olduğunu düşünüyordu. Biz asırlardır birlikte yaşamaktaydık ve bir entegrasyon söz konusuydu.” (Özdemir, 2014: 493-494).

4.3.3. Ekonomi Alanında Bütünleştirme Faaliyetleri

Turgut Özal'ın Başbakanı olduğu ANAP hükümetleri, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Doğu ve Güney Anadolu bölgelerinde ekonomi etkinliklerinin artırılmasına özel bir önem vermiştir.

Özal, Kürt bölgelerinin tutarlı ekonomi politikalar ile katma değer yaratmasını, Kürt bölgelerinin ulusal pazar ile entegrasyonunun temel şartı olarak görmüştür. Diğer önemli bir husus ise ayrılıkçı terör unsurlarının bölgesel geri kalmışlık teması bağlamında yapmış oldukları propagandaları etkisiz hale getirmek için bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesini amaçlamıştır.

Özal'ın ekonomi alanında bütünleştirme politikalarının sahaya yansımalarını ana başlıklar altında aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

a) Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP): Bölgelerarası kalkınma farklılıklarını ortadan kaldırmak için geliştirilen GAP'nin oldukça eski bir mazisi vardır. Hidroelektrik santraller vasıtasıyla elektrik üretimi ve tarımsal alanların geliştirilip genişletilmesi ana fikrine sahip buluna GAP, 1989 yılında bir "Master Plan" temelinde bütünlükçü bir projeye dönüştürülmüştür.

01.06.1989 tarihinde "Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın kurulması ile birlikte;

- Toprak ve su kaynaklarının sulama, sanayi ve kentsel kullanım amaçları için etkin biçimde geliştirilmesi ve yönetilmesi,
- Toprak kullanımının en uygun ve tarımsal uygulamaların en verimli bir iyileştirilmesi,
- Tarımsal sanayilerin ve diğer sanayilerin kullanılan yöresel kaynaklar esas alınarak geliştirilmesi,
- Göç hareketlerinin kontrol edilmesi bölgeye vasıflı insan çekmek için daha iyi sosyal hizmetler, eğitim ve istihdam sağlanması amaçlanmıştır.

b) Bölgesel Teşvikler: Turgut Özal dönemi, topyekûn bir kalkınma hamlesi içerisine girildiği bir dönemdir. Bu bağlamda Doğu ve Güney Anadolu Bölgelerinin içinde bulunduğu "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" genel teşviklerden farklı olarak birçok pozitif ayrımcılığa dayalı yatırım ve istihdam teşvikleri sağlanmıştır.

Sağlanan yatırım ve istihdam teşviklerinin amacı;

- Kısa vadede yatırım süreçleri ile istihdamı sağlamak, uzun vadede ise yatırımlar gerçekleştikçe istihdamın ve bölgesel ekonomik kalkınmanın kalıcı hale getirmek,
- Bölgede üretici olabilme farkındalığını sağlayarak toplumsal ataleti ortadan kaldırmak,

- Bölgelerarası dengesizliği gidererek sosyal barışı sağlamaktır.

b) Sınır Ticareti: Ekonomi literatürüne 1986 yılından itibaren yoğun olarak giren “sınır ticareti” kavramı, bölgesel kalkınmayı sağlamak amacıyla kullanılan ticari bir araçtır. Sınırdış ülke-devletler ile yapılan antlaşmalar, karşılıklı ticari işlemleri kolaylaştırmakta, sınır bölgelerinin ihtiyacı olan ürün gruplarının hızlı, güvenilir ve ucuz teminini sağlamaktadır.

Sınır ticareti ile göreceli olarak bölgelerdeki ürün arzı genişlemiş, ekonomik etkinlikler artarak anlamlı ve sürdürülebilir bir pazar oluşmuştur. Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde yaşanan yoğun kaçakçılık olgusu ortadan kalkmış, kaçakçılığa bağlı asayiş sorunları ile kaçakçılığın yol açtığı sosyal ve bireysel dramlar son bulmuştur.

Sınır ticareti ile birlikte bölgede müteşebbis sayısında göreceli bir artış sağlanmış, daha çok emtia mübadelesine dayanan ticari işlemler nedeniyle atıl kapasite sermaye birikim süreçlerine katılabilmektedir.

Sınır ticareti belirli bir organizasyon yeteneğinin oluşumuna katkı sağlamış, ticari ilişkiler karşılıklı sınır güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmuştur. Diğer taraftan istihdama olumlu katkılar sağlamıştır.

4.3.4. Eğitim, Sağlık ve Ulaşım Alanında Bütünleştirme Faaliyetleri

Turgut Özal bilgi çağını yakalayabilmenin temel şartı olarak nitelikli eğitime işaret etmiştir. Özal döneminde eğitim politikaları köklü dönüşümlere uğramış, bilgi ve teknoloji üretebilecek eğitim kurumlarının alt yapı çalışmaları Özal döneminde başlamıştır.

Özal, Doğu ve Güney Anadolu bölgelerindeki “beşeri sermayenin” ortaya çıkabilmesi için eğitim olgusuna özel bir önem vermiştir. Birçok parasız bölge yatılı okulları ile fen liseleri açılmıştır. Özal döneminde bölgede dört yeni üniversite kurulmuştur.

Sağlık alanında birçok tam teşekküllü bölge hastaneleri kurularak İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlere olan bağımlılık azaltılmaya çalışılmıştır. Bölgelerde nitelikli sağlık personelinin istihdamı için idari ve mali tedbirler alınmıştır.

Özal, ekonomik kalkınma ve ulusal bütünlüğün sağlanabilmesi için ulaşımın özel önem vermiştir. Özal dönemi devasa boyutta ulaşım ve alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilerek hizmete alındığı bir dönemdir. 1983-1993 yılları arası ulaştırma ana planı yapılmış, 1986 yılında başlayan otoyol dönemi izleyen yıllarda hız kesmeden gelişimini sürdürmüştür.

Bu bağlamda Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde güvenli ve kesintisiz ulaşımın sağlanabilmesi için uygun güzergâhları tespit edilerek yeni yollar yapılmış, mevcut yolların kalitesi artırılmıştır.

4.4. Kürt Sorunun Uluslararası Bir Mahiyete Evrilmesi ve Turgut Özal'ın Kürt Hamiliği

4.4.1. Yeni Uluslararası Düzenin Mimarisi Bağlamında Türkiye'de Kürt Entegrasyonunun Önemi

Turgut Özal'ın Kürt hamiliği “Yeni Uluslararası Düzenin” siyasal mimarisini açısından önem arz etmektedir. Türkiye'nin Kürt sorunu Yeni Uluslararası Düzen ile birlikte uluslararası bir mahiyete evrilmiştir. Kürt sorununun uluslararası bir mahiyete evrilmesi demek; Türkiye Cumhuriyeti Devletinin üniter yapısının uluslararası boyutta tartışmaya ve tehditlere açık bir hale gelmesi demektir.

Türkiye Soğuk Savaş sonrasında Batı'yla Sovyetler Birliği arasındaki tampon bölge statüsünü ve bu statüden kaynaklanan jeo-stratejik önemini yitirmişti. Artık Türkiye'nin yeni bir jeo-politik yoruma ihtiyacı vardı. Bunun için de sadece aktif bir diplomasi yürütmek yetmeyecek, bundan daha da önemlisi Türkiye'nin millî kimliğinin yeniden tanımlanması gerekecekti. (Kösebalaban, 2014: 232).

Yeni Dünya Düzeninin ortaya çıkardığı “Ayrışma ve Bütünleşme” süreçleri Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Özellikle “ulusların kendi kaderlerini tayin

hakkının” işlemeştirilmesi; Türkiye’deki Kürt ayrılıkçı hareketlenmelerine uluslararası düzeyde bir destek kazandırmıştır.

Yeni Dünya Düzeni, etnik terörizmi hem içerik hem de göstermiş olduğu şiddetin yaygınlığı bağlamında farklılaştırmıştır. Etnik terör çözümsüz bir kulvara girmiş, sorun, uluslararası bir mahiyet kazanarak bu çözümsüzlüğü beslemiştir. Türkiye’nin Kürt sorunu, Türkiye’yi aşan ve çoğu zaman Türkiye’yi zora sokan uluslararası bir soruna evrilmiş, özellikle 1. Körfez Krizi ile birlikte Ortadoğu’nun başat sorunlarından birisi haline gelmiştir.

Yeni Dünya Düzeni ile birlikte ortaya çıkan tehdit ve fırsatlar bağlamda Turgut Özal aktif bir dış politika uygulamıştır. Özellikle 1. Körfez Krizinde Özal, Türkiye’nin bölgede süreçlere taraf olmasının Türkiye’nin geleceği için hayati öneme haiz olduğunu güçlü bir şekilde seslendirmiştir.

Turgut Özal’ın kriz bölgelerinde Kürt hamiliğini üstlenmesi hem Türkiye’ye bölgedeki süreçlere taraf olma imkânını kazandırmış hem de Türkiye içindeki ve dışındaki Kürtlere, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bekasının Kürtlerin bekası anlamına geldiğinin mesajını vermiştir.

4.4.2. Halepçe Katliamı ve Türkiye’ye Yapılan Kürt Göçü

Bağlamında Turgut Özal’ın Kürt Hamiliğinin İlk İşaretleri

16 Mart 1988’de Irak’ın Halepçe kentinde yaşanan kimyasal katliam, Irak’tan Türkiye’ye yönelik zorunlu göç için bir milat teşkil eder. Saddam Hüseyin Halepçe’ye giren İran ordusunun önünü kesmek amacıyla Kimyasal Ali lakaplı Ali Hasan El Macid El Tikriti’nin kimyasal silahlarla Halepçe’ye saldırmasını istemiştir. Saldırı gerçekleşmiş ve İranlı askerlerin yanında binlerce sivil Kürt, zehirli gazların etkisiyle acımasızca katledilmiştir. Irak’ın Halepçe kentinde yaşanan bu katliam sonrasında Türkiye’ye yaklaşık 51 bin sığınmacı göç etmiştir. Bu sığınmacıların çoğunluğu Kürtlerden oluşuyordu. (Şahin & Düzgün, 2015: 183).

Özal, Irak’ta yaşayan gruplara karşı Türkiye olarak bazı yükümlülüklerimizin olduğunu savunuyordu. Türkiye’de akrabaları, dostları olan Irak Kürtlerinin Saddam tarafından kanlı biçimde bastırılmaları sıkıntı doğuruyor, bu insanlar can

güvenliklerini ancak Türkiye'ye kaçarak sağlayabiliyorlardı. Halepçe bunun acı bir örneğini teşkil etmekteydi. (Özdemir, 2014: 497).

Halepçe Katliamının neden olduğu Irak kaynaklı Kürt göçünde Özal, Saddam Hüseyin'i Kürt düşmanı olarak ilan etmiştir. Turgut Özal, göç eden Kürt unsurları Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları ötesinden gelen “yabancılar” olarak görmemiştir. Özal Bir konuşmasında bu durumu açıkça beyan etmiştir:

“Ezilmişler, Saddam'ın altında kalmışlar, daha evvelki Iraklıların altında kalmışlar, zehirli gaz yemişler... Saddam'dan korkmuşlar. Neden, zehirli gaz kullanıyor da onun için. O korku zehirli gazdan geliyor... Şimdi bunların daha iyi bir hayat yaşamaya hakları yok mu? ... Bunlar, hudut biraz daha aşağıdan gitseydi hepsi içimizde olurdu... 'Eskiden Musul bizim elimizdeydi; dedik, gürültü koptu. Musul vilayet olsaydı, bunların hepsi Türkiye içerisinde olurdu. Ne farkı var? Hakkâri de oturanla, Şırnak'ta oturanla, bunlar akraba. Aynen sizin Bulgaristan'daki soydaşlarınız gibi. Bunları da düşünmek lazım. İlk önce iğneyi kendimize, sonra çuvaldızı başkasına batıralım. Biraz da böyle düşünmekte fayda var.” (Özdemir, 2014: 512).

Türkiye, o dönemde ekonomik sıkıntılarla mücadele etmekte olduğu halde çeşitli kamplara yerleştirdiği bütün mültecilerin barınma, yiyecek, sağlık ve eğitim gibi ihtiyaçlarını bizzat kendisi karşılamıştır. (Şahin & Düzgün, 2015: 183).

4.4.3. 1. Körfez Savaşı ve Türkiye'ye Yapılan Kürt Göçü Bağlamında Turgut Özal'ın Kurumsal Kürt Hamiliği Teşebbüsleri

Körfez Krizi, Saddam Hüseyin'in 2 Ağustos 1990 tarihinde farklı nedenler ortaya sürerek Kuveyt'i işgal etmesi ve 28 Ağustos 1990'da Irak'ın 19. vilayeti olduğunu açıklaması ile fiilen başlamıştır. Saddam Hüseyin'in bu hareketine karşı BM, Irak'a kınama ve ekonomik yaptırım kararları alırken; ABD öncülüğündeki uluslararası güç, 16 Ocak'ı 17 Ocak'a bağlayan saatlerde Irak'ı havadan bombalamaya başlamıştır. Irak topraklarına düzenlenen hava saldırıları, “Çöl Fırtınası Operasyonu” olarak adlandırıldı. 24 Şubat'ta Kara Kuvvetleri de operasyona katılmıştır. 27 Şubat'ta Kuveyt, Irak'ın işgalinden kurtarılmış ve Irak kuvvetleri çekilmeye başlamıştır. 3 Mart günü de Irak ateşkes koşullarını kabul etmiştir. (Kavak, 2013: 436).

Müttefik ordularının Irak ordularını Kuveyt'te bozguna uğratmasına mukabil Saddam Hüseyin yönetimine karşı Kürt ayaklanması 4 Mart 1991 günü Irak'ın kuzeyinde bulunan Raniye bölgesinde birbirinden bağımsız olarak başlamış ve diğer bölgelere yayılmıştır. Bu ayaklanmalara karşı Irak Ordu Birlikleri, güney şehirleri Necef ve Kerbela'daki Şii halkın ayaklanmasını kısa sürede bastırıp Mart ayının sonlarına doğru Kürt isyancılara karşı saldırı başlatmıştır. Irak birliklerinin kısa sürede Irak'ın kuzeyindeki şehirleri ele geçirmeleri ile binlerce insan Türkiye ve İran sınırına kaçmaya başlamıştır. (Kavak, 2013: 437).

1. Körfez Savaşı ve neticesinde yaşanan Kriz Türkiye'nin Kürt sorunu bağlamında önemli bir aşamaya işaret etmektedir. Öncelikle Türkiye'nin Kürt sorunu Ortadoğu bölgesindeki diğer Kürt sorunlarına eklenerek uluslararası bir mahiyete evrilmiş, PKK terör örgütü güçlenmiş, Kürt siyasal taleplerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Kavak'ın (2013: 438), belirttiği gibi;

- Iraklı Kürtlerin Türkiye'ye göçü PKK'nın manevra gücü açısından dönüm noktası olmuştur. 1991 Temmuz'undan itibaren Iraklı Kürtleri, İncirlik'ten koruma kararı PKK için de güçlenme anlamına gelmektedir. Zira "Çekiç Güç", Iraklı Kürtleri Saddam Hüseyin'in saldırılarından koruma ve insani yardım desteğine başladıktan sonra Türkiye'de PKK'nın faaliyetleri büyük artış göstermiştir.
- Iraklı Kürtlerin Körfez Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler ile siyasi anlamda talepleri de değişikliğe uğramıştır. Bu bağlamda Kürtlerin milli olarak hedefleri Körfez Savaşı'na dek özerklik iken; 1992'den itibaren federasyon talepleri dillendirilmeye başlanmıştır.
- Körfez Krizi ve akabinde yaşanan göç sürecinde, PKK ile Saddam yönetimi arasında sıkı bağların olduğu görülmektedir. PKK, Irak'ın kuzeyindeki Kürt faaliyetleri hakkında Irak gizli servisine bilgi vermesine karşılık Saddam yönetimi tarafından silah desteği almıştır. Var olan bu ikili ilişki, PKK'nın Türkiye ve Kürt gruplarına karşı faaliyetlerinin birçok yönden önünü açmıştır. Nitekim 1991'de PKK'nın Saddam'a karşı ayaklanan Kürtlerin katledilmesi sürecinde sessiz kalmıştır. Bununla birlikte Saddam Hüseyin'in Kürt isyanını

bastırmasının akabinde İran ve Türkiye sınırına kaçan Kürtlerin geride bıraktıkları askerî mühimmatın da PKK'nın eline geçmesine müsaade etmesi PKK'nın bölgede kazandığı stratejik konuma askerî noktada önemli katkı sağlamıştır.

- PKK'nın, Irak askerlerinden kaçan Kürtlerin mallarına el koyması ve Irak askerleri ile ilişki kurması değişik örgütler tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Nitekim PKK'dan kopan PKK-Vejin, yayımladığı bildiriye “Halkımız kadın-çocuk Saddam'ın faşist güçleri ile çarpışırken onları adım adım ülkeden kovarken; Apo'nun merkez yürütmesi, Irak muhaberatının konuğu oluyordu.” suçlamasını yapmıştır. Bu karşılıklı menfaat ilişkisi içerisinde Irak istihbaratı PKK'dan Türkiye'deki ABD tesisleri de dâhil önemli stratejik noktaların bilgisini istiyordu ve karşılığında bu örgüte silah temin ediyordu.
- PKK için olumlu seyreden diğer bir gelişme ise Saddam ile Talabani ve Barzani'ye karşı savaştıktan sonra “1991 Ayaklanması”na katılan Bradost, Ako, Amadiye, Sindi, Bervari, Mızuri, Surçi, Herki, Peşdari, Caf, Hoşnav, Rekani, Dostki gibi aşiretlerin düştükleri yalnızlık durumunda PKK ile dostluk kurmaya başlamaları olmuştur.
- Öncelikle 5 Nisan'da BM'nin “Kürt mültecilerin geri dönüşünü ve insani yardım operasyonunu” öngören 688 sayılı Kararıyla “Kürt” sözcüğü, 1925'ten sonra ilk defa uluslararası bir belgede yer bulmuştur. İkinci olarak takip eden on yıl içinde, Irak muhalefeti içindeki Kürt hareketi, bölgesel güçlerin etkisinden kurtularak uluslararası bir boyut kazanmış; Kürdistan yerel hükûmeti bu süreçte doğmuş, ABD ve BM'nin desteğinde bir “Kürt otonom bölgesi” veya “devletçiği” oluşmuştur.
- 1990'lı yıllar ile birlikte Orta Doğu kökenli Kürt sorunu yeni bir tanımla ortaya çıkmıştır. Bu topraklarda genelde Arap-İsrail çatışması, petrol ve “İslam radikalizmi” ön plandayken artık Kürtler ve sınırı aşan sular gündeme girmiştir. Ayrıca 1991 Stockholm Konferansı Kürtler üzerine uluslararası anlamda dikkatleri toplamıştır.

- Yaşanan göçün de etkisi ile Kürt milliyetçiliğinde artış görülmüştür. Artış gösteren Kürt milliyetçiliği ile PKK'nın, Avrupa'daki faaliyetlerinin 1991 yılında tırmanışa geçtiği görülmektedir. Bu tırmanış sürecinin farklı nedenleri bulunmaktadır. En önemli nedenlerden biri Körfez Krizi ile Kürt sorununun dünya gündemine girmesi ve özellikle Avrupa'da önemli ölçüde destek sağlanması olmuştur. İkinci neden PKK'nın kırsal kesimde gerçekleştirdiği büyük çaplı silahlı eylemlerdir üçüncü olarak da şehir eylemlerindeki tırmanış olduğunu söylemek mümkündür.

Körfez Krizi neticesinde ortaya çıkan durumu analiz eden Turgut Özal, Türkiye'nin bölgeye etkin olarak müdahale etme taraftarıydı. Özal'a göre bölgede müdahil olmayan bir Türkiye çok şey kaybedebilirdi.

Cengiz Çandar'a göre Cumhurbaşkanı Özal'ın Irak için iki senaryosu bulunmaktadır: (Aktaran: Özdemir, 2014: 498-499).

"Irak, demişti, çok güçlü bir merkez etrafında kurulmuş bir ülke. Ülkenin çok güçlü diktatörlük şeklindeki merkezîyetçi rejimi bir azınlık rejimi. Bu savaş, Irak denilen ve Bağdat merkezîyetçiliği üzerine inşa edilen yapısının merkezini tahrip edecek. Bunun neticesinden yeni bir Irak ortaya çıkacak. Bu yeni Irak iki şekilde olabilir:

1. Yeni Irak, eskisi gibi Bağdat merkezli sert bir yapıya sahip olamaz. Irak'ı meydana getiren parçalar, yeni merkezi oluşturacaklar. Bu da Şiiiler ve Kürtlerin yeni merkezde ağırlığının artması durumunu beraberinde getirecek. Irak toprak bütünlüğünü korusa bile, yeni yapı, eskisine oranla daha zayıf bir Bağdat merkezi çevresinde, muhtemelen federal bir yapı olacak. Irak, güvenlik de ön planda olmak üzere, her bakımdan bizi, yani Türkiye'yi ilgilendiriyor. Yeni Irak'ın yapılanmasında biz de olmalıyız. Yeni Irak'ı kuracak masada bulunmamız lazım. Bunun için uluslararası koalisyonda aktif bir rol sahibi olmamızı istedim. Yeni merkezde, Şiiiler ve Kürtler de bulunacağı için ve Şiiiler doğal olarak İran'ın nüfuzunun taşıyıcısı olacağından ötürü, bizim esas olarak 'Kürt kartı' üzerinden yeni Irak yapılanmasında rol almamız gerekiyor.

2. Eğer, Irak'ın bu savaş sonunda dağılması ve parçalanması kaçınılmaz olursa, o zaman Musul konusuna ilişkin tarihi haklarımızı öne sürmemiz gerekecek. Fizik

kanununda olduğu gibi siyasette de boşluk kalmaz. Mutlaka doldurulur. Eğer, rejimin çöküşü ve Irak'ın dağılmasıyla Kuzey Irak'ta doğacak boşluğu biz doldurmazsak biri, Türkiye'ye hasım ya da rakip olabilecek bir güç gelir doldurur. Bunu engellemek ya da en azından caydırmak için bizim, Irak'ın geleceğinde söz sahibi ve aktif olmamız gerekiyor."

Cengiz Çandar'ın aktardığına göre, Cumhurbaşkanı tercih olarak birinci senaryodan yanadır ama ikincisi için de hazırlıklı olunmalıdır, diye konuşuyordu.

Özal, yeni Irak yapılanmasında Barzani ve Talabani ile dolaylı ve direkt görüşmeler yapmıştır. Yapılan bu görüşmelerde Özal, bölge ile ilgili görüşlerini samimi bir dil ile aktarmıştır.

Cengiz Çandar'ın tanıklığında ise söz konusu temaslarla ilgili daha farklı ayrıntılar bulunmaktadır: (Özdemir, 2014: 500).

"1991'in Şubat ayında, Çankaya Köşkünde Turgut Özal ile uzun görüşmemin ardından, öncelikle Talabani'nin izini bulmak amacıyla Londra'ya gidecektim. Ömrü dağlarda geçmiş bir Kürt lidere, Türkiye Cumhurbaşkanının Kürtlerle ilişki kurma mesajını iletcektim..."

Turgut Özal ile Celal Talabani'yle neler konuşacağımı, ona iletilecek mesajın ne olacağı üzerinde anlaştık. Üç saatlik baş başa konuşmamız bitmişti.

"Bana dedi ki: 'Bu adamları gördüğün zaman, bırak ilk önce onlar konuşsun, fakat sen benim aklımdan geçenleri bilerek onlara şunları söyle: Siz Irak Kürtleri tarihi olarak bizim bir parçamızsınız. İran Kürtleri değil, yüzyıllarca Osmanlı idaresi altında işte sınır yoktu Irak-Türkiye filan diye. Yani Irak Kürtleri, Türkiye Kürtleri diye bir kavram da yoktu. Yani bizim tarihimiz beraber, aynı dindeniz, aynı mezhepteniz büyük ölçüde. İran'a bel bağlamayın, İran sizi terk etti, 1975'te terk etti. İran sizi terk eder, sizin çıkarınız bizimle beraber olmanızdır ve Türkiye nereden baksanız Batılı bir ülkedir. Batılı kurumlarda var olan, temsil edilen bir ülkedir. Avrupa Konseyi'nde var, Avrupa Birliğine başvurusu var, NATO üyesi, OECD üyesi. Halepçe katliamına muhatap olan, maruz kalan, ona hedef olan sizdiniz, en iyi sizi biz savunuruz sizi uluslararası planda da. Yalnız bizdeki teröre arka plan olmayacaksınız, işte PKK meselesi, hatta PKK'yı makasa almak var.

Iraklı Kürt liderlerden Celal Talabani daha sonra Türkiye Cumhurbaşkanı Özal'la görüşmesini *The Özal* belgeseline şöyle anlatmıştır: (Özdemir, 2014: 508).

"Onunla (Özal'la) ilk tanışmam, burada İstanbul'da basit ve küçük bir ofisteydi. Kaya Toperi de vardı, ilk izlenimim, onun çok akıllı, düz, çekici ve ileri görüşlü olduğuydu. Ve çok kısa sürede arkadaş olabileceğiniz türden bir insandı. Onunla hemen ilişki kurabiliyorsunuz ve onunla dobra dobra konuşmak hiç zor değildi. Çok dikkatli dinliyordu.

Evet. Kürtlere onların babası gibi olduğuna dair bir izlenim vermek istiyordu. Onlara yardım etmek, hizmet etmek ve ilgilerini Türkiye'ye doğru yönlendirmek istiyordu. Yani Osmanlıvari bir görüşü vardı. Türkiye'nin Orta Doğu insanları, özellikle de Kürtler için yeni bir merkez olabileceğini düşünüyordu.

Cengiz Çandar devam ediyor: (Özdemir, 2014: 510-511).

"2 Eylül 1992 Çarşamba günü, Turgut Özal, Talabani ve Barzani ile Dr. Muzaffer Arslan'ın yanı sıra aralarında din adamı Muhammed Bahr el-Ulum, Şeyh Sami Azara, İyad Allavi, Muhammed Alusi, Hani el-Fakiki gibi Şii-Sünni Iraklı Arap muhalif şahsiyetlerden oluşan bir heyeti Çankaya Köşkü'nde kabul etti.

Irak muhalefet heyetinin Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından kabul edilmesi, Türk siyaset sahnesinin hemen her bölümünün ve Türk basınının devletle iç içe en statükocu kalemlerinin cinnet halinde, bu yeni siyasi sayfaya ve bizzat Turgut Özal'a ağır eleştiri salvoları yöneltmelerine yol açtı.

"Bu gürültü arasında Özal'ın sesi, Ertuğrul Özkök'ün 4 Eylül 1992 günlü yazısında işitildi. Özkök, 'Özal: Neden Görüşmeyeyim?' başlıklı yazısında şunları yazdı: 'Önceki gün Çankaya Köşkü'nde yapılan zirve, ilginç bir tartışmayı başlatıyor. Tartışmanın iki boyutu var. Birincisi, yetkileri sınırlı bir Cumhurbaşkanı, Türkiye açısından değişik yorumlara yol açabilecek böyle bir toplantıyı düzenleyebilir mi?

İkincisi, Türkiye, Irak'ın iç mücadelesinde rol alan grupların temsilcileri ile böyle bir görüşme yapmalı mı? Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ikinci soruya hiç düşünmeden şu cevabı veriyor: 'Neden görüşmeyeyim? Suriye, Suudi Arabistan, ABD yönetimi bu gruplarla görüşüyor da, biz niye görüşmeyecekmiziz?

Cumhurbaşkanının Çankaya Zirvesi için bir gerekçesi daha var: 'Dışışleri sadece Kürt liderlerle görüşüyor. Bu görüşmeleri genişletmek lazım.' Özal devam ediyor: Biz kalkıp da niye Saddamcılık yapacağız? Adamın PKK'ya destek verdiği kesin. Türkiye'nin Saddam'la bir menfaati var mı? Hâlâ Saddam'la dostluk olur mu?

Birinci Körfez operasyonundan hemen sonra Cumhurbaşkanı Özal, doğrudan iletişim için sahaya inmiş ve sivil kuruluşlar tarafından otellerde düzenlenen toplantılarda düşüncelerini açıklamaya başlamıştır. İlginçtir Cumhurbaşkanı, 22 Mayıs 1991 günü Bursa Çelik Palas konuşmasında önce siyasi muhaliflerince hakkında sistemli şekilde sürdürülen bir kara çalma kampanyasına karşılık vermek gereğini duymuştur: (Özdemir, 2014: 511-512).

"Deniliyor ki, 'İşte efendim, bir Kürt devleti kurulacak. Onun hazırlığı yapılıyor. Özerklik veriliyor. Sıra size de gelecek.' Kusura bakmayın, Türkiye'de demokrasi var. Demokrasi olan yerde böyle haklar istenmez. Herkesi eşit hakkı var. İyi dikkat edin, tarihe bakın. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihine bakın. Eğer Doğu'da isyanlar çıkmışsa tek parti devrindedir. Demokrasi devrinde yoktur. Gerilla hareketini isyan diye saymıyoruz. İsyân şehirleri bile işgal edenlerdir. Ve onu bir müddet ellerinde tutanlar. Bunlar 1926'da olmuş. 1938-39'da olmuş. Demokrasinin olmadığı devirde olmuş. Demokrasinin olduğu zamanlar insanlar serbest. Ben 1950'de hatırlıyorum. Teknik Üniversite'den mezun oldum, Doğu'da bir yere elektrik şebekesi yapmaya gittim. Tam o sırada Demokrat Parti devreye girmiş. Tabii demokrasi gelince o zorla Batı'da iskân edilenler, hepsi dağlara dönüyor. Tren istasyonlarında gördüm, 'Nedir bunlar?' dedim. işte daha evvelki dönemde, mecburi iskâna tabi tutulanlar geri dönüyor. Tabii demokrasi gelince rey hakları var. Rey olunca da bu gibi şeyleri yapamazsınız zaten. Ancak diktatörlük olursa yaparsınız Onun için Irak'taki Kürtlerin istediği haklar, bir diktatöre karşı istenilen haklardır. Keşke orada bu gibi talepler yerine, bir demokratik idare olsa. Halkın tercihi ile seçtiği bir demokratik idare olsa, ne özerklik istenir, ne 'm'özerklik istenir. Buna lüzum yok ki...

Bugün Doğu Anadolu'daki idarecilerimiz, oradaki belediye reisleri, acaba hangi etnik gruplar? Ortada. Çünkü bir ayırım mı yapıyoruz? Yok yapmıyoruz. Buraya kadar geliyorlar mı? Geliyorlar. Buraya yerleşiyorlar mı? Anadolu'nun diğer yerlerine gidiyorlar mı? İşte esas mesele bu kaynaşmayı temin etmek. Ve bunu ancak demokratik idareler yapabilir. Yoksa zorla götüren idarelerin yapması mümkün değil.

Sonunda bir hır çıkar. Başka şeyler olur. Ve zaten dikkat ediyorum, problemler ya tek parti devrinde, ya da askeri dönemlerde çıkmış. Problemlerin çıktığı dönemlere bakın, o devreler olmuş. Daha serbestlik olduğu zaman, birçok şeyler kendiliğinden ortadan kalkar. Kanaatim bu.

Yavuz Gökmen, bir gün elinde bir yabancı gazeteyle Çankaya Köşkü'ne Cumhurbaşkanına ziyarete gitmiştir; şöyle anlatıyor: (Özdemir, 2014: 522).

"Özal'ın Amerika dönüşünden sonra yanımda 24 Ocak (1992) tarihli *Financial Times* gazetesiyse Çankaya'ya gittim. *Financial Times* 'teki ilginç yazıyı ve haritayı önüne koydum. Edward Mortimer imzalı bir fantezi idi bu. 'Kuzu Aslanın Yanında Yatarsa' başlığını taşıyordu. *Financial Times* yazarı Mortimer yirmi yıl sonraki dünya haritasını araştırmıştı.

Mortimer'e göre dünya hızla değişecekti. Milliyetçilik akımları geliyordu. Her millet sınır tanımayıp başka sınırlar içindeki soydaşlarıyla bütünleşecekti.

Avrupa da yeni bir haritaya kavuşuyordu. İskandinav ve Slav birlikleri yanında, 'Orta Avrupa Birleşik Devletleri' kuruluyordu. Almanya burada motor oluyordu.

Sovyetler Birliği diye bir şey kalmıyordu. Buradaki Slav kökenliler Slav Birliği'ne giriyorlardı. Rusya Federasyonu tek Rus Cumhuriyeti olarak kalıyordu.

Bizim için ilginç olan şey, 'Türk Birliği' adı altında bir imparatorluk kuruluyor olmasıydı. Türkiye bu birliğin başını çekiyordu. Birliğin sınırlarının içinde Azerbaycan başta olmak üzere Orta Asya Sovyet Cumhuriyetleri de vardı. Yani Kazakistan, Türkmenistan gibi cumhuriyetler de Türk Birliği içindeydiler.

Türkiye'ye bu kadar yer ekleniyordu ama bir bölüm de gidiyordu; Güneydoğu Türkiye sınırları içinde değildi. Orada bir başka devlet kuruluyordu: Kürdistan.

Bu yazıyı Özal'a gösterdim ve ısrarla ne diyorsunuz, diye sordum. Ancak hiç önemsemeyiz gözüktü ve cevap vermedi. Yazıyı okuduğunu söyledi o kadar.

Bu tür haritaları ciddiye almıyordu; samimiydi cesurdu, kararlıydı ve Türkiye'nin bin yıllık derin tarihine güveniyordu. Hüsnü Doğan, vefatından sonra

Özal'ı diğerlerinden ayıran bu önemli özelliğini "Tarih Şuuruyla Bakmak" olarak açıklamıştır:

"Özal'ın Güneydoğu sorununa yaklaşımı da kimi çevrelerce eleştirildi. Oysa, Özal, Bosna-Hersek meselesine nasıl yaklaştıysa, Türk Cumhuriyetleri ve Azerbaycan meselesine nasıl yaklaştıysa, Güneydoğu meselesine de aynı anlayışla yaklaşmıştır. Özal'da tarih şuru vardı. Bu anlayışla bakmıştı. Meseleye gerçekçi ve insancıl yaklaşmıştı."

SONUÇ

Tarihsel bir arka plana sahip Kürt sorunu Türkiye'nin temel bir sorunudur. Kürt sorunu salt etnik temelli bir sorun değildir. Temel sorun, gerilim ve çatışma alanları; merkez/çevre, eski/yeni, modern/geleneksel, dinsel/laik-seküler karşıtlıkları bağlamında yaşanmıştır.

Kürt sorununun iki ana tarafı bulunmaktadır; Devlet ve Kürtler. Devlet açısından bir Kürt sorunu bulunmamaktadır. Zira devlet, etnik, kültürel ve siyasi bir Kürt varlığını tanımamaktadır. Devlet açısından sorun; geleneksel sosyoekonomik ve sosyo-politik bir yapıyı muhafaza etmekte direnen unsurların yaratmış olduğu bir asayiş ve bir milli güvenlik sorunudur.

Devletin Kürt sorununun çözümüne yönelik iki ana yaklaşımından söz etmek mümkündür. Birincisi; sorunu asayiş ve milli güvenlik sorunu olarak kavrayan "güvenlikçi" yaklaşım, ikincisi ise Kürtlerin Türkiye bütününe tutarlı bir şekilde katılımını öngören "entegrasyon" yaklaşımıdır.

Turgut Özal, Başbakanlıkları ve Cumhurbaşkanlığı (1983-1993) dönemlerinde Kürt sorunu ve etnik terör sorunu ile yüzleşmiştir. Özal, Kürt sorununun Türkiye'nin temel bir sorunu olduğunu fark etmiş, bölgesinde güçlü, büyük ve müreffeh bir Türkiye'nin önündeki en büyük engelin Kürt sorunu olduğu kanaatine varmıştır. PKK terör örgütünü besleyen ve büyüten olgunun güvenlikçi yaklaşımın olduğunu ifade eden Özal, Kürt sorununun ancak entegrasyon yaklaşımı ile çözülebileceğini savunmuştur.

Anadil yasağının kaldırılması, Kürt bölgelerinde ulaşım, sağlık, eğitim hizmetlerinin nitel ve nicel olarak artırılması, Kürtlerin ekonomik etkinliklere dahil olabilmesi için çeşitli mekanizmaların oluşturulması, uluslararası ilişki ve sorunlarda Kürt hamiliğinin üstlenilmesi, Özal döneminde Kürt sorununun entegrasyon politika ve uygulamaları ile çözüme kavuşturulma girişimleridir.

Ulus-devlet inşasının aktif yürütücüsü olan devlet, aynı zamanda Kürt sorununu kalıcı olarak çözebilecek tek aktif taraf olarak görülmektedir. Özal dönemi, siyaset ve sivil toplum mekanizmalarının bu tek aktif tarafı çözüme ikna edebilmenin çaba ve süreçleri olarak ön plana çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2011). Fransız Devrimi: Halk Sahneye Çıkıyor. M. A. Ağaoğulları içinde, Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (s. 597-631). 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu. (2013). Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Raporu.
- Akman, A. (2009). Etnik-Sivil Kuramsal İkilemin Ötesinde: Modernist Milliyetçilik. T. Bora içinde, Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce-Milliyetçilik (Cilt 4, s. 81-90). 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktürk, Ş. (2006). Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler. Doğu Batı Düşünce Dergisi(38), 23-53.
- Aktürk, Ş. (2008). Türk Siyasetinde Etnik Hareketler: 1920-2007. Doğu Batı Düşünce Dergisi (44), 43-74.
- Alış, A. (2012). Kürt Etnobölgesel Hareketin Doğuşu, Kitleleşme Süreci ve Türkiye İşçi Partisi: 1959-197. B. Ersanlı , G. G. Özdoğan, & N. Uçarlar içinde, Türkiye Siyasetinde Kürtler-Direnış, Hak Arayışı, Katılım (s. 57-90). 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altan, M. (2009). Batılılaşmanın Sosyo-Politik Temelleri, Düşünsel ve Toplumsal Yapısı. T. Bora içinde, Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce-Modernleşme ve Batıcılık (Cilt 3, s. 141-146). 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anavatan Partisi Programı. (1983). Ankara.
- Anderson, B. (1995). Hayali Cemaatler-Milliyetçiliğın Kökenleri ve Yayılması. (İ. Savaşır, Çev.) 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Arendt, H. (2014). Şiddet Üzerine. (B. Peker, Çev.) 7. Baskı, İstanbul: İletişim yayınları.
- Arslan, E. (2009). Türkiye'de İrkçılık. T. Bora içinde, Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce- Milliyetçilik (Cilt 4, s. 409-426). 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Atatürk, M. K. (1959). Söylev ve Demeçler. 1. Baskı, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Baharçipek, A. (2000). Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 11-27.
- Balibar, E., & Wallerstein, I. (1995). Irk Ulus Sınıf- Belirsiz Kimlikler. (N. Ökten, Çev.) 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Balta , E., Yüksel , M., & Acar, Y. (2015). Geçici Köy Koruculuğu Sistemi ve “Çözüm Süreci” . İstanbul: Süreç Araştırma Merkezi.
- Barlas, M. (2001). Turgut Özal'ın Anıları. 4. Baskı, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Beriş, H. (2006). Küreselleşme Çağında Egemenlik: Ulusal Egemenliğin Yeni Sınırları. 1. Baskı, Ankara: Lotus Yayınevi .
- Bilgiç, M., & Akyürek, S. (2012). Türkiye'de Kürtler ve Toplumsal Algılar. İstanbul: Bilgesam yayınları.
- Bora, T. (2005). Turgut Özal. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Liberalizm (s. 589-601). içinde 1. Baskı, İstanbul: İletişim yayınları.
- Bozarıslan, H. (2008). Türkiye'de Kürt Sol Hareketi. M. Gültekingil içinde, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Sol (Cilt 8, s. 1169-1236). 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozarıslan, H. (2009). Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000). T. Bora içinde, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik (Cilt 4, s. 841-970). 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boztemur, R. (2006). Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus - Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi. Doğu Batı Düşünce Dergisi(38), 161-179.
- Bruinessen, M. (2013). Ağa, Şeyh, Devlet. (B. Yalkut, Çev.) 8. Baskı, İstanbul : İletişim yayınları.

- Çaha, Ö. (1998). İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusala Dönüşümü. Doğu Batı Düşünce Dergisi(5), 81-104.
- Çandar, C. (2011). Dağdan İniş - PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorunu'nun Şiddetten Arındırılması. 1. Baskı, İstanbul: Tesev Yayınları.
- Çetin, H. (2008). İktidar ve Meşrûiyet. M. Türköne içinde, Siyaset (s. 35-70). 9. Baskı, Ankara: Lotus Yayınevi.
- Demirel, T. (2005). Adalet Partisi. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Liberalizm (Cilt 7, s. 550-583). içinde 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2011). Türkiye'nin Uzun On Yılı-Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi. 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2005). Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni. M. Yılmaz içinde, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Liberalizm (Cilt 7, s. 23-40). 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, M. (2011). Bizi Kürtler Özgürleştirecek. 1. Baskı, Ankara: Orion Kitapevi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2012). 28 Şubat Günlüğü-Post-Modern Darbenin Anatomisi. 1. Baskı, Ankara: Orion Kitapevi Yayınları.
- Ersanlı, B. (2009). Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi. T. Bora içinde, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik (Cilt 4, s. 801-810). 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Evren, K. (1982a, Kasım 3). Edirne Konuşması. Edirne.
- Evren, K. (1982b, Ekim 26). Erzurum Konuşması.
- Gellner, E. (2013). Milliyetçiliğe Bakmak. (S. C. Diğerleri, Çev.) 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (2008). Ulus Devlet ve Şiddet. (C. Atay, Çev.) 1. Baskı, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- Göle, N. (2009a). Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine. M. Gültekingil içinde, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Modernleşme ve Batıcılık (Cilt 3, s. 56-67). 5. Baskı, İstanbul : İletişim Yayınları.
- Göle, N. (2009b). 80 Sonrası Politik Kültür. E. Kalaycıoğlu, & A. Sarıbay içinde, Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme (s. 609-624). 4. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Habermas, J. (2010). Kamusalılığın Yapısal Dönüşümü. (M. Sancar, & T. Bora, Çev.) 12. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hallı, R. (1992). Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları (Cilt 1). 1. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Heper, M. (2006). Türkiye'de Devlet Geleneği. (N. Soyarık, Çev.) 1. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Heper, M. (2010). Devlet ve Kürtler. (K. Göksel, Çev.) 3. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.
- Hobsbawm, E. (2008). Fransız Devrimi'ne Bakış: İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise'in Yankıları. İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.
- Huberman, L. (2011). Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla. (M. Belge, Çev.) 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnce, G. (2016). Ulusal Kimlik, Kolektif Bellek ve Edebiyat: Dersimli Kız Romanında Resmi Bellek Temaları. Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi(5), 36-68.
- Karaömerlioğlu, A. (2006). Orada Bir Köy Var Uzakta- Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem. 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, K. (2006). Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma. (D. Özdemir, Çev.) Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Karpat, K. (2009). Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji. (G. Ayas, Çev.) 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Karpat, K. (2010). İslâm'ın Siyasallaşması. (Ş. Yalçın, Çev.) 4. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Kavak, G. (2013). Birinci Körfez Savaşı Sonrası Irak'tan Türkiye'ye Göç ve Sonuçları. II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi (s. 435-444). Bursa: Bursa Kültür A.Ş.
- Koçal, A. (2014). Osmanlı-Türkiye Modernleşmesinin Sosyo-Ekonomik Temelleri ve Aktörleri Bağlamında 'Türk'-'Kürt' İkileminin Doğuşu ve Kaynakları. T. T. Kurumu (Dü.), Tarihte Türkler ve Kürter Uluslararası Sempozyumu. içinde Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kösebalaban, H. (2014). Türk Dış Politikası: İslâm, Milliyetçilik ve Küreselleşme. (H. İnaç, Çev.) Ankara: Bigbang Yayınları.
- Kubilay, Ç. (2004). Türkiyede Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan: Anadil ve Resmi Dil Eşitlemesinin Kırılması. İletişim Araştırmaları Dergisi, 2(2), 55-86.
- Kurubaş, E. (2008a). Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki. Doğu Batı Düşünce Dergisi(44), 11-39.
- Kurubaş, E. (2008b). Etnik Grup-Devlet İlişkilerinin Sorunsallaşması ve Aktör Tutumlarındaki Açmazlar: Türkiye'deki Kürt Sorunu Örneği. Liberal Düşünce Üç Aylık Dergi(50), 19-54.
- Küçükömer, İ. (2007). "Batılılaşma" Düzenin Yabancılaşması. 5. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (2009). Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri. E. Kalaycıoğlu, & A. Y. Sarıbay içinde, Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme (Ş. Gönen, Çev., s. 121-158). 4. Baskı, Bursa: Dora Yayınları.
- Milli Güvenlik Konseyi. (1980, Eylül 12). 1 Numaralı Bildiri. Ankara: Milli Güvenlik Konseyi.

- Öğün, S. S. (1998). Kamusal Hayatın Kültürel Kökleri Üzerine: Sennett, Habermas ve Abdülaziz Efendi. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*(5), 55-62.
- Özacun, O. (2013). Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12(23), 205-233.
- Özal, T. (1981). Geleceğe Bakış. 2. Türkiye İktisat Kongresi VIII Açılış-Kapanış Oturumları ve Komisyon Raporları (s. 140-144). İzmir: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Özal, T. (1993). 3. İzmir İktisat Kongresi Açılış Konuşması. 3. İzmir İktisat Kongresi 4-7 Haziran 1992 (s. 19-27). İzmir: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- Özavcı, H. O. (2011). Düşünce Tarihi Merceğinden: Türkiye'de Liberalizm. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*(57), 137-174.
- Özçelik, P. K. (2011). 12 Eylül'ü Anlamak. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 66(1), 73-93.
- Özdemir, H. (2014). Turgut Özal-Biyografi. 1. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.
- Özen, H. (2011). Turgut Özal. E. Toros içinde, *Türkiye'de Siyasi Liderlik: Dönemler, Özellikler ve Karşılaştırmalar* (s. 121-177). Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Öztan, G. (2008). Şiddetin Modern Meşruiyet Zemini: "Ulusun İntikamı". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*(43), 139-149.
- Öztürk, N. (1998). Etnik Sorunlar ve Politik İstikrar. *Amme İdaresi Dergisi*, 31(3), s.3-16.
- Pirrenne, H. (2011). Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması. (Ş. Karadeniz, Çev.) 10. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sambur, B. (2008). Liberal Açından Kürt Sorunu. *Liberal Düşünce Üş Aylık Dergi*(50), 91-108.

- Saygılı, A. (2010). Modern Devlet'in Çıplak Sureti. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 59(1), 61-97.
- Selçuk, S. S. (2012). Dünden Bugüne Milliyetçilik: Küresel Dünyada Yükselen Sesler. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(3), 117-136.
- Smith, A. (1994). Milli Kimlik. (B. S. Şener, Çev.) 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. (2002). Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik. (D. Kömürcü, Çev.) 1. Baskı, İstanbul: Everest Yayınları.
- Sombart, W. (2008). Burjuva- Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlâki ve Entelektüel Tarihine Katkı. (O. Adanır, Çev.) 1. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Sosyaldemokrat Halkçı Parti. (1990). Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri. Ankara: Merkez Yürütme Kurulu.
- Subaşı, N. (2008). Anlamak İçin Yeni Bir Dil Kurmak. Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi(232-233), 163-170.
- Şahin, İ., & Düzgün, O. (2015). Türkiye'ye Gerçekleştirilen Ortadoğu Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri: 1979-2014 Arası. Tesam Akademi Dergisi, 2(2), 167-195.
- Şeker, F. (2007). Cumhuriyet İdeolojisinin Nakşibendilik Tasavvuru- Şerif Mardin Örneği. 1. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Şimşek, M. (2016). Terörizm: Kavramsal Bir Çalışma. Celalabat, Kırgızistan: Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TBMM. (1995). Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem (Cilt II). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- TBMM. (2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar İle Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm

Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi.

Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM Araştırma Komisyonu. (1995). Ülkemizin Çeşitli Yörelerinde İşlenmiş Faili Meçhul Siyasal Cinayetler. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

TBMM Araştırma Komisyonu Raporu. (1998). DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA BOŞALTILAN YERLEŞİM BİRİMLERİ NEDENİYLE GÖÇ EDEN YURTTAŞLARIMIZIN SORUNLARININ ARAŞTIRILARAK ALINMASI GEREKEN TEDBİRLERİN TESPİT EDİLMESİ AMACIYLA KURULAN MECLİS ARAŞTIRMASI KOMİSYONU RAPORU. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Tesev. (2011). Kürtler Ne Kadar Haklı?- Türkiye'nin Batısı Kürt Sorunu'na Bakıyor. İstanbul: Tesev Yayınları.

Tezel, Y. (2015). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950). 1. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Toker, N., & Tekin, S. (2009). Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: 'Kamusuz Cumhuriyet'ten 'Kamusuz Demokrasi'ye. U. Kocabaşoğlu içinde, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Modernleşme ve Batıcılık (Cilt 3, s. 82-106). 5. Baskı, İstanbul: İletişim yayınları.

Ünal, U. (2015). Özal Dönemi Ekonomisine Genel Bir Bakış. E. Ertosun, & E. Demirbaş içinde, Turgut Özal- Değişim ve Dönüşüm (s. 241-256). Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.

Üstel, F. (2004). İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931). 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Üstel, F. (2009). Türk Ocakları. T. Bora içinde, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik (Cilt 4, s. 263-268). 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Üstel, F. (2016). "Makbul Vatandaş"ın Peşinde- II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi. 7. Baskı, İstanbul : İletişim yayınları.

- Vurgun, L. (2015). Dönüştürücü Liderlik Konsepti ve Turgut Özal'ın İç ve Dış Politika, Ekonomi, Silahlı Kuvvetler, Yürütme ve Yargı Alanlarındaki Dönüştürücü Liderlik Uygulamaları. E. Ertosun, & E. Demirbaş içinde, Turgut Özal- Değişim-Dönüşüm (s. 57-88). 1. Baskı, Ankara.
- Weber, M. (2012a). Millet. T. Mümtaz'er içinde, Milletler ve Milliyetçilikler (s. 59-68). 1. Baskı, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Weber, M. (2012b). Ekonomi ve Toplum. (L. Boyacı, Çev.) 1. Baskı, İstanbul: Yarın Yayınları.
- Yalçın, O. (2009). Mühürdarzade Nuri Bey'in (Demirağ) Hayatı ve Çalışmaları (1886-1957). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi(44), 743-769.
- Yavuz, M. (2011). Erbakan'dan Erdoğan'a Laiklik, Demokrasi, Kürt Sorunu ve İslam. (L. Aadalı, Çev.) 1. Baskı, İstanbul: Kitapyaymevi Yayınları.
- Yayla, A. (2005). Özal, Özal Reformları ve Liberalizm. M. Yılmaz içinde, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Cilt 7, s. 584-588). 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yayman, H. (2016). Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası. 4. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.
- Yeğen, M. (2015). Devlet Söyleminde Kürt Sorunu. 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeşilkaya , N. (2011). Halkevleri. A. İnel içinde, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Kemalizm (Cilt 2, s. 113-118). 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, E. (2006). Küreselleşen Dünyada Milliyetçilik. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*(38), 181-202.